

LINE RUUD VOLLEBÆK

Ungdom utnyttet til kriminalitet

Kunnskap og praktiske råd for fagpersoner
som jobber med ungdom

2024

Forfatter: Line Ruud Vollebæk, spesialrådgiver RVTS Øst
Utgiver: RVTS Øst og SaLTo-sekretariatet i Oslo kommune
Layout/trykk: Nano design/Aksell
ISBN: 978-82-692335-7-5

Bilder fra Unsplash

Forord

Kriminalitet blant barn og unge er et tema som alltid engasjerer. I perioder er temaet ekstra aktuelt og gjenstand for både offentlig debatt og ekstra faglig innsats. Når denne håndboka utgis er ungdoms- og gjengkriminalitet et særlig aktuelt fagområde, blant annet grunnet bekymring for at svenske kriminelle nettverk søker seg til Norge. I Sverige har det de siste årene vært en skremmende utvikling, der organiserte kriminelle nettverk i stort omfang har rekruttert barn og ungdom til narkotikasalgs og annen kriminalitet. Unge tenåringer har på oppdrag fra kriminelle nettverk drept både gjengmedlemmer og utenforstående som var på feil sted til feil tid. Flere unge tenåringer har selv blitt drept fordi de ikke har utført sine oppdrag, for å sende et avskrekkende signal til andre unge rekrutter. Forholdene i Norge er heldigvis langt unna å være like alvorlige, men det er viktig å være oppmerksom på mulige endringer når det gjelder rekruttering og utnyttelse av ungdom.

For å treffe med forebyggingstiltak må vi vite eksakt hva vi skal forebygge. Ungdom kan utføre kriminelle handlinger helt på eget initiativ, ofte sammen med andre, men de kan også utsettes for manipulasjon, press og tvang når andre har fordeler av kriminaliteten de utfører. Hvis ungdom er både utøver og utsatt, må begge formene for kriminalitet adresseres. Hvis ungdom utnyttes til kriminalitet kan de være utsatt for menneskehandel. Om det er tilfellet, skal de ikke nødvendigvis straffefølges. For å kunne gi riktig hjelp til ungdom som er involvert i, og utnyttet til kriminalitet trenger vi kunnskap om hvilke kontrollmekanismer de er utsatt for, og hva som skal til for at det blir mulig for ungdommen å trekke seg ut.

Denne håndboken bygger på erfaringsbasert kunnskap innhentet fra norske fagpersoner som jobber tett på ungdom involvert i kriminalitet. Den tydeliggjør at utnyttelse og menneskehandel er viktig å ha med seg som overordnede perspektiver i møte med både ungdomskriminalitet og med enkeltungdommer. Vi håper håndboken vil bli brukt som del av kunnskapsgrunnlaget for utforming av forebyggingsstrategier og -tiltak. Samtidig ønsker vi at den skal være til hjelp for å avdekke utnyttelse og sette inn riktig tiltak for å sikre en helhetlig oppfølging av ungdom som har blitt utnyttet.

Vi vil benytte anledningen til å takke alle fagpersoner som har bidratt til denne kunnskapen gjennom deltakelse i spørreundersøkelse, intervjuer og workshop, eller kommet med innspill til tidlige utkast av manus. Vi vil også takke ungdommer som har bidratt med sine tanker og innspill om tematikken.

Oslo, 18. januar 2024

Toril Araldsen
Senterleder
Regionalt ressurscenter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging, region øst

Merete Hanch-Hansen
Avdelingsdirektør, Forebygging og sentrumsarbeid
Velferdsetaten, Oslo kommune

Innhold

Forord	3
Til refleksjon	7
1. Innledning	9
2. Kunnskapsgrunnlaget for håndboka	13
Kunnskapsinnhenting om ungdom utnyttet til kriminalitet (RVTS og SaLTo)	13
Erfaringer og forskning fra andre land	14
Kartleggingsrapporter om ungdomsmiljøer og ungdomskriminalitet.....	16
3. Ungdomskriminalitet, utnyttelse og menneskehandel	19
Hva menes med utnyttelse av mindreårige til kriminalitet?.....	19
Kan dette være menneskehandel?	21
Offer eller gjerningsperson?	23
Det strafferettslige perspektivet.....	26
4. Utnyttelse av ungdom til kriminalitet i Norge	31
På hvilke måter blir ungdommene utnyttet til å begå kriminelle handlinger?	32
Hvilke rekrutterings- og kontrollmetoder blir brukt?.....	36
Hvem står bak utnyttelsen?.....	42
Frivillig eller tvunget – hvordan oppfattes ungdommens situasjon?	45
5. Hvordan kan vi forebygge utnyttelse av ungdom til kriminalitet?	47
Foreldre- og familiearbeid	48
Fritidstilbud, oppsøkende ungdomsarbeid og jobbtilbud	48
Tett på ungdom – spisset forebygging mot utnyttelse til kriminalitet	50
Tett tverretatlig samarbeid	51
Forebygging av rekruttering og utnyttelse til kriminalitet – samlet oversikt over råd og anbefalinger....	52

6. Avdekking av utnyttelse	55
Risikofaktorer og indikatorer	55
Hvordan snakke med ungdom om kriminalitet og utnyttelse?.....	60
7. Hvordan kan vi følge opp ungdom som er utnyttet?	65
Kartlegging, informasjon og motivasjon.....	65
Oppfølging av familie og venner	66
Tverrfaglig og tverretatlig samarbeid.....	67
Sikkerhetstiltak	67
Oppfølging over tid.....	68
Manglende tiltak?	68
Oppfølging av ungdom utnyttet til kriminalitet – samlet oversikt over råd og anbefalinger	69
8. Ungdom utnyttet til kriminalitet og hjelpeapparatets innsats – en prosessmodell	73
Referanser	76
Vedlegg: Bidrag til kunnskapsinnhenting	82
Spørreundersøkelse 2021.....	82
Intervjuer med fagpersoner 2021	87
Nasjonalt nettseminar 12. oktober 2021	88
Innspill fra ungdom 2022	89
Workshop 17. oktober 2022.....	89
Seminar 29. mars 2023.....	91



Til refleksjon

Ungdom vi jobber med har ulike roller i kriminalitetsbildet. Noen ganger begår de selv kriminalitet, andre ganger bidrar de som en del av en større enhet til kriminalitet. Hvordan møter vi det som ansatte? Tenker vi på det som utnyttelse? Tenker vi på hvilke dilemmaer som ligger i de ulike handlingene?

Kan det være at ungdommer nasker eller bruker vold for å bevise noe, fordi de blir truet, for å opparbeide seg status eller opprettholde en relasjon? Kanskje ungdommen ikke opplever å ha noe valg? Mener vi at de blir utnyttet eller er det kun en bakside av det å være i et kriminelt miljø?

Hva tenker vi om at unge barn blir brukt i kriminell virksomhet, gjerne for å holde vakt, oppbevare narkotika eller videreformidle materielle goder? Hva vet vi om forholdene som ligger bak, og hva barnet får av goder for jobben de utfører? Hvordan skal vi møte denne tematikken?

I ungdomsmiljøene vet vi at det spanderes middager, brus, smykker og av og til klær. Vil det

å bli påspandert sette ungdommen i en vanskelig situasjon? Er det noen som har en baktanke ved å spandere? Vil det å få en brus kunne sette ungdom i en form for gjeld hvor de selv opplever å måtte utføre gjenytelser? Det er mange fristelser, og hvilken effekt har det å vise frem dyre klokker, klær og sko? Kan det medføre en søken etter raske penger og materielle goder? Bør det å oppleve press som bidrar til ulovlige handlinger ses som å bli utnyttet til kriminalitet?

Hvis vi erfarer at ungdom får materielle goder, støtte og fellesskap som betaling for å være løpegutter, passe på et område eller gjøre mindre oppgaver: hvordan møtes dette av hjelpeapparatet? Hva tenkes rundt det? Er de utnyttet, eller er det bakkdelen av å være i et kriminelt miljø?

*Hege Bøhm Ottar,
Faglig leder,
SaLTo-sekretariatet i Oslo kommune*



Innledning

Når barn og unge utfører kriminelle handlinger, får dette alvorlige konsekvenser for både utsatte, utøverne selv og samfunnet. Det er derfor viktig å forebygge at barn og ungdom blir involvert i kriminalitet, og følge opp de som har gjort kriminelle handlinger for å forebygge gjentakelse og tilhørighet til kriminelle miljøer.

Barne- og ungdomskriminalitet står høyt på den politiske dagsorden, og får mye oppmerksomhet i media. Det uttrykkes særlig bekymring for barn og unge som er involvert i narkotikarelatert kriminalitet, og ungdom som utøver alvorlig vold. Både i politiets trusselvurderinger¹, stortingsmeldingen om barne-, ungdoms- og gjengkriminalitet² og i en rekke medieoppslag³ nevnes det at barn og unge rekrutteres av kriminelle gjenger og utnyttes som såkalte løpegutter eller til å selge narkotika. Det utdypes derimot ikke nærmere hva denne utnyttelsen innebærer for ungdommene, og hvilke konsekvenser det eventuelt bør få for den forebyggende innsatsen og tiltakene som settes inn for å hjelpe ungdom ut av kriminelle løpebaner.

Målsetningen med håndboka er å bidra med økt kunnskap om hvordan ungdom kan bli utnyttet til å begå kriminelle handlinger, og hvordan hjelpeapparatet i slike situasjoner kan avdekke og gi ungdommen en god og helhetlig oppfølging. For å gi riktig hjelp til barn og unge som begår kriminelle handlinger, er det viktig å forstå hva som ligger bak. Dersom kriminaliteten ikke bare forårsakes av rus- og atferdsproblemer, et ønske om vinning e.l., men også at det er vanskelig å trekke seg ut pga. press, gjeld, vold eller trusler, kan ungdommen trenge andre former for beskyttelse og bistand. Dette er viktig både for å ivareta hensynet til barnets beste, og for å forebygge videre kriminalitet.

Kunnskapsgrunnlaget for håndboka baserer seg i hovedsak på erfaringer innhentet fra fagpersoner gjennom spørreundersøkelse, intervjuer og workshop/gruppearbeid. Vi har også gått gjennom relevant forskning fra andre land, samt et utvalg av lokale kartleggingsrapporter med fokus på ungdomsmiljøer og ungdomskriminalitet. Det er behov for forskning i en norsk kontekst, samt utviklingsarbeid når det gjelder hvordan denne kunnskapen bør inkluderes i forebyggingsstrategier og hjelpe tiltak. Det er også viktig med kompetanseheving om dette temaet hos fagpersoner som møter ungdom involvert i kriminalitet, og som er i

¹ Politiet 2021 s. 13, Politiet 2022 s. 15

² Justis- og beredskapsdepartementet 2021, s. 104

³ F.eks. [Aftenposten 13.05.19](#), [NRK 05.06.22](#) og [VG 07.02.23](#).

posisjon til å avdekke utnyttelse. Kunnskap om utnyttelse er nødvendig for å kunne forebygge, avdekke og hjelpe på en treffsikker måte.

Håndboka vil være nyttig for alle fagpersoner som er i kontakt med ungdom involvert i kriminalitet og i risiko for utnyttelse. Fokuset er på barn og unge som er norske statsborgere og/eller er bosatt i Norge⁴. Avdekking og oppfølging av ungdom som er utnyttet til kriminalitet er et svært komplekst tema, og hver sak er unik. Denne håndboka gir derfor ingen fasit-svar, men råd og innspill basert på nåværende kunnskapsstatus. Som innenfor alle andre fagfelt, vil kunnskapsgrunnlaget over tid utdypes og utvides gjennom forskning og erfaringer fra praksisfeltet. Det vil trolig oppstå behov for å justere praksis og revidere denne håndboka i tråd med dette.

Håndbokas oppbygning og innhold

I kapittel 2 presenteres håndbokas kunnskapsgrunnlag. Det gis en kort redegjørelse for RVTS og SaLTo-sekretariatets innhenting av erfaringsbasert kunnskap, erfaringer og forskning fra andre land, samt relevant kunnskap fra et utvalg lokale kartleggingsrapporter om ungdomsmiljøer og ungdomskriminalitet. Kapittel 3 tar for seg sammenhengene mellom ungdomskriminalitet, utnyttelse og menneskehandel. Utnyttelse til kriminalitet og menneskehandel defineres, og det utdypes og forklares hvorfor dette er viktige perspektiver å ha med seg inn i arbeidet mot ungdomskriminalitet. I kapittel 4 presenteres kunnskap om hvordan utnyttelsen skjer og hvem som står bak. De påfølgende kapitlene tar for seg hvordan vi kan forebygge utnyttelse (kapittel 5), avdekke om ungdom blir utnyttet (kapittel 6) og hvordan vi kan følge opp ungdom som blir utnyttet (kapittel 7). I det avsluttende kapittelet presenteres en helhetlig modell som viser sammenhenger mellom prosesser knyttet til ungdom utnyttet til kriminalitet og innsats fra hjelpeapparatet.

⁴ Om mindreårige asylsøkere og migranter utnyttet til kriminalitet, se: Lidén og Salvesen 2016, Lidén 2022, Tyldum m.fl. 2015, Vollebæk 2022



Kunnskapsgrunnlaget for håndboka

Internasjonalt er utnyttelse til kriminalitet en av de mest utbredte utnyttelsesformene innen menneskehandel når det gjelder mindreårige, særlig gutter⁵. I Norge har det hittil hovedsakelig vært mindreårige migranter som har blitt identifisert som utsatt for denne formen for menneskehandel⁶. I flere sammenhenger vises det til at også norske barn og unge som oppholder seg i utsatte miljøer eller områder har større risiko for å bli rekruttert til narkotikasalg og utnyttes til kriminalitet⁷. Det finnes imidlertid ikke norsk forskning som undersøker omfang eller beskriver hvordan denne rekrutteringen og utnyttelsen foregår. Forskning om levekårsutsatte områder⁸, ungdomskriminalitet⁹, gjengkriminalitet¹⁰ og narkotikasalg¹¹ er relevant for å belyse tematikken, men denne litteraturen har i liten grad inkludert utnyttelsesperspektivet.

For å oppdage utnyttelse og gi riktig oppfølging til barn og unge som begår kriminelle handlinger, er det viktig å forstå hva som ligger bak. RVTS Øst har de siste årene derfor samlet og systematisert erfaringsbasert kunnskap blant

5 UNODC 2023

6 Tyldum m.fl. 2015

7 Jones m.fl. 2023, Uteseksjonen 2017

8 Brattbak og Andersen 2017, Kindt og Strand 2020, Rosten 2017, Strand m.fl. 2019

9 Allvin og Søderholm 2023, Bakosgjelten og Kjenn 2022, Dyb 2014, Oslo Economics 2022, Aase m.fl. 2020

10 Lidén og Sandbæk 2009, Lien 2004, Lien 2011

11 Sandberg og Pedersen 2007

fagpersoner som jobber med ungdom involvert i kriminalitet, i samarbeid med de andre RVTS-ene og SaLTo-sekretariatet. Dette arbeidet, sammen med en gjennomgang av relevant forskning fra andre land og et utvalg lokale kartleggingsrapporter, utgjør kunnskapsgrunnlaget for denne håndboka.

Kunnskapsinnhenting om ungdom utnyttet til kriminalitet (RVTS og SaLTo)

I 2021 intervjuet RVTS Øst og de andre RVTS-ene¹² seks erfarne fagpersoner, og gjennomførte en spørreundersøkelse med 190 respondenter fra relevante instanser (SLT – samordning av lokale forebyggende tiltak mot rus og kriminalitet, utekontakter, politi, konfliktråd, barnevern, Nav mfl.). Filmer med intervjuene og resultatene fra spørreundersøkelsen ble presentert på det nasjonale nettseminaret «Ung, kriminell og utnyttet»¹³. Det var også innlegg om tematikken med foredragsholdere fra Norge, Sverige og Storbritannia. Resultatene fra spørreundersøkelsen vil bli presentert i kapittel 4, og sitater fra intervjuene og spørreundersøkelsen brukes også i de øvrige kapitlene.

12 RVTS Øst, RVTS Sør, RVTS Midt, RVTS Vest og RVTS Nord (se www.rvts.no)

13 Webinaret ble arrangert 12. oktober 2021. Opptak er tilgjengelig på www.utnyttelse.no

RVTS Øst og SaLTo-sekretariatet i Oslo kommune gjennomførte 17. oktober 2022 en workshop med ca. 50 fagpersoner, hovedsakelig fra Oslo. I forkant hadde vi innhentet innspill fra ungdom i målgruppa, via ungdomsarbeidere i enkelte bydeler i Oslo. I tillegg til enkelte praksisnære innlegg, ble det gjennomført gruppearbeid med fokus på hvordan vi kan avdekke at ungdom blir utnyttet, hvordan vi kan forebygge utnyttelse, og hvordan vi kan hjelpe de som blir utnyttet. Kunnskapen fra gruppearbeidet danner grunnlag for kapitlene 5, 6 og 7 i denne håndboka. Resultatene fra gruppearbeidet ble presentert på et seminar arrangert av RVTS Øst og SaLTo-sekretariatet 29. mars 2023, der det også var innlegg og kommentarer fra erfaringskonsulenter og fagpersoner. Se vedlegg for en grundigere redegjørelse for kunnskapsinnhenting, og en oversikt over hvem som bidro.

Den erfaringsbaserte kunnskapen RVTS og SaLTo-sekretariatet har innhentet og som presenteres i denne håndboka, indikerer at utnyttelse av barn og ungdom til kriminalitet er en utfordring også i Norge. Beskrivelsene av hvordan denne utnyttelsen foregår, sammenfaller med forskning fra Storbritannia, Sverige og Danmark¹⁴.

¹⁴ Harding 2020, Jönsson og Nilsson 2019, Søgaard 2022, Tollin m.fl. 2021, Tollin m.fl. 2023

Erfaringer og forskning fra andre land

County lines i Storbritannia

I Storbritannia har det i flere år vært fokus på utnyttelse av mindreårige til kriminalitet i forbindelse med organisert kriminalitet og narkotikasalg, og det foreligger en rekke studier og rapporter¹⁵. Her blir denne virksomheten i stor grad ansett som menneskehandel, og de mindreårige som er involvert blir ansett som ofre for voksnes utnyttelse.

County lines er en virksomhet der narkotika fraktes fra storbyene til rurale områder i Storbritannia, for å selges der. Uttrykket *county lines* refererer til telefonnumrene, eller linjene, som brukes i denne virksomheten. Bakmenn/kriminelle nettverk rekrutterer sårbare barn og unge til denne virksomheten, da de antas å vekke mindre oppmerksomhet/mistenksomhet. Noen ungdommer rekrutteres via *debt bondage* («gjeldsbinding»), der de blir tvunget eller presset til å delta for å betale narkotikagjeld¹⁶. Andre tar del frivillig på grunn av søking etter spenning og penger, og/eller mangel på legitime muligheter i marginaliserte samfunn. Det forekommer både tvang der vold og trusler er involvert, og mer klassisk grooming der det mindreårige offeret gradvis får tillit til og føler lojalitet overfor bakpersonene. Det rapporteres om at mange ofre utsettes for grov vold og seksuelle overgrep.

¹⁵ Barlow m.fl. 2022, Calouori m.fl. 2022, The Children's Society 2018, Dixon 2023, Havard m.fl. 2021, Hunter m.fl. 2019, James 2021, Maxwell og Wallace 2021, Moyle 2019, Robinson m.fl. 2019, Turner m.fl. 2019

¹⁶ The Children's Society 2022

Rekruttering og utnyttelse av mindreårige i Sverige og Danmark

Studier fra Sverige og Danmark viser at barn og unge utnyttet av kriminelle gjenger innen narkotikakriminalitet også i våre naboland.

I 2020 ble det gjennomført en spørreundersøkelse blant danske fagpersoner¹⁷, for å kartlegge utnyttelse av utsatte unge og voksne til narkotikakriminalitet. Studien viste at det, i tillegg til økt marginalisering og ulikhet i samfunnet, har vært flere faktorer som har medvirket til at sårbare unge blir utnyttet av erfarne kriminelle. De to siste tiårene har det vært økt konkurranse. Flere grupper har kjempet om å dominere narkotikamarkedet, og blitt opptatt av å rekruttere sårbare ungdommer til narkotikasalg. I tillegg har det de siste årene også vært en spredning av nye salgsmetoder, hvor rusmidlene (solgt via telefon eller sosiale medier) blir levert til kjøper via en «budtjeneste». Denne salgsmetoden er mer arbeidskrevende enn tradisjonelle gatesalg og salg fra leiligheter. Mens narkotikasalg før oftest var preget av at kjøperen måtte oppsøke selgeren, er det nå i større grad selgers oppgave å levere stoffene til kjøpers bolig, en parkeringsplass, en nattklubb, eller hvor kunden måtte ønske. Dette har skapt en situasjon der gjenger og individuelle erfarne kriminelle entreprenører trenger en større arbeidsstyrke og har blitt mer ivrige etter å rekruttere unge mennesker som narkotikabud.

¹⁷ Søgaard m.fl. 2020

En svensk studie fra 2023¹⁸ beskriver hvordan barn og unge blir rekruttert til kriminelle nettverk i Sverige. Barn i alderen 12–15 år rekrutteres som regel av ungdommer mellom 15–20 år. Rekrutteringen kan foregå raskt, noen ganger på mindre enn en dag. For de kriminelle nettverkene er nyrekrutteringen et verktøy for å utvide distribusjonskjedene for narkotika i nærområdet. De yngre barna er spesielt attraktive når det gjelder håndtering av narkotika. De er billig arbeidskraft, må påta seg oppgaver med høy oppdagelsesrisiko og bidrar til vekst og forankring av kriminelle nettverk i området. På denne måten kan de eldre tenåringene tjene mer penger og gjøre karriere i nettverkene. I risikozonen er barn som allerede begår mindre alvorlig kriminalitet, er synlige utendørs i utsatte områder eller har venner og slektninger innenfor nettverkene og dermed er utsatt for å bli kontaktet og oppvartet av eldre i området. Noen ganger er det barna som oppsøker nettverket, men da uten å vite at de selv vil miste selvbestemmelsen i lang tid fremover. Det hender også at barn og unge blir tvunget eller lurt inn i kriminelle nettverk. De nyrekrutterte barna brukes først og fremst til å oppbevare, transportere og selge narkotika. Etter hvert kan de også få andre oppdrag – som å transportere våpen, utføre voldshandlinger og hjelpe til med svindel. Det er vanskelig for et barn å forlate et kriminelt nettverk, men noen ganger oppstår muligheter for avhopp når den som har rekruttert barnet forlater landet eller havner i fengsel, og dermed ikke kan føre tilsyn med barnet på samme måte.

¹⁸ Tollin m.fl. 2023

Kartleggingsrapporter om ungdomsmiljøer og ungdomskriminalitet

Flere kartleggingsrapporter av ulike ungdomsmiljøer¹⁹ omtaler rekruttering av ungdom til narkotikakriminalitet, selv om dette sjelden er hovedtema for kartleggingen. Både politi, andre voksne informanter og ungdom selv trekker dette frem. I forbindelse med en kartlegging av enkelte av ungdomsmiljøene i Lillestrøm kommune i 2022²⁰ ble det gjennomført en spørreundersøkelse blant ungdom, der de blant annet ble spurt direkte om «rekruttering til kriminalitet». Rundt 20 % av ungdommene svarte at de kjente til ungdom som hadde utført kriminelle handlinger mot sin vilje. Det var

imidlertid en liten andel ungdom (rundt 4 %) som oppga at de selv hadde utført kriminelle handlinger mot sin vilje. Et annet funn i rapporten viste at rekruttering til kriminalitet kan være et problem som starter allerede på 7. trinn på barneskolen.

Utekontakten i bydel Gamle Oslo gjennomførte i 2023 en kartlegging²¹ med spesifikt fokus på rekruttering til kriminelle miljøer blant bydelens ungdommer. Funnene fra kartleggingen peker på at barn og unges begrensede økonomiske forutsetninger, manglende fellesskap og mestring i kombinasjon med eksponering til kriminelle aktivitet og miljøer, utgjør en risiko for at ungdom blir rekruttert til kriminelle miljøer. Les mer om dette i kapittel 4.

¹⁹ Blant annet Bakken m. fl. 2020 (Lørenskog kommune), Chabchoub 2019 og Hollerud 2017 (Uteseksjonen i Oslo), Lillestrøm kommune 2023, Nedberge 2021 (Bydel Søndre Nordstrand)

²⁰ Lillestrøm kommune 2022

²¹ Jones m.fl. 2023



Ungdomskriminalitet, utnyttelse og menneskehandel

Barne- og ungdomskriminalitet varierer over tid, men den har generelt sett blitt vesentlig redusert de siste 15 årene. Samtidig har det de siste årene vært endringer, med flere grove saker knyttet til vold, ran og narkotika, og økning i antall unge som registreres for seksuallovbrudd og gjentatt kriminalitet. Det er også økt bekymring for barn og unge som er i risiko for å bli rekruttert til gjengmiljøer²².

Risikofaktorer finnes på ulike nivåer (individ, familie, skole, venner, nærmiljøet) og kan medføre økt risiko for kriminalitet – særlig hvis flere risikofaktorer opptrer sammen og det er få beskyttelsesfaktorer. Vold og overgrep i oppveksten, dårlige økonomiske kår, trangboddhet, gjentatt flytting, helse- og rusproblemer, utfordringer i skolen, atferds- og aggresjonsproblemer, oppfølging fra barnevernet samt familiemedlemmer involvert i kriminalitet preger mange av ungdommene som begår gjentatt kriminalitet²³.

Sjansene for at unge skal rekrutteres eller sosialiseres inn i kriminelle miljøer øker når de bor i nabolag med høy andel utsatte unge eller kriminelle²⁴. Ungdommer med lav terskel for å utøve vold har særlig risiko for å bli rekruttert av kriminelle gjenger²⁵.

Hva menes med utnyttelse av mindreårige til kriminalitet?

Å utnytte en person, innebærer at du bruker den andre personen for å oppnå en fordel for deg selv. Motivet kan være å tjene penger, men det kan også være å oppnå andre typer fordeler. Utnyttelsen skjer gjennom misbruk av makt, sårbarhet eller tillit, gjennom manipulering eller ulike former for vold. Mennesker blir utnyttet på ulike måter, blant annet til seksuelle formål eller til å begå kriminelle handlinger.

²² Justis- og beredskapsdepartementet 2021

²³ Bakosgjelten og Kjenn 2022, Justis- og beredskapsdepartementet 2021, Oslo Economics 2022

²⁴ Strand og Kindt 2020, Aase m.fl. 2020

²⁵ Politiet 2021, Aase m.fl. 2020

I Storbritannia kalles denne formen for utnyttelse *child criminal exploitation (CCE)*. Definisjonen er bygget over noenlunde samme lest som definisjonen på *child sexual exploitation (CSE)*, da det kun er utnyttelsesformen som skiller – ungdommene blir utnyttet til å begå kriminelle

handlinger i stedet for seksuelle tjenester. Ungdommen kan få fordeler i form av penger, gaver, rusmidler, overnatting, oppmerksomhet eller status for å utføre kriminelle handlinger. Begrepet *tvungen kriminalitet (forced criminality)* blir også brukt, men vi mener

Straffeloven § 257. Menneskehandel

Den som ved vold, trusler, misbruk av sårbar situasjon eller annen utilbørlig atferd tvinger, utnytter eller forleder en person til

- a. prostitusjon eller andre seksuelle ytelser
- b. tvangsarbeid eller tvangstjenester, herunder tigging,
- c. krigstjeneste i fremmed land eller
- d. å samtykke i fjerning av et av vedkommendes indre organer, straffes for menneskehandel med fengsel i inntil 6 år.

På samme måte straffes den som

- e. legger forholdene til rette for slik tvang, utnyttelse eller forledelse som nevnt i første ledd ved å anskaffe, transportere eller motta personen,
- f. på annen måte medvirker til tvangen, utnyttelsen eller forledelsen, eller
- g. gir betaling eller annen fordel for å få samtykke til en slik handlemåte fra en person som har myndighet over den fornærmede, eller som mottar slik betaling eller fordel.

Den som begår en handling som nevnt i første eller annet ledd mot en person som er under 18 år, straffes uavhengig av om vold, trusler, misbruk av sårbar situasjon eller annen utilbørlig atferd er anvendt. Den som var uvitende om at fornærmede var under 18 år, straffes hvis han på noe punkt kan klandres for sin uvitenhet.

Straffeloven § 258. Grov menneskehandel

Grov menneskehandel straffes med fengsel inntil 10 år. Ved avgjørelsen av om overtredelsen er grov skal det særlig legges vekt på om den som ble utsatt for handlingen var under 18 år, om det ble brukt grov vold eller tvang og om handlingen har medført betydelig utbytte. Den som var uvitende om at fornærmede var under 18 år, straffes hvis han på noe punkt kan klandres for sin uvitenhet.

utnyttelse til kriminalitet er mer dekkende. Dette fordi det er utnyttelsen som er sentral, og det ikke nødvendigvis brukes tvang.

Man kan utnyttes til alle former for kriminalitet. Barn og unge blir særlig utnyttet til ulike former for narkotika- og vinningskriminalitet (se kapittel 4). Voksne kan også utnyttes til kriminalitet²⁶. Personer med ulovlig oppholdsstatus, psykisk utviklingshemming, rusavhengighet eller andre særlige utfordringer er spesielt risikoutsatte.

Utnyttelse av mindreårige til kriminalitet (Child Criminal Exploitation – CCE)²⁷

Utnyttelse av mindreårige til kriminalitet forekommer når en person eller gruppe utnytter en maktubalanse til å tvinge, kontrollere, manipulere eller lure barn og ungdom under 18 år til enhver kriminell aktivitet

- a) i bytte mot noe den mindreårige trenger eller ønsker, og/eller
- b) som er til økonomisk eller annen fordel for gjerningspersonen eller tilretteleggeren, og/eller
- c) gjennom vold eller trussel om vold.

Offeret kan ha blitt utnyttet selv om den mindreårige fremstår som samtykkende. Utnyttelsen innebærer ikke alltid fysisk kontakt, det kan også skje gjennom bruk av teknologi.

Kan dette være menneskehandel?

Det er ingen egen straffebestemmelse om utnyttelse til kriminalitet i Norge, men det kan falle inn under menneskehandelsparagrafen (straffeloven § 257 og 258). Menneskehandel innebærer at noen blir utnyttet ved hjelp av vold, trusler, misbruk av sårbar situasjon, eller annen utilbørlig atferd, til prostitusjon eller andre seksuelle tjenester, tvangsarbeid eller tvangstjenester, krigstjeneste i utlandet eller fjerning av organer. Samtykke til utnyttelsen er uten betydning når personen er under 18 år, eller dersom personen har samtykket som et resultat av vold, trusler, misbruk av en sårbar situasjon eller annen utilbørlig atferd.

«All utnyttning av mindreårige er menneskehandel. Det gjelder uavhengig av om vold, trusler, misbruk av sårbar situasjon eller annen utilbørlig atferd er brukt.»

Koordineringsenheten mot menneskehandel, 2023c, s. 7

Alle mennesker kan utnyttes i menneskehandel, uavhengig av kjønn, alder, nasjonalitet eller etnisitet. Det er ikke krav om grensekryssing eller organisering for at utnyttelsen kan omfattes av menneskehandelsbegrepet. Det kan være en eller flere enkeltpersoner, eller organiserte kriminelle nettverk som står bak utnyttelsen.

²⁶ Papadaki 2020

²⁷ Oversettelse av den offisielle definisjonen av CCE i Storbritannia, Home Office 2018, s. 48

Utnyttelse til kriminalitet omfattes av utnyttelsesformen «tvangstjenester» i straffeloven § 257 b²⁸. Etter straffeloven § 258 anses all utnyttelse av mindreårige som grov menneskehandel. Politiets nasjonale kompetansegruppe mot menneskehandel, ledet av Kripas, hadde i 2022 «mindreårige som utnyttet til kriminalitet» som utvalgt fokusområde²⁹. Som følge av krigen i Ukraina, ble fokus dette året imidlertid rettet mer mot tiltak knyttet til forebygging og avdekking av utnyttelse av ukrainske flyktninger.

Ønsker du mer kunnskap om utnyttelse og menneskehandel?
→ www.utnyttelse.no

28 Merk at det ikke er krav om bruk av eksplisitte tvangsmetoder som vold, trusler e.l., til tross for formuleringen «tvangstjenester»

29 Koordineringsenheten mot menneskehandel 2023a, s. 112

Hva betyr begrepene?³⁰

Misbruk av sårbar situasjon:

De utsatte kan være i en vanskelig situasjon, der de opplever at de ikke har noe annet valg enn å underkaste seg den/de som utnytter. Bakpersonen(e) utnytter dette til sin fordel, ofte for egen vinnings hensikt.

Utilbørlig atferd:

Utilbørlig atferd kan for eksempel være å sette noen i en gjeldssituasjon det er vanskelig å komme ut av.

Forledelse:

Det å forlede eller lokke noen er å lure eller overtale en person til å være med på noe som personen ellers ikke ville ha blitt med på.

30 Koordineringsenheten mot menneskehandel 2023c

Det er en rekke utfordringer knyttet til avdekking og etterforskning av menneskehandel, som fører til at det er et svært begrenset antall menneskehandelssaker i strafferettsystemet³¹. Det vil ofte ikke være mulig å vite med sikkerhet i en tidlig fase om en sak til sist skal bli ført for retten som en sak om menneskehandel, annet straffbart forhold, eller om den i det hele tatt vil føre til påtale i en straffesak. Noen ganger blir dette først klart etter omfattende etterforskning.

Det er ingen andre straffebestemmelser som omfatter utnyttelse til kriminalitet spesifikt. Til sammenligning er det flere ulike straffebestemmelser som dekker ulike former for seksuelle overgrep/utnyttelse til seksuelle formål³² og utnyttelse i arbeidslivet³³. Det er imidlertid ulovlig å bruke «straffbar eller annen urettmessig atferd», trusler eller utpressing til å tvinge noen til å gjøre noe³⁴, f.eks. begå kriminelle handlinger. Ved straffeutmåling for et lovbrudd skal det også generelt regnes som en skjerpene omstendighet dersom gjerningspersonen har «utnyttet eller forledet unge personer, personer i en meget vanskelig livssituasjon, som er psykisk utviklingshemmet eller står i et avhengighetsforhold til lovbryteren»³⁵.

I Danmark er utnyttelse til å begå straffbare handlinger eksplisitt nevnt som en av utnyttelsesformene i menneskehandelsparagrafen³⁶. Dette er i samsvar med

31 Se Koordineringsenheten mot menneskehandel 2023a, kap. 8

32 Straffeloven kapittel 26. Seksuallovbrudd, bl.a. § 295 og § 309 (Norge)

33 Brudd på lover om lønns- og arbeidsforhold, f.eks. lønnstyveri (straffeloven § 395)

34 Straffeloven § 251 tvang eller §252 grov tvang (Norge)

35 Straffeloven § 77, bokstav g (Norge)

36 Straffeloven § 262 a (Danmark)

EU-direktivet om menneskehandel³⁷, der kriminelle handlinger er nevnt som konkret utnyttelsesform. I Sverige ble det 1. juli 2023 innført en lovparagraf som gjør det straffbart å rekruttere, betale, instruere eller på annen måte involvere mindreårige i straffbare handlinger³⁸.

Offer eller gjerningsperson?

«Både politi, barnevern, skole, helsetjenester og andre som har med barn og unge å gjøre, må tørre å se at det er en mulighet at barn som i første omgang fremstilles som kriminelle, også kan være et offer for menneskehandel.»

Fra spørreundersøkelsen

Det som skiller utnyttelse til kriminalitet fra andre utnyttelsesformer, som utnyttelse til seksuelle formål, tiggning eller tvangsarbeid, er at de utsatte pr. definisjon er lovbrøyttere. I kontakt med politiet vil de dermed få status som gjerningsperson/utøver av kriminalitet, og det er ikke nødvendigvis åpenbart at de også kan være ofre/fornærmet. Ungdom som utnyttet til kriminalitet tenker ikke nødvendigvis selv at de er utnyttet. De kan oppleve at de får fordeler av å utføre kriminelle handlinger og være en del av et kriminelt miljø. De kan også oppleve at de tar selvstendige valg. Men utnyttelsen – det å bruke noen til sin egen fordel, f.eks. gjennom misbruk av sårbar situasjon – kan være straffbar,

37 Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, artikkel 2

38 Brottsbalken kap. 16 § 5a (Sverige)

uavhengig av hvordan ungdommen opplever situasjonen. I henhold til lovverket er samtykke til utnyttelsen irrelevant når personen er under 18 år, eller dersom personen har samtykket som et resultat av vold, trusler, misbruk av en sårbar situasjon eller annen utilbørlig atferd.

Det er mange årsaker til at unge begår kriminelle handlinger. Forskning viser at ungdom involvert i kriminalitet ofte har en oppvekst preget av dårlig økonomi, rus, vold og traumeerfaringer³⁹. Disse faktorene som kan «forklare» kriminaliteten utelukker ikke at ungdommen (også) kan bli rekruttert og/eller blir kontrollert på en måte som kan falle inn under menneskehandelsparagrafen. Og omvendt: Ungdom som blir utnyttet/er utsatt for menneskehandel, kommer gjerne også fra dårlige sosioøkonomiske forhold, har vanskelige familie- og oppvekstforhold osv. Det er nettopp dette som gjør de risikoutsatte for utnyttelse. Det er dermed ikke et enten/eller-forhold mellom sosioøkonomiske forhold/individuelle sårbarhetsfaktorer og utnyttelse/menneskehandel som forklaring på ungdomskriminalitet. Dette er heller forklaringer som utfyller og forklarer hverandre. Ungdom kan bli *groomet* ved at kriminelle viser oppmerksomhet og omtanke, tilbyr dyre ting som de ellers ikke ville hatt råd til, tilbyr måter å tjene «lette penger» på osv. (se mer om dette i kapittel 4). Ungdommen kan oppleve at det er deres eget valg, at det er en frivillig vei inn, men at det kan være vanskelig å komme seg ut igjen. De kan være preget av en sterk lojalitetskultur i de kriminelle miljøene, de kan ha pådratt seg eller blitt påført gjeld, og/eller bli utsatt for vold og trusler.

I mange tilfeller vil det være utydelige grenser mellom tvang, forledelse og ungdommenes egne valg – noe som utfordrer et svart/hvitt bilde av et tydelig skille mellom ofre og gjerningspersoner. Her er det viktig å huske at mindreårige etter norsk lovverk og internasjonale konvensjoner per definisjon anses å være i en sårbar situasjon overfor bakpersoner, og at det derfor ikke er nødvendig å påvise bruk av andre tvangs- og kontrollmidler for å definere utnyttelsen som menneskehandel. Dette gjelder utnyttelse til kriminalitet i like stor grad som andre utnyttelsesformer, som utnyttelse til seksuelle formål eller tvangsarbeid⁴⁰.

«Vi har sett at flere har tatt til orde for å kalle utnyttelse av mindreårige 'menneskehandel'. For oss i politiet, iallfall som jobber med forebygging, var det endelig noen som turte å sette ord på det. Vi har jobbet i det forebyggende sporet lenge. Vi ønsker å jobbe minst mulig i straffesporer. Men nå som vi setter definisjonen 'menneskehandel' på en del saker, må vi ha enda mer fokus på det forebyggende sporet. Vi må begynne å se at de som før har fremstått som mistenkt i en sak, kanskje heller er fornærmet eller et offer i de sakene. Det kan bli en ny måte å jobbe på. Jeg tror det blir en god og fin måte å jobbe på.»

Fra Fire fagfolk forteller: Hvordan blir ungdom utnyttet til kriminalitet? (film)

39 Frisby-Osman og Wood 2020, Aase m.fl. 2020

40 UNODC 2012a, 2012b

Selvbestemt kriminalitet, utnyttelse eller menneskehandel – hvorfor er skillet så viktig?

Som nevnt innledningsvis i håndboken, er det viktig å forstå hva som ligger bak de kriminelle handlingene som utføres av barn og unge, for å kunne sette inn tiltak som treffer.

Seksuell utnyttelse settes ofte i kontrast til *selvbestemt seksualitet*, en grunnleggende rettighet til å selv bestemme over sin egen kropp – *om, når, med hvem og hvordan* man vil være seksuell aktiv⁴¹. På tilsvarende måte kan vi si at *selvbestemt kriminalitet* forutsetter at personen selv bestemmer fritt om, når, hvordan og med hvem han eller hun skal begå straffbare handlinger, og at personen står fritt til å trekke seg ut av kriminelle miljøer. Dersom ungdommen utøver kriminalitet på vegne av andre og opplever at det er vanskelig å trekke seg ut pga. press, gjeld, vold eller trusler, er det behov for andre former for beskyttelse og bistand enn det som er tilfelle når kriminaliteten kun forårsakes av et eget ønske om vinning, eller rus- og atferdsproblemer e.l.

41 Sex og samfunn: Grenser <https://www.sexogsamfunn.no/sex/grenser/> (lest 10.01.2024)

«Når det kommer til ungdommer med norsk statsborgerskap/oppholdstillatelse så må det anerkjennes at også disse blir utnyttet. Vi opplever at dette ikke blir tatt på alvor når vi sender bekymringsmeldinger, og at de derfor blir enda mer viklet inn i de kriminelle aktivitetene uten mulighet for å kunne komme seg ut. Disse ungdommene blir tradisjonelt sett på som 'vanskelige' og at de har egen skyld i at de f.eks. står på gata og selger rusmidler. Perspektivet med at det kan være tvang eller utnyttelse inne i bildet er nærmest fraværende når det kommer til norsk ungdom, selv om dette blir påpekt i bekymringsmeldinger.»

Fra spørreundersøkelsen

Ungdom involvert i kriminalitet: Hvorfor er det viktig å ha fokus på mulig utnyttelse og menneskehandel?

- for å avdekke
- for å gi riktig hjelp
- for å ivareta barns rettigheter
- for å forebygge kriminalitet
- for å bygge en eventuell straffesak mot bakpersoner

Barn og unges rettigheter

Barn og unge har rett til beskyttelse mot alle former for utnyttelse, inkludert utnyttelse til kriminalitet. *FNs konvensjon om barnets rettigheter* (barnekonvensjonen)⁴² pålegger oss å beskytte barn mot alle former for utnyttelse som

42 *FNs konvensjon om barnets rettigheter* (barnekonvensjonen)

på noen måte kan være til skade for barnets ve og vel (artikkel 36), og hindre at barn blir brukt i ulovlig produksjon og handel med narkotika (artikkel 33). *Europarådets konvensjon om tiltak mot menneskehandel* (Europaråds-konvensjonen)⁴³ slår fast at det skal settes inn særlige tiltak for å redusere barns utsatthet for menneskehandel, blant annet ved å skape et beskyttende miljø rundt barna (artikkel 5).

Også ungdom over 18 år og voksne skal vernes mot menneskehandel og utnyttelse, blant annet i henhold til *FNs protokoll for å forebygge, bekjempe og straffe handel med mennesker, særlig kvinner og barn* (Palermoprotokollen)⁴⁴ og Europarådskonvensjonen.

Plikt til å avdekke menneskehandel

Norske myndigheter har en plikt til å tilrettelegge for at utsatte for menneskehandel blir identifisert (Europarådskonvensjonen, artikkel 10). I Norge er det ikke én enkelt instans som har som definert oppgave å avdekke menneskehandel. Vi har et lavterskelsystem der alle instanser som kan komme i kontakt med utsatte skal ha kompetanse og rutiner på plass som legger til rette for avdekking⁴⁵. Denne avdekkingen er en forutsetning for å kunne gi nødvendig bistand og beskyttelse til de utsatte.

Avvergeplikt og meldeplikt

Etter straffeloven § 196 har alle en plikt til å varsle eller på annen måte forsøke å avverge grov menneskehandel og en rekke andre

43 [Europarådets konvensjon om tiltak mot menneskehandel ETS nr. 197](#)

44 [FNs protokoll for å forebygge, bekjempe og straffe handel med mennesker, særlig kvinner og barn \(2000\)](#)

45 [Koordineringsenheten mot menneskehandel 2023c](#)

alvorlige straffbare handlinger⁴⁶. Jobber du i en offentlig myndighet har du også plikt til å melde fra til barneverntjenesten når det er grunn til å tro at et barn blir eller vil bli utnyttet til menneskehandel⁴⁷.

Det strafferettslige perspektivet

Straffeforfølgelse av de som står bak utnyttelsen

Det er også viktig å avdekke utnyttelse og menneskehandel for å bygge en eventuell straffesak og straffe bakpersoner. En straffesak kan også være sentral for å gi ofre oppreisning og erstatning.

I de mer åpenbare sakene der det brukes vold og trusler, er det tydelig at ungdommen bør anses og behandles som et offer, ikke gjerningsperson. I saker som fremstår som mer sammensatte, eller befinner seg i en gråsoner, er det også viktig med en bredere etterforskning for å avklare om ungdommen er utnyttet av andre kriminelle. Det er ikke all narkotika- og vinningskriminalitet begått av ungdom som er menneskehandel, men det er viktig at politi og hjelpeapparat har med seg dette perspektivet og alltid undersøker det. Når politiet etterforsker etter menneskehandelsparagrafen har de også en større verktøykasse, da de har mulighet til å ta i bruk et bredere spekter av etterforskingsskritt, eksempelvis overvåking eller avlytting.

46 Se [www.plikt.no](#) for mer informasjon om avvergingsplikten

47 [Lov om barnevern \(barnevernsloven\) § 13-2](#)

Straffesak kan være vanskelig og er ikke det viktigste

Straffeforfølgning av bakmenn er viktig, men det kan i noen tilfeller være vanskelig å skille mellom utsatt og utøver. Det er ofte jevnaldrende eller noe eldre ungdom som rekrutterer og tilsynelatende står bak utnyttelsen av andre ungdommer, og ungdom kan bli brukt til å utøve trusler og vold (se kapittel 4). Ved å legge opp til en menneskehandelssak mot ungdom i denne situasjonen, risikerer man at de reelle bakpersonene slipper unna. I tillegg risikerer man at den utsatte ungdommen ikke vil samarbeide, dersom det medfører at en kamerat risikerer domfellelse for menneskehandel. I Sverige har de tatt høyde for dette dilemmaet i lovparagrafen som gjør det straffbart å involvere mindreårige i kriminelle handlinger: dersom det er liten forskjell i alder eller utvikling mellom partene, eller det åpenbart er mindre alvorlig, skal vedkommende ikke dømmes⁴⁸.

Det viktigste er at ungdom som blir utnyttet til kriminalitet får oppfølging fra ulike tjenester. Ofre for menneskehandel har rett på hjelp, uavhengig av om de samarbeider i forbindelse med straffesak eller ikke⁴⁹. Dette er ofte en utfordring når det gjelder utenlandske ofre for menneskehandel, men bør være uproblematisk når det gjelder barn og unge med norsk statsborgerskap eller oppholdstillatelse, som har fulle rettigheter i det norske velferdssystemet. Hovedfokus må være på barnets beste. Ungdommene må få hjelp med de bakenforliggende utfordringene de har, ikke bare hjelp til å komme seg ut av den konkrete utnyttelsessituasjonen.

48 [Brottsbalken kap. 16 § 5a](#) (Sverige)

49 [OSCE 2023](#)

Straffefrihetsprinsippet

I henhold til Europarådets konvensjon om tiltak mot menneskehandel⁵⁰ har personer som har begått straffbare handlinger som følge av menneskehandel rett til å få vurdert straffritak (artikkel 26). Denne bestemmelsen (*non-punishment principle*⁵¹) tar hensyn til at ofre for menneskehandel ikke er i en situasjon der de kan velge fritt, og skal sikre at straffefrihet vurderes når utsatte har begått lovbrudd som følge av utnyttelsessituasjonen. Bestemmelsen forplikter alle aktørene i straffesakskjeden til å undersøke, når det er holdepunkter for det, om den kriminelle handlingen ble begått som følge av menneskehandel. Dette gjelder i alle faser av straffesaken – både før saken er avgjort, i varetekt, og under soning⁵². I forbindelse med straffeforfølgelse av antatte ofre for menneskehandel skal det gjøres en nærmere vurdering av menneskehandels-situasjonen, som skal veies opp mot alvoret av den straffbare handlingen (forholdsmessighetsvurdering)⁵³.

Storbritannia ble i 2021 dømt i Den europeiske menneskerettsdomstolen⁵⁴ i forbindelse med at to mindreårige gutter hadde blitt dømt for narkotikarelaterte lovbrudd. Storbritannia ble dømt for brudd på den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) artikkel 4 (forbud mot slaveri og tvangsarbeid) og 6.1 (retten til en rettfærdig rettergang). Domstolen drøfter også

50 [Europarådets konvensjon om tiltak mot menneskehandel ETS nr. 197](#)

51 ICAT 2020, UN Human Rights 2020 og 2021

52 ROSA og Kriminalomsorgen 2023

53 [Koordineringsenheten mot menneskehandel 2023c](#), s. 46

54 [Case of V.C.L. and A.N. v. the United Kingdom, Applications nos. 77587/12 and 74603/12, 2021-02-16](#), omtalt i [Koordineringsenheten for menneskehandel 2003b](#), Jovanović og Niezna 2023

Europarådskonvensjonen artikkel 26 (bestem- melsen om straffritak). Det vises blant annet til at politiet ikke umiddelbart hadde foretatt en vurdering av guttenes status som antatte ofre for menneskehandel, til tross for at guttenes situasjon ved pågripelsene tilsa at det burde foreligge en slik bekymring.

Hva innebærer en vurdering av straffritak?

→ Når det foreligger en begrunnet mistanke om menneskehandel, skal personen henvises til og vurderes av kompetente myndigheter eller kvalifisert instans, for eksempel menneskehandelskontakten i politidistriktet eller aktuelt hjelpetiltak.

→ Vurderingen fra kompetente myndigheter av om det foreligger en begrunnet mistanke om menneskehandel er ikke nødvendigvis bindende for påtalemyndigheten. Myndighetene må imidlertid ha en tilstrekkelig begrunnelse for en annen konklusjon, og en slik begrunnelse må gjøres i samsvar med definisjonen av menneskehandel.

→ Straffeløshet av antatte ofre for menneskehandel bryter ikke i seg selv med konvensjonsforpliktelsene, men det skal altså gjøres en nærmere vurdering av menneskehandelssituasjonen, sammen med en forholdsmessighetsvurdering opp mot alvoret av den straffbare handlingen.

For nærmere informasjon om krav til disse vurderingene, bør du søke veiledning fra spesialister på menneskehandel i politiet.

Koordineringsenheten mot menneskehandel, 2023c, s. 46



Utnyttelse av ungdom til kriminalitet i Norge

Det finnes ingen tall som kan gi noen sikker pekepinn på hvor mange barn og unge som er utnyttet til å begå kriminelle handlinger i Norge. I spørreundersøkelsen som ble gjennomført av de fem RVTS-ene i 2021 (se kapittel 2) ble respondentene presentert for definisjonen av utnyttelse av mindreårige til kriminalitet (se kapittel 3). De ble så stilt spørsmål om de kjente til tilfeller der ungdom hadde blitt utnyttet til f.eks. narkotika- og vinningskriminalitet, cirka hvor mange av ungdommene de hadde vært i kontakt med de i så fall tenkte kunne ha vært utnyttet, og hvor utbredt de tenkte denne formen for utnyttelse er.

Diagram 1
Kjenner du til tilfeller der ungdom har blitt utnyttet til f.eks. narkotika- eller vinningskriminalitet?

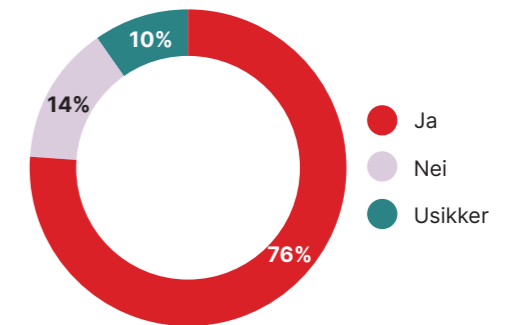


Diagram 2
Ca. hvor mange ungdommer du har vært i kontakt med, tror du kan ha vært utnyttet til kriminalitet?

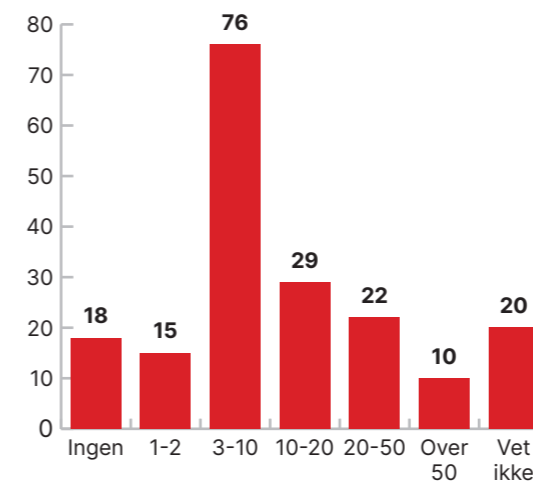
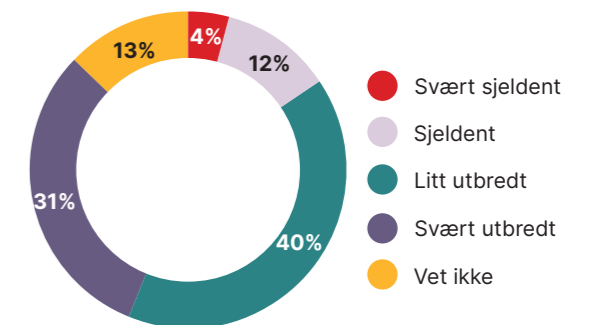


Diagram 3
Ut fra din erfaring med ungdom involvert i kriminalitet, hvor utbredt tror du det er at ungdommen er i en utnyttelsessituasjon?



Av 190 respondenter, svarte 76 % (145) bekreftende på at de kjente til tilfeller der ungdom har blitt utnyttet til kriminalitet. 14 % (27) svarte avkreftende og 10 % (18) var usikre. 76 av respondentene anslo at 3–10 av ungdommene de hadde vært i kontakt med var utnyttet. 29 mente at 10–20 ungdommer var utnyttet, 22 mente at 20–50 ungdommer var det, og 10 mente at de hadde vært i kontakt med over 50 ungdommer som hadde blitt utnyttet. Det var også 18 respondenter som ikke trodde de hadde vært i kontakt med utnyttede ungdommer, og 20 som var usikre. Til sammen 71 % vurderte at utnyttelse av ungdom til kriminalitet er utbredt: 31 % (59) svært utbredt og 40 % (77) litt utbredt. 12 % (22) mente det er sjeldent, 4 % (8) at det er svært sjeldent, og 13 % (24) visste ikke.

I dette kapittelet vil vi trekke frem resultatene fra spørreundersøkelsen som omhandler utnyttelsesformer, rekrutterings- og kontrollmetoder, hvem som står bak utnyttelsen og hvordan ungdommene oppfatter situasjonen (frivillig eller ufrivillig). I tillegg til de kvantitative resultatene, vil vi også bruke sitater fra spørreundersøkelsen og intervjuene, som gir en mer utfyllende beskrivelse av ungdommenes situasjon. Der det er relevant, vil vi også vise til forskning fra andre land og lokale kartleggingsrapporter.

På hvilke måter blir ungdommene utnyttet til å begå kriminelle handlinger?

«Innen målgruppen jeg jobber med er det vanlig at yngre ungdommer (særlig under kriminell lavalder) blir bedt om å utføre kriminalitet med løfte om status og belønning. Eksempler er salg av illegale rusmidler, frakting av rusmidler, vold og trusler. Det har også vært eksempler der de organiserer ungdommer til tyveri og innbrudd.»

Fra spørreundersøkelsen

Oppbevaring, frakt og salg av narkotika

I spørreundersøkelsen ble respondentene stilt spørsmål om på hvilke måter ungdommene de kjenner til har blitt utnyttet. Det var særlig ulike lovbrudd knyttet til narkotikakriminalitet som ble trukket frem: salg av narkotika (121), frakte narkotika eller penger (112) og oppbevaring av narkotika, penger eller tyvegods (106).

«En ung gutt på 10 år fikk små gaver og mat for å holde vakt når eldre ungdom eller unge voksne handlet med narkotika. Som 11-åring fikk gutten penger for å oppbevare mindre mengder med narkotika for den samme gruppa. Som 12-åring ble gutten truet til å selge små mengder narkotika og gjøre andre ærender for gjengen.»

Fra spørreundersøkelsen

«En ung gutt som skulle hjelpe sin gjelds-tyngede svoger ble brukt som løpegutt for å hente masse narkotika, som skulle selges for at svoger skulle bli kvitt gjelden.»

Fra spørreundersøkelsen

«Ungdom fikk tilbud om å banke opp bekjent (med gjeld) mot betaling, på vegne av gjengleder.»

Fra spørreundersøkelsen

«Ungdommen viser sin lojalitet med gjengen gjennom å bidra med voldelig adferd mot andre på vegne av gjengen.»

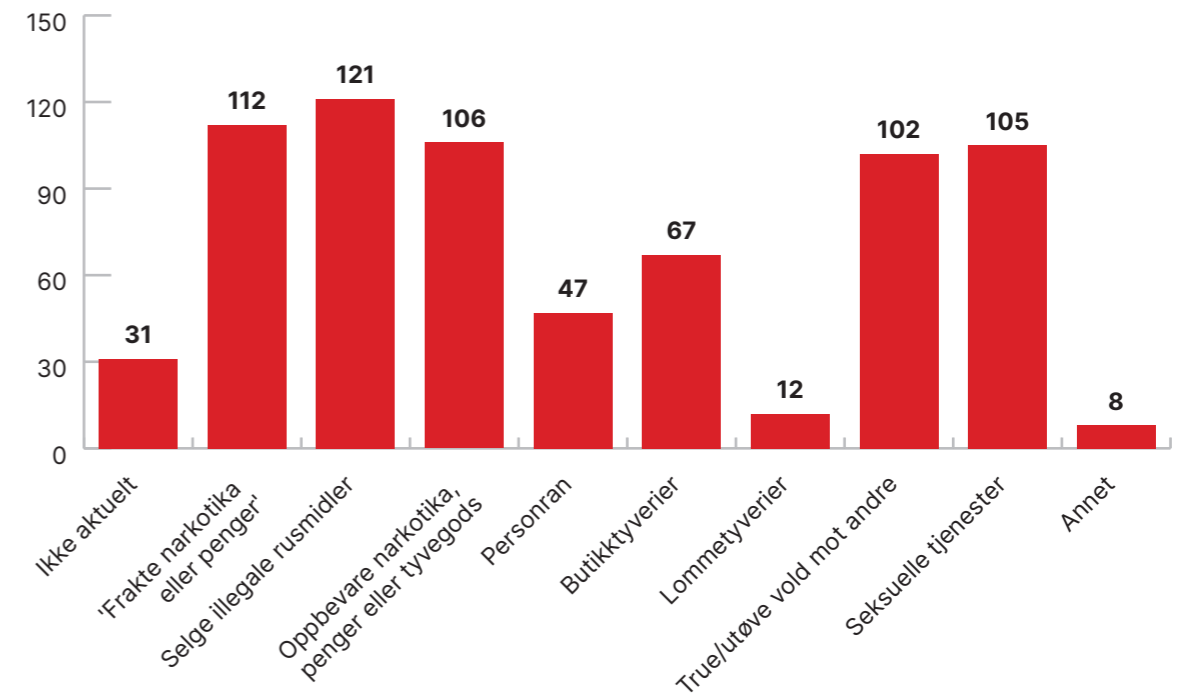
Fra spørreundersøkelsen

Utøve vold mot andre

Mange av respondentene (102) kjente også til at ungdom hadde blitt utnyttet til å true eller utøve vold mot andre for å kreve inn gjeld eller utøve annet press.

Diagram 4

På hvilke måter har ungdommen blitt utnyttet?



190 respondenter, flere svar er mulig

«Ungdommen ble manipulert til å begå voldshandlinger mot en annen ungdom. Ære og lojalitet var pressmiddelet.»

Fra spørreundersøkelsen

I Sverige blir mindreårige i stor grad gitt ulike typer voldshandlinger som «oppdrag» av kriminelle nettverk. Dette gjelder både trusler, utpressing, inndriving av gjeld, mishandling og skytinger/drap. Det forekommer også at personer i kriminelle nettverk tilbyr «sin unge» eller «juniorer» som «soldater» til venner i andre nettverk⁵⁵.

Vinningskriminalitet

Ungdom blir også utnyttet til ulike former for vinningskriminalitet, som butikkyverier (67), personran (47) og lommetyverier (12). Heleri (videresalg av utbytte etter tyveri/ran) blir også nevnt av en av respondentene.

«Eldre gutter får de under den kriminelle lavalder til å stjele ting og øl til dem på butikkene.»

Fra spørreundersøkelsen

«Heleri. Selge videre utbytte etter tyveri/ran.»

Fra spørreundersøkelsen

55 Tollin m.fl. 2023

«Vi hadde en gutt som vi jobbet med, vi så at han var i dårlig humør, trist og lei seg. En dag får vi en telefon fra politiet om at han er tatt for butikkyveri. Han hadde stjålet mye. I etterkant fortalte han at han hadde blitt truet til å stjele på bestilling fra andre. Det hadde han holdt på med lenge. Han hadde blitt tvunget til å stjele større og større ting. Til slutt hadde han funnet ut at den eneste måten å komme seg ut av det på, var å stjele på en så dårlig måte at han ble tatt. Da ble han tatt, og kom under oppsikt. Da kom han seg ut av det. Da kunne de ikke lenger true ham til å stjele mer, for da visste alle på butikkene hvem han var.»

Fra Fire fagfolk forteller: Hvordan blir ungdom utnyttet til kriminalitet? (film)

Seksuell utnyttelse

Ifølge respondentene (105 av 190) er seksuell utnyttelse utbredt. Det beskrives både situasjoner der ungdom mottar rusmidler eller penger i bytte mot seksuelle tjenester, og situasjoner der ungdom blir utsatt for utpressing til (å fortsette) å sende seksualiserte bilder eller utføre tjenester. Det beskrives også situasjoner med grove seksuelle overgrep i forbindelse med kriminelle miljøer og utnyttelse til kriminalitet.

«Ung jente måtte utføre seksuelle handlinger på innkrever for å slette kjærestens narkogjeld.»

Fra spørreundersøkelsen

«En ungdom ble utsatt for overgrep av litt eldre bekjente han hadde blitt kjent med gjennom et kriminelt miljø. Overgrepet ble filmet, og deretter brukt som pressmiddel for å få ungdommen til å oppbevare illegale rusmidler, sende trusler om vold til ukjente personer gjennom sosiale medier og utføre andre kriminelle handlinger.»

Fra spørreundersøkelsen

I Storbritannia⁵⁶ (innen 'county lines'), Norge⁵⁷ og Sverige⁵⁸ er det avdekket at både jenter og gutter utnyttet til kriminalitet også kan bli utsatt for grove seksuelle overgrep, blant annet som et straffe- og kontrollmiddel. Blant identifiserte ofre for menneskehandel er det også forholdsvis utbredt at både kvinner/jenter og menn/gutter blir utsatt for flere utnyttelsesformer samtidig, f.eks. tvangsarbeid og utnyttelse til seksuelle formål, eller utnyttelse til både kriminalitet og seksuelle formål⁵⁹.

«Ungdom har fått betalt for å gi beskjed om hvor politiet befinner seg via apper og informere om ungdommer som oppfattes ensomme, lavt selvbilde, strever psykisk (disse har blitt mål for rekruttering). Betaling har skjedd via narkotika, penger, tyvgods og seksuelle tjenester.»

Fra spørreundersøkelsen

56 The Children's Society 2018, Havard m.fl. 2021, Home Office 2018

57 Lidén og Salvesen 2015

58 Wagner 2017

59 UNODC 2023

Varsling og rekruttering

Flere respondenter beskrev også at ungdom ble brukt for å speide etter og varsle om politiet, og informere om og rekruttere andre ungdommer.

I svenske kriminelle nettverk viser forskning⁶⁰ at det i stor grad er ungdom i alderen 15–20 år som rekrutterer barn i 12–15 årsalderen, og utnytter de som sin egen arbeidskraft for å tjene mer penger og gjøre karriere innen nettverkene.

Bedrageri og hvitvasking

Ulike former for bedrageri nevnes også i de utfyllende svarene i spørreundersøkelsen, f.eks. at en ungdoms Vipps blir benyttet ved salg av varer som ikke eksisterer. Hvitvasking var ikke oppgitt som et alternativ i spørreundersøkelsen, men ifølge Økokrim er dette en økende utnyttelsesform⁶¹. Barn og unge ned i 15-årsalderen blir manipulert til å fungere som «penge-muldyr» i bytte mot penger, goder eller narkotika. Dette skjer f.eks. ved at de mottar penger som er ulovlig ervervet på egen konto, for deretter å flytte disse videre til kontoer som disponeres av kriminelle aktører. I Storbritannia er dette også utbredt, og blir ofte omtalt som *child financial exploitation*⁶². Storskala bedragerioperasjoner har blitt en stor inntektskilde for kriminelle nettverk også i Sverige. Der kan også unge få oppdrag, først og fremst innen telefonbedragerier⁶³.

60 Tollin m.fl. 2023

61 Økokrim 2023

62 The Children's Society 2022

63 Tollin m.fl. 2023

Hvilke rekrutterings- og kontrollmetoder blir brukt?

Rekrutterings- og kontrollmetodene som ofte blir brukt for å utnytte ungdom omfatter både det som ofte kalles grooming, manipulering og forledelse, påføring av gjeld, samt bruk av trusler, tvang og vold. Det varierer hvilke metoder som blir brukt ovenfor den enkelte ungdom. Alle kontrollformene er utbredt, ifølge respondentene i spørreundersøkelsene (se diagram 5). Rasjonelt sett vil det lønne seg for bakpersonen(e) å bruke så lite vold og trusler som mulig. Dette for å minske sjansen for at ungdommen opplever situasjonen som så vanskelig at de ønsker å trekke seg ut, eller eventuelt varsle eller be om hjelp.

«Det vi ser er at både organiserte kriminelle miljø og mindre miljø som er mer uorganisert benytter ungdom som løpegutter, innkrevdere og salgsladd. Dette handler om tilgang til penger og ikke minst status i marginaliserte miljø. Noen er dyktige til å velge ut sårbare unge og gi dem status, 'trygghet' og 'ære' som de selv mener de mangler på mer tradisjonelle arenaer som skole, idrett, hjemme osv. Når noen kan tilby mye av det de opplever å mangle er veien kort for noen ungdommer til å begå kriminalitet for å skape seg en posisjon.»

Fra spørreundersøkelsen

Ofte kan rekrutteringen og kontrollmetodene forekomme i følgende prosess⁶⁴: Først *groomes*

64 Resultatene fra spørreundersøkelsen samsvarer med forskning, bl.a. Turner m.fl. 2019

ungdommen ved at det etableres en kontakt, og at de tilbys både materielle goder i form av penger, klær, sko o.l. og relasjonelle goder i form av tilhørighet, lojalitet og status. De kan også testes ut, ved at de bes om å utføre tjenester eller tilbys penger for mindre oppdrag, som å oppbevare eller frakte narkotika, penger eller våpen. Etter hvert blir ofte ungdommen satt i en slik situasjon at de blir påført *gjeld*, og må utføre (flere) kriminelle handlinger for å nedbetale gjelden. *Vold og trusler* forekommer dersom ungdommen motsetter seg eller påfører bakpersonene tap av penger eller status.

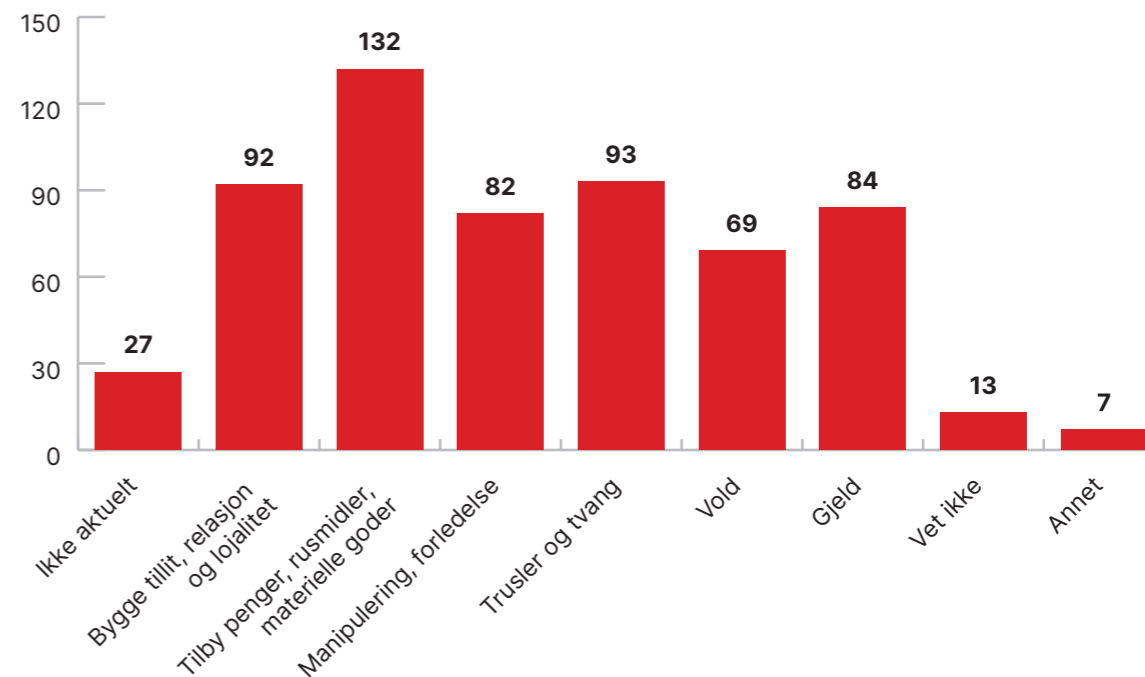
Utfordringen med at kriminelle nettverk og gjenger bevisst bruker ungdom i sin virksomhet er også fremhevet i Politiets trusselvurdering:

Gjengene tiltrekker seg ungdom, ofte med levekårsutfordringer og minoritetsbakgrunn, ved å tilby tilhørighet, brorskap, respekt, beskyttelse og økonomiske midler som normalt ville vært utenfor deres rekkevidde. Kjederekruttering av hele vennegjenger og rekruttering gjennom slektskap fremstår som vanlig. Det er også eksempler på bruk av trusler og tvang. Det foregår målbevisst rekruttering av ungdommer med voldskapasitet og eget distribusjonsnettverk for salg av narkotika. En stor del av rekrutteringsaktivitetene foregår på sosiale medier. Det produseres og distribueres skrytebilder og musikkvideoer som forherliger gangsterlivet, og som viser våpen, penger, kjendiser og jenter. Rekrutteringsaktivitetene foregår som regel i gjengenes egne kjerneområder og i ungdommenes nærmiljø.

Fra Politiets trusselvurdering 2021, s. 13

Diagram 5

Hvilke rekrutterings- og kontrollmetoder blir brukt når ungdom blir utnyttet til kriminelle handlinger?



190 respondenter, flere svar er mulig

Grooming

Grooming-begrepet er ofte knyttet til seksuelle overgrep, og henviser til prosessen der voksne kontakter, blir venner med, og oppretter en emosjonell kontakt med barn, for å komme i en posisjon der de senere kan ha seksuell omgang med barnet. Den voksne oppnår tillit ved å lære barnet å kjenne og dekke barnets behov. Groomingen kan skje både ved personlig kontakt, og via sosiale medier. Lignende fremgangsmåter tas også i bruk for å involvere og utnytte ungdom til kriminalitet.

I spørreundersøkelsen var det mange respondenter (132 av 190) som kjente til ungdommer som hadde blitt tilbudt penger, rusmidler og andre materielle goder og/eller blitt tilknyttet kriminelle miljøer gjennom relasjoner og lojalitet (92 av 190). Tilknytning til nærmiljø og lojalitet til venner, og et ønske om tilhørighet og status er viktig. For ungdommer som kommer fra familier med trange økonomiske kår, vil utsikten til å tjene penger også kunne være forlokkende. Sosiale medier brukes for å markedsføre en livsstil preget av penger, merkeklær og luksus, samt normalisere en kriminell livsstil.

«For å bevise lojalitet i vennegjengen, få en sosial posisjon i nærmiljøet med mer prestisje. Mer som en del av kulturen i miljøet, enn at det er brukt makt og sosial kontroll.»

Fra spørreundersøkelsen

«De lærer ungdommene et usunt forhold til pengebruk, slik at det blir vanskelig for dem å gå tilbake til det normale. Sørger for at de har kule klær, sørger for at de alltid er med og spiser på bra steder, at de har penger å sløse. Da er det ikke lett å gå tilbake til det å ikke ha noe, iallfall hvis du er fra øst og ikke har så mye. Særlig når man vet at med de gutta her får man ny telefon, blir en kul kar med kule klær. Man har folk i ryggen hvis noen ypper. De lager et bilde, og det bildet er fiksjon. Det får deg til å tro at du er kul, at du har det veldig bra. Til det smeller.»

Fra Fem fagfolk forteller: Sårbare ungdommer, rekruttering og skadevirkninger (film)

Når det gjelder utnyttelse til kriminalitet, blir ungdom som oftest groomet av personer i nærmiljøet, eller venner og bekjente som har kunnskap om deres situasjon og «svake punkter». Dette gjør rekrutteringen mer effektiv enn den hadde vært hvis det hadde vært ukjente som sto bak. Denne formen for grooming omtales derfor som «speed grooming»:

«Speed grooming is embedded in a wider 'hyper' context of seeking fast money, quick wins, rapid 24/7 communication, and hyper-masculinity. Potential victims are often targeted by others in their friendship groups, or by friends of friends who are alert to individual vulnerabilities and aspirations and so can bombard victims with individualised coercive and persuasive messaging from the offset.»

Dando, 2020

Voksne eller eldre ungdommer i kriminelle miljøer kan nærme seg barn og unge i ung alder, og involvere de i ulike tjenester eller oppdrag, med en gradvis utvikling fra tilsynelatende uskyldige tjenester til alvorlige lovbrudd:

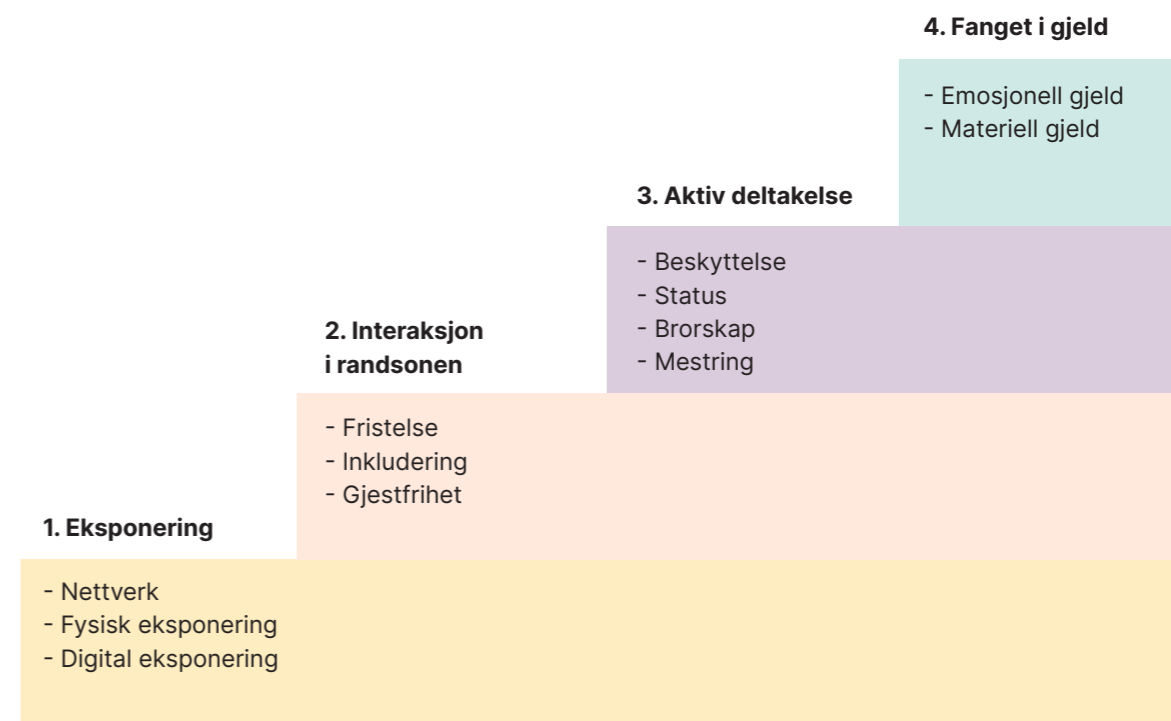
«Ungdommen startet med å få med seg 20 kr fra en som sto utenfor skolen, og skulle få 200 kroner for å oppbevare den hjemme til dagen etterpå. Etter dette ble det bare større og større ting, frem til ungdommen ble 16 år og ble tatt med store kvanta med kontanter som han oppbevarte under senga.»

Fra spørreundersøkelsen

Trappetrinn til kriminalitet

Utekontakten i bydel Gamle Oslo har gjennomført en kartlegging om hvordan ungdom rekrutteres til kriminelle miljøer i deres bydel⁶⁵. På bakgrunn av dette har de utviklet en modell som viser at eksponering for kriminelle miljøer i nærmiljøet og på sosiale medier kan utgjøre et første trinn i veien mot kriminalitet. Eksponeringen kan vekke en nysgjerrighet, og kan føre til interaksjon med kriminelle miljøer. Her kan ungdommene oppleve at de blir møtt med gjestfrihet, inkludering og materielle fristelser. Dette kan igjen bane veien for at enkelte ungdommer deltar aktivt i kriminelle miljøer. Ungdommene

kan oppleve å få beskyttelse og status, mestring og fellesskap, samtidig som det forventes sterk lojalitet, taushet og avstand til voksne. Etter hvert vil noen kunne oppleve at de er fanget i situasjonen, og at det er vanskelig å komme seg ut av det kriminelle miljøet grunnet materiell/økonomisk og emosjonell gjeld. Med emosjonell gjeld menes sterke forventninger og forpliktelser til å stille opp for miljøet. Unge med lang tilknytning til kriminelle miljøer beskriver også at de etter hvert kan bli utslitt av å prøve å komme seg ut, at man mister håp om at man klarer noe annet enn gatelivet, at man blir 'stuck' mentalt.



Modell: Trappetrinn til kriminalitet (Utekontakten i Bydel Gamle Oslo)

⁶⁵ Jones m.fl. 2023

Selv om tilknytning til kriminelle miljøer som oftest skjer gradvis over tid, kan rekruttering også skje raskt. Svensk forskning⁶⁶ viser at rekrutteringen av enkeltungdommer eller vennegrupper i noen tilfeller kan skje på under en dag, og at ungdom kan bli involvert i svært alvorlige lovbrudd som skytinger og drap rett etter inntrøden i et kriminelt nettverk.

Gjeld og andre feller

84 av de 190 respondentene kjente til tilfeller der ungdom har blitt kontrollert og utnyttet ved hjelp av gjeld. Ungdommene blir ofte påført gjeld på måter som kan betegnes som *manipulasjon og forledelse*, et kontrollmiddel som 82 av respondentene kjente til var brukt. Ungdom kan bli påført gjeld på ulike måter, for eksempel ved at de får krite for mer rusmidler enn de kan betale for⁶⁷, ved at de «mister» penger eller narkotika de har ansvar for, enten ved at de blir ranet eller at det blir beslaglagt av politiet.

«En ungdom opparbeidet seg en stor gjeld for et større parti med rus denne egentlig aldri hadde bedt om (drev som småselger for å finansiere eget bruk). Gjelden skulle betales ellers skulle vedkommende bli utsatt for grov vold.»

Fra spørreundersøkelsen

«De setter en felle for dem. Ungdommen skal for eksempel levere noen varer. Så har de planlagt at noen skal komme og stjele dette, at det skal gå dårlig. Eller at ungdommen får noen varer, og så blir de ranet. At de gir det til noen som da ikke betaler dem, som får beskyttelse av gjengen for å ikke betale. De kan også få et tidspress som gjør at de ikke klarer å betale innen tiden. Da får de gjeld. Når du har en gjeld, kommer du deg ikke ut. Da må du jobbe ned gjelden din, og den tar aldri slutt.»

Fra Fem fagfolk forteller: Sårbare ungdommer, rekruttering og skadevirkninger (film)

«I flere saker jeg har jobbet med har flytting blitt absolutt nødvendig pga. fare for voldshendelser etter f.eks. stor gjeld. Det er ofte politiet som 'oppdager' at ungdommen selger narkotika. Politiet tar narkotikaen, og ungdommen blir satt i gjeld.»

Fra spørreundersøkelsen

Ungdom kan også bli påført gjeld av andre årsaker, noen ganger på grunn av handlinger de har gjort eller fiktive beskyldninger.

«Ungdommen ble feilaktig anklaget for noe, deretter presset til å 'gjøre opp for det'.»

Fra spørreundersøkelsen

Ungdommer som ønsker å trekke seg ut av kriminaliteten, kan bli utsatt for manipulasjon der f.eks. lojalitet og forpliktelser overfor kompiser i det kriminelle miljøet vektlegges. Ungdommene kan også bli fanget i en felle ved at det legges til rette for at de skal tas av politiet og få et kriminelt rulleblad, noe som igjen brukes for å manipulere ungdommen til å fortsette den kriminelle virksomheten.

«Det kan være løpegutter som er veldig flinke, som begynner å komme seg litt opp. Som kanskje begynner å tjene litt penger og har lyst til å komme seg ut av det. Da kan de bli satt i situasjoner hvor miljøet vil at de skal bli tatt eller få et rulleblad. For at den gutten, eller jenta, skal føle de har et rulleblad, og nå er de litt 'fucked' uansett, at de like gjerne kan fortsette. Det er den vibben de får av gutta: 'Nå må du bare kjøre på.', 'Gjør det beste ut av det mens du er ung. Samle penger.', 'Du kommer ikke til å få jobb når du blir eldre, så gjør det mens du er ung.'. De bruker manipulerende metoder for å holde dem inne.»

Fra Fem fagfolk forteller: Sårbare ungdommer, rekruttering og skadevirkninger (film)

Vold, trusler og tvang

Vold og trusler er utbredt i kriminelle miljøer generelt. 93 av de 190 respondentene i spørreundersøkelsen kjente til at ungdom utnyttet til kriminalitet blir utsatt for trusler og tvang, og 69 respondenter kjente til at de var utsatt for vold. Ungdom involvert i kriminalitet er i risiko for å bli utsatt for vold både fra utenforstående eller

andre kriminelle nettverk, og sitt eget. Frykt for represalier hindrer mange i å bryte med kriminelle miljøer, be om hjelp eller anmelde.

«Et annet eksempel er at noen gir deg en gjeld for en handling du har gjort. Plutselig skylder du 50 000, helt ut av det blå. Da har du gjengen din, som hjelper deg ut av gjelden, som enten har 'betalt den', eller brukt vold for å stoppe dette. Nå skylder du dem. Når de spør deg om en tjeneste, kan du ikke si nei. De fikk deg ut av den gjelden, hjelp deg ut av en tøff situasjon, sto opp for deg, banket noen for deg. Da står du i gjeld. En annen type gjeld.»

Fra Fem fagfolk forteller: Sårbare ungdommer, rekruttering og skadevirkninger (film)

«Ungdommen ble tilbudt å selge kokain av en annen ungdom som var noe eldre og som hadde rykte på seg for å være 'farlig'. Ungdommen tok imot tilbudet, men angret seg umiddelbart. Ungdommen ble likevel tvunget til å selge stoffet fordi dette nå var 'hans problem'. Ungdommen ga stoffet til politiet og brukte egne penger for å gi til han som dealet. Han ga deretter beskjed om at han ville ut. Det fikk han, mot å betale 3000 nye kroner. Dette har ungdommen ikke gjort og blir jevnlig kontaktet med trusler om juling eller å betale 'utgangsreisen'. Ungdommen vil ikke anmelde i frykt for represalier.»

Fra spørreundersøkelsen

66 Tollin m.fl. 2023

67 Uteseksjonen i Trondheim 2017

«Ungdommene rekrutteres til småjobber, som vakt ved overlevering av stoff, snart får de økt tillit og blir løpegutter eller -jenter. Da får de innsikt i et miljø og i relasjoner som er en trussel for deres egen frihet. Hvis de ønsker å bryte med gjengen utøves det vold eller de utsettes for andre måter for sosial kontroll.»

Fra spørreundersøkelsen

Trusler fra kriminelle aktører er ofte rettet mot ungdommen selv, men kan også rettes mot familie. Foreldre kan også bli involvert når ungdom får gjeld de ikke klarer å håndtere, noe som fører til utfordrende dilemmaer. På den ene siden kan foreldre ønske å skjerme sitt barn fra vold og trusler, men på den andre siden står faren for at ny gjeld vil oppstå, og en opplevelse av å involvere seg i kriminell aktivitet⁶⁸.

«Jobber med en ungdom nå som er rekruttert til en gjeng i Oslo. Han vil trekke seg ut, men tør ikke. Han må selge, hvis ikke tar de han eller skader familien hans. Han selger narkotika, men bruker ikke selv, og han har flere voldsdommer bak seg. Det å bruke vold beskriver han som en rus, en rus for å overleve.»

Fra spørreundersøkelsen

«Trusler forekommer hvis de unge ønsker seg ut av disse miljøene, krav om kompensasjon forekommer ved oppdiktede krav ved hjelp av trusler. I samarbeid med politiet anbefaler vi ikke at slike fiktive krav innfris, da det neste uke eller måned kan komme nye krav hvis de betaler. Det har vært snakk om fra tretti tusen til flere hundre tusen i fiktive krav hvis de ønsker å slutte. Svært belastende for familien til den dette gjelder.»

Fra spørreundersøkelsen

Hvem står bak utnyttelsen?

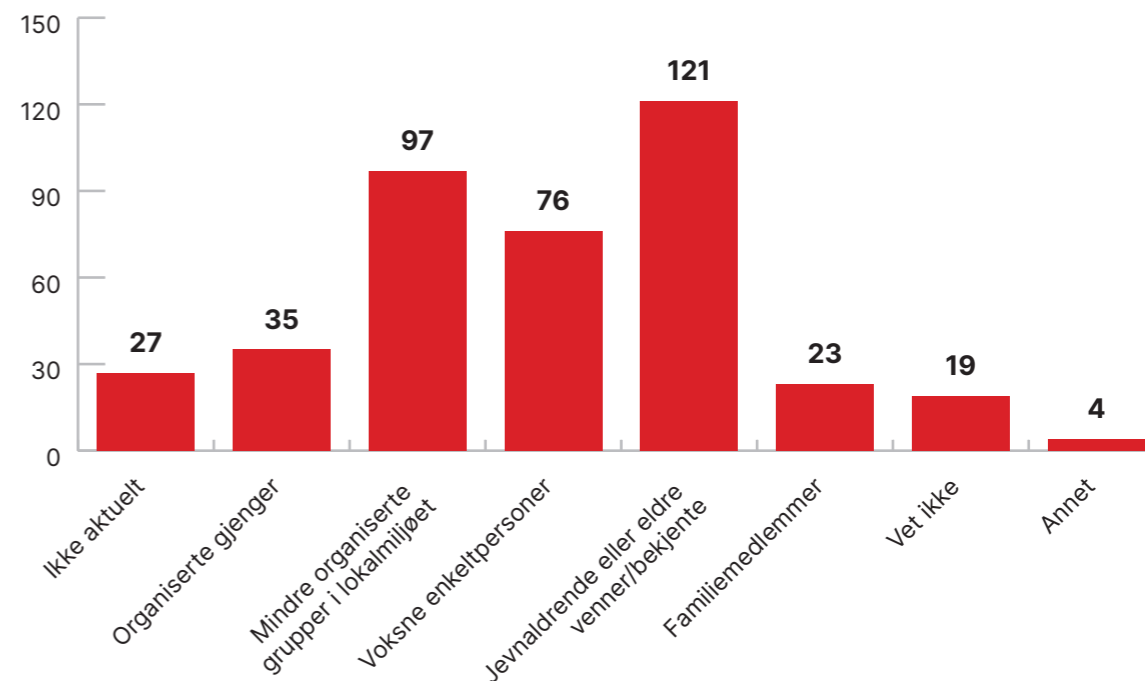
«De få ungdommene som har innrømmet 'litt' salg forteller ikke hvem står bak. Som regel sier de at det er til eget forbruk, eventuelt at de vil tjene litt penger. Et par jenter har svart at vi ikke skal bry oss og at de ikke gjør noe ulovlig ...»

Fra spørreundersøkelsen

Venner og bekjente fra nærmiljøet

Det er ikke nødvendigvis enkelt å vite hvem som eventuelt står bak at ungdom blir utnyttet, da de sjelden vil eller kan fortelle åpent til voksne hjelpere. Ut fra deres kjennskap til enkelt-ungdommer og ungdomsmiljøene, har mange av respondentene i spørreundersøkelsen svart at det var jevnaldrende eller eldre venner og bekjente (121 av 190 respondenter) eller mindre, organiserte grupper i nærmiljøet som sto bak utnyttelsen (97). Dette må ses i sammenheng

Diagram 6
Hvem har stått bak utnyttelsen?



190 respondenter, flere svar er mulig

med de utfyllende svarene til diagram 4 (utnyttelsesformer), der det beskrives at ungdom også blir utnyttet til å rekruttere, true og utøve vold mot andre. Som tidligere nevnt, viser også svensk forskning⁶⁹ at yngre barn og ungdom som regel blir rekruttert og utnyttet av eldre ungdom i alderen 15–20 år (som igjen har blitt rekruttert og utnyttet av eldre i kriminelle miljøer).

69 Tollin m.fl. 2023

Familiemedlemmer

I langt mindre grad kjente respondentene til tilfeller der ungdom ble utnyttet av familiemedlemmer (kun 23 av 190). Når ungdom blir rekruttert av familiemedlemmer eller venner, blir grensene mellom frivillighet og tvang ekstra diffuse, og det blir vanskelig å bryte lojalitetsbånd ved å trekke seg ut.

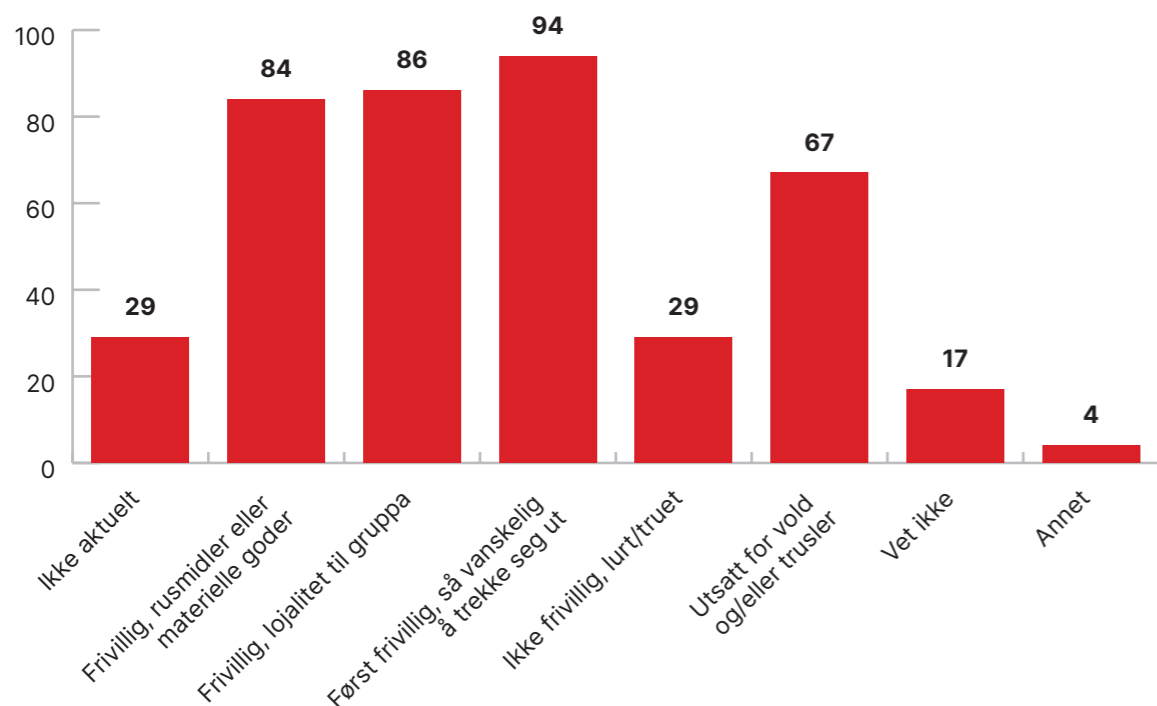
68 Uteseksjonen i Trondheim 2017

Organiserte kriminelle nettverk

Respondentene kjente også til at voksne enkeltpersoner (76 av 190) og til en viss grad organiserte gjenger (35) utnyttet ungdom til å begå kriminalitet. For ungdom som blir rekruttert, fremstår tilknytningen ifølge svensk forskning⁷⁰ hovedsakelig som tette sosiale relasjoner til eldre ungdom som de «jobber for», og selv om de kan oppleve at de inngår i et hierarki, har de som regel ikke innsikt i de øvre sjiktene og omfanget av den kriminelle organisasjonen. De svenske kriminelle nettverkene som involverer

70 Tollin m.fl. 2023

Diagram 7
Hvordan beskriver ungdommen selv sin situasjon?



190 respondenter, flere svar er mulig

barn og unge beskrives som løst sammensatte, men samtidig hierarkisk styrte. De består ofte av tre eller fire alderssjikt. Jo lengre et nettverk har vært forankret et sted, desto flere alderssjikt etableres. Øverst i hierarkiet er «de eldste» som styrer personer som er deres «egne yngre». Disse «yngre» har igjen sine «egne yngre». Nettverkene styres gjennom lojalitet oppover (mot «de eldre») og hard styring og kontroll nedover (mot «de egne yngre»).

Frivillig eller tvunget – hvordan oppfattes ungdommens situasjon?

«Det er nokså flytende grenser på dette med rekruttering og makt/kontroll. Vanskelig å si om ungdommen opplever det slik, selv om voksenverden kan se det på den måten. Eksempel: Hvis en bror ber en annen bror om å levere noe for han til en kompis, eller en slektning forteller om en enkel måte å tjene gode penger på, oppleves det som positivt for ungdommen. Men det kan bli vanskelig hvis ungdommen vil kutte ut, det er tross alt en bror, kan få mye pes ... Men er det utnyttning? Hvis ungdommen frivillig er med på det samme som broren?»

Fra spørreundersøkelsen

I spørreundersøkelsen ble fagpersonene spurt om sin vurdering av hvordan ungdommene de kjente til, opplevde situasjonen med tanke på frivillighet og tvang. De fleste respondentene svarte at de opplevde at ungdommene beskrev den kriminelle aktiviteten som frivillig. En del opplever situasjonen som frivillig i starten, men at det er vanskelig å trekke seg ut (94 av 190), at de er med frivillig fordi de føler lojalitet til andre i gruppa (86), eller fordi de ønsket eller hadde blitt vant til tilgang til penger, rusmidler eller andre materielle goder (84).

En god del respondenter (67 av 190) kjente også til situasjoner der ungdom ble utsatt for vold og trusler dersom vedkommende ville trekke seg ut eller avstå fra å begå kriminelle handlinger, noe vi har fått beskrevet i de utfyllende svarene til diagram 5 (rekrutterings- og kontrollmetoder). En mindre andel av respondentene (29 av 190)

oppga at det ikke var frivillig i det hele tatt, at ungdommen hadde blitt lurt eller truet til å begå de kriminelle handlingene.

«Ingen er presset av andre til å begå kriminalitet, men det er kanskje en del av lokalsamfunnet, da ungdom ikke ser så mye annet. Det å være løpegutt er ikke noe man blir presset til i mitt område. Her spør de yngre om å få være løpegutt for de eldre. Kanskje det er fordi de ser opp til dem? I andre områder kan de bli presset.»

Innspill fra ungdom

«Kjenner til ungdom som bedriver kriminalitet for å få penger, men har ikke oppfattet at ungdommen ikke vet at det er en kriminell handling, eller at det er noen bak som utnytter ungdommen. Det fremstår som frivillig handling.»

Fra spørreundersøkelsen

Her er det viktig å minne om at samtykke er irrelevant for at utnyttelsen kan regnes som menneskehandel, når personen er under 18 år eller når samtykket er et resultat av vold, trusler, misbruk av sårbar situasjon eller annen utilbørlig atferd (se kapittel 2). Svensk forskning om barn og unge i kriminelle nettverk⁷¹ viser også at mange ungdommer mangler kunnskap om hva det vil innebære å akseptere en «invitasjon» eller «tilbud». Mange vet altså ikke at de deretter vil være underordnet en «eldre» og miste sin selvbestemmelse over en lengre periode.

71 Tollin m.fl. 2023



Hvordan kan vi forebygge utnyttelse av ungdom til kriminalitet?

Hva skal forebygges – kriminaliteten ungdommene begår, eller at de utnyttes av andre kriminelle? Svaret er selvsagt at begge formene for kriminalitet må forebygges, og at dette i stor grad henger sammen. Ungdom som allerede begår kriminelle handlinger, særlig sammen med andre, er særlig attraktive å rekruttere til mer organiserte kriminelle nettverk⁷². Inntreden i kriminelle gjenger fører som regel også til at ungdom begår flere og mer alvorlige kriminelle handlinger, også på egne vegne⁷³. Ved å forebygge at ungdom rekrutteres til gjenger og kriminelle nettverk vil man altså både forebygge at ungdom blir utnyttet og får begrenset valgfrihet når det gjelder utøvelse av kriminalitet, og utbredelsen av kriminalitet totalt sett. Også det å hjelpe unge ut av gjenger og kriminelle nettverk (se kapittel 7) vil ha en forebyggende effekt, blant annet ved å begrense nyrekruttering av yngre ungdom⁷⁴.

Fagpersonene som har bidratt i spørreundersøkelsen, intervjuer og workshop trekker frem flere risikofaktorer knyttet til ungdom og utnyttelse til kriminalitet: sosioøkonomiske faktorer (dårlig økonomi, trangboddhet, store familier og ofte eneforsørgere), familie-medlemmer involvert i kriminalitet, volds- og traumeerfaringer, lave skoleprestasjoner, sosiale

vansker, lav impuls kontroll, nedsatte kognitive evner og nevroutviklingsforstyrrelser (som ADHD og autismspekterforstyrrelser). Det kan også være risikofaktorer knyttet til nabolag og nærmiljøet, der barn og unge eksponeres for kriminelle miljøer⁷⁵.

«Vi opplever ofte at det er ungdom som allerede er sårbare som blir 'håndplukket'. Forebyggingen må derfor foregå på samfunnsbasis. Fokus må være på å forhindre at ungdom havner i en situasjon hvor de kan bli utnyttet. Dette arbeidet må starte så tidlig som overhodet mulig. Helst allerede før barnet er født. De fleste ungdommene vi kommer i kontakt med har en lang historie med en vanskelig barndom. Det kan dreie seg om dårlig økonomi, lave/dårlige foreldreferdigheter og andre familiære utfordringer. Ofte har de hatt oppfølging fra barnevern over lang tid. Det er viktig å jobbe med familien og de voksne rundt barnet. Det som skjer i tidlige barneår, vil ofte påvirke ungdomsårene. Hvis vi først setter inn tiltak når ungdomstiden er i gang og problemene har startet kommer vi fort bakpå og arbeidet vil kunne bære mer preg av brannsløkking enn av forebygging.»

Fra spørreundersøkelsen

⁷² Tollin m.fl. 2023

⁷³ Bjørge 2015, Tollin m.fl. 2023

⁷⁴ Eldre ungdom rekrutterer yngre, for å tjene mer penger og øke status/rolle i kriminelt nettverk (Tollin m.fl. 2023)

⁷⁵ Kalkan 2021, Wacquant 2008

Det er behov for både tidlig innsats i barnehage og skole, foreldre- og familiearbeid, innsats i ungdomsmiljøer og nærmiljøer⁷⁶, samt ulike forebyggende tiltak for ungdom på gruppe- og individnivå⁷⁷. Dette for å både forebygge utenforskap og minske risikoen for at ungdom i første omgang begår kriminelle handlinger og/eller tilnærmer seg kriminelle miljøer⁷⁸, samt for å minske risikoen for at ungdom som allerede er involvert i kriminalitet blir utsatt for utnyttelse og tvang.

Respondentene i spørreundersøkelsen, fagpersonene vi har intervjuet og workshop-deltakerne er erfarne forebyggere som hadde mange innspill om hvordan man kan forebygge at barn og unge blir involvert i og/eller utnyttet til kriminalitet, både på samfunnsnivå, gruppenivå og individnivå. Tabell 1 på slutten av dette kapittelet gir en oversikt over alle anbefalingene knyttet til forebyggende arbeid.

Foreldre- og familiearbeid

Når barn og unge sliter, kan det blant annet skyldes belastninger i familien. Det er da viktig at foreldre tilbys veiledning, og at familien bistås med ulike utfordringer knyttet til økonomi, bolig, helse osv. Når det gjelder bekymringer knyttet til risikoutsatte ungdomsmiljøer og nærmiljøer, bør foreldregruppene få informasjon om rus og kriminalitet blant ungdom, hva de skal se etter og hvor de kan få hjelp.

Foreldre bør også ha tilgang til konkret informasjon om hvordan barn og unge rekrutteres og utnyttes av kriminelle nettverk,

⁷⁶ Helsedirektoratet 2015

⁷⁷ Firmin 2020, Firmin m.fl. 2022

⁷⁸ Bjørgo 2015, Carlsson 2995, Gerell m.fl. 2020, Lid m.fl. 2022, Runhovde og Skjevrek 2018

hvilke varseltegn de bør være oppmerksomme på, hvordan de kan snakke med barna sine om temaet, og hvem de kan kontakte for å få hjelp dersom de er bekymret for at barnet deres er i risiko for å bli rekruttert eller blir utnyttet.

«Så rekrutteras barn och unga in i kriminalitet»

På nettsidene til svensk politi er det lagt ut informasjon om rekruttering av barn og unge til kriminelle nettverk, rettet mot foreldre⁷⁹. Her kan foreldre og andre voksne blant annet lære om hvilke varseltegn de skal se etter, og laste ned brosjyren «Gängsnacket – en guide för föräldrar och andre viktiga vuxna».

Fritidstilbud, oppsøkende ungdomsarbeid og jobbtilbud for ungdom

For å forebygge at risikoutsatt ungdom blir involvert i kriminelle miljøer, er det viktig å gi de gode alternativer. En del av dette er å tilrettelegge for mestring, bygge tilhørighet og samhold med jevnaldrende og voksne. Styrket aktivitets-tilbud etter skoletid, og økonomisk støtte til fritidsaktiviteter er viktig. I tillegg til ulike aktiviteter som kan bidra til mestring, peker flere på gruppesamtaler og temakvelder som gode verktøy til å reflektere sammen med ungdom om f.eks. følelser, sinnemestring, vennskap osv. Å kunne reflektere sammen, og ha individuell oppfølging i etterkant er positivt.

⁷⁹ <https://polisen.se/utsatt-for-brott/brott-mot-barn-och-unga/unga-i-riskzon/ar-du-orolig-over-att-ditt-barn-ska-luras-in-i-kriminalitet/> (lest 10.01.2024)

«Forebyggingstiltak bør se på hvordan de kan gi ungdom noen av de samme positive tingene de får ut av å være i en gjeng. Tilhørighet, samhold, spenning, respekt, inntekt, fremtidshåp og mening kan trekkes frem som noen positive sider ved å være med i en gjeng, i hvert fall i starten. Hvis man ikke klarer å tilby dette til ungdom i deres lokalsamfunn vil deltagelse i en gjeng være et aktuelt alternativ for å få disse behovene fylt.»

Fra spørreundersøkelsen

Dette er også viktig for ungdom som befinner seg i randsonen av kriminelle miljøer eller allerede har begått kriminelle handlinger. Brudd med positive rollemodeller og aktiviteter kan gjøre veien til kriminelle miljøer, som kan tilby mestring og fellesskap på sine premisser, kortere.

«Ungdom som driver åpent med kriminalitet må også ha tilgang til å delta på andre arenaer (idrett og kultur), uten å bli kastet ut pga. rusbruk, da dette vil føre til ytterligere marginalisering og utenforskap.»

Fra spørreundersøkelsen

Mange av fagpersonene la vekt på oppsøkende sosialt ungdomsarbeid (utekontakter) og lavterskeltiltak for ungdom. Dette er også noe ungdom selv trekker frem, de ønsker mer tilstedeværelse fra utekontakter og andre trygge voksne⁸⁰.

⁸⁰ Jones m.fl. 2023, Lillestrøm kommune 2023

«Vi trenger flere utekontakter og jevnlig feltarbeid i alle bydeler. Ungdommene må oppleve det som trygt å snakke med de voksne (...). De trenger å vite at det ikke er vår jobb å dømme eller gjøre det vanskeligere for dem. De skal vite at vi alltid er på ungdommens lag. Det betyr i praksis at vi trenger å jobbe opp tilliten blant ungdom til forebyggere og hjelpere over hele byen, i alle bydeler. Da har vi en posisjon til å hjelpe de som blir utnyttet, og om vi er der ute blant dem, så kan vi få vite når de blir utnyttet og være i posisjon til å hjelpe dem.»

Fra spørreundersøkelsen

I tillegg til å ha oversikt over ungdomsmiljøene og relasjoner til ungdom, er det viktig at utekontaktene eller andre følger opp eldre ungdom og voksne som selger rusmidler i nærmiljøet. Det blir videre trukket frem av flere at ungdom også trenger mulighet til å tjene penger på en lovlig måte, gjennom sommer- og deltidsjobber.

«Ungdommen trenger muligheter til å tjene penger på lovlig måte, for å nedbetale gjeld eller opprette en form for inntekt.»

Fra spørreundersøkelsen

Tett på ungdom – spisset forebygging mot utnyttelse til kriminalitet

Det er viktig å være ekstra tett på de ungdommene man vurderer har særlig risiko for å bli rekruttert og utnyttet av kriminelle miljøer. Fagpersonene som har bidratt i spørreundersøkelsen, intervjuer og workshop understreker at det er viktig å ha en ikke-dømmende dialog med ungdom om kriminalitet og kriminelle miljøer. Flere fremhever at det er behov for å nå frem til ungdom med informasjon om rekruttering og utnyttelse, «snitching»⁸¹ o.l. Dette kan f.eks. skje i forbindelse med undervisning på ungdomsskoler og videregående skoler, i ulike samtale- eller aktivitetsgrupper eller tema-kvelder for ungdom.

«Vi må gjøre utnyttelsehistorier kjent for ungdom, slik at de i større grad selv kan unngå å havne i 'ufrivillige' utnyttelsessituasjoner. (...) Redselen for å ta kontakt med hjelpere, og mulige negative konsekvenser for ungdommen det kanskje vil medføre, er en barriere for komme inn på et tidlig stadium i utnyttelsen. Det å redusere redselen for å ta kontakt bør være en del av forebyggingsstrategien.»

Fra spørreundersøkelsen

I arbeid med ungdom som er særlig risikoutsatte, er det viktig å være oppmerksom på både positive og potensielt negative effekter av å jobbe på gruppenivå. Man må gjøre grundige vurderinger knyttet til blant annet gruppesammensetning, og hvilke temaer som egner seg best til å snakke med ungdom om på tomannshånd.

«Så rekrutterer kriminella dig som ung»
Svensk politi har lagt ut informasjon til ungdom om rekruttering til kriminelle nettverk⁸². Her gis det eksempler på hvordan ungdom kan lokkes inn i kriminelle miljøer ved å tilbys betaling for ulike oppdrag, og informasjon om hvor man kan få hjelp til å komme seg ut. I Storbritannia har ulike aktører produsert filmer og annet materiell til bruk i undervisning for ungdom⁸³.

Når det gjelder individuell oppfølging av ungdom som vurderes å være i risiko for utnyttelse, trekker mange frem at mentorer eller miljøarbeidere kan ha en viktig rolle. De kan ta med ungdommen på gode opplevelser, hjelpe med å finne miljøer og aktiviteter som de mestrer, hjelpe de med å få til gjøremål i hverdagen (f.eks. vekking for å komme på skolen, jobbsøking m.m.), samtidig som de fungerer som positive rollemodeller. Ungdom i risiko vil ofte trenge hjelp til å fullføre utdanning, eller eventuelt

82 <https://polisen.se/utsatt-for-brott/brott-mot-barn-och-unga/unga-i-riskzon/sa-rekrutterar-kriminella-dig-som-ung/> (lest 10.01.24)

83 Se f.eks. [Child Criminal Exploitation & Crime Prevention Educational Videos](#) (SocialWorkersToolBox.com), ["Running the Lines"](#) (Fearless.org) og ["Save Me"](#) (Safeguarding Enfield).

komme i arbeid⁸⁴. Det kan være nødvendig å jobbe helhetlig med hele familien når det gjelder økonomi, bolig, skole, helse, relasjoner, venner og miljø, storfamilie og slekt m.m. Foreldre-veiledning er viktig, men også praktisk, konkret hjelp. Når det gis et helhetlig tilbud rundt ungdommen, der det skapes felles mål sammen med ungdommen og familien, der ungdommen er omgitt av positiv aktivitet, positive fellesskap og voksenpersoner, vil ungdommen bli mindre tilgjengelig og attraktive for rekruttering.

Tett tverretatlig samarbeid

«Vi må ha fokus på utnyttelse i arbeidet med ungdom, vekk fra utøverrollen og straffespor. Dette er utgangspunktet for å kunne bremse eller stoppe pågående utnyttelse. Det må jobbes for en slik forståelse på tvers av etater.»

Fra spørreundersøkelsen

Et tett og godt tverretatlig samarbeid er viktig i det lokale forebyggende arbeidet, både på et overordnet systemnivå og i enkeltsaker. En forutsetning for et godt tverretatlig forebyggende arbeid, er at alle aktuelle instanser har kunnskap om utnyttelse, og en felles forståelse av hvordan dette påvirker ungdomsmiljøene og det kriminalitetsforebyggende arbeidet. Ulike instanser ser ulike forhold og har tilgang til ulik informasjon. De må snakke sammen for å skape et bilde av «24-timers-ungdommen»⁸⁵ og en

84 Bufdir 2013

85 «24-timers-ungdommen»: Ungdommens liv på de ulike arenaene, som skole, fritid (organisert og uorganisert), venner og familie.

felles forståelse av bekymring, behov og muligheter.

«Vi trenger tettere samarbeid på bakkeplan, det vil si jevnlig møter mellom alle forebyggere, utekontakter og forebyggende politi – ikke bare på ledernivå, men med alle. Saltokoordinatorer, som er tett involvert i det forebyggende arbeidet, er gode bindeledd mellom politi og utekontakt. Gode nettverksmøter i områdene som involverer alt fra politi til klubbledere på ungdomskubbene, med tillit og god informasjonsflyt både fra og til politiet, som blir behandlet med diskresjon og smidighet og til beste for ungdommene, alltid.»

Fra spørreundersøkelsen

For å få til dette, er det nødvendig med tette og stabile relasjoner mellom sosialarbeidere, forebyggende politi og andre aktuelle instanser. Det er enkelt å ta kontakt når det oppstår bekymring rundt en ungdom eller et ungdomsmiljø dersom man har navn og telefonnummer til samarbeidspartnere, og vedkommende er et kjent ansikt. Flere trekker frem at ulike forebyggingsinnsatser ofte er organisert som prosjekter av varierende varighet, og at dette gjør det utfordrende å skape tilstrekkelig kontinuitet i det forebyggende arbeidet.

Forebygging av rekruttering og utnyttelse til kriminalitet – samlet oversikt over råd og anbefalinger

Tabell 1 – Forebygging av rekruttering og utnyttelse til kriminalitet

Generelle forebyggende tiltak – nærmiljø og familie	Tverretattlig og tverrfaglig samarbeid	Ungdommer på gruppenivå	Ungdommer på individnivå
<p>Oversikt og tilstedeværelse i nærmiljøet</p> <ul style="list-style-type: none"> • oppsøkende sosialt arbeid: voksne som er ute i nærmiljøet, har oversikt over ungdomsmiljøene og relasjon til ungdommene • oppfølging av eldre ungdom og voksne som selger rusmidler i nærmiljøet • splitte opp destruktive miljøer og grupperinger <p>Mestringsarenaer</p> <ul style="list-style-type: none"> • styrke skolene i deres arbeid med barn og ungdom med utfordringer – leksehjelp, individuell opplæring, bruk av alternative læringsarenaer • sommer- og deltidsjobb til ungdom • styrket aktivitetstilbud og økonomisk støtte til fritidsaktiviteter <p>Foreldre</p> <ul style="list-style-type: none"> • informasjon til foreldre om hva de skal se etter, hvor de kan få hjelp, hvem de kan kontakte m.m. (på foreldremøter, sosiale medier, individuelt) • foreldreveiledning, kurs o.l. • bistå familien ut fra deres behov, f.eks. økonomi, bolig, skole, helse, venner og miljø, slekt m.m. 	<ul style="list-style-type: none"> • økt kunnskap og fokus på kjøp/salg av rusmidler, gjeld og utnyttelse hos foresatte, ungdommer, skoler, fritidsklubber, barneverntjenesten, politi og andre relevante instanser (felles forståelse av bekymring, behov og muligheter) • tette og stabile relasjoner mellom sosialarbeidere, forebyggende politi og andre samarbeidspartnere, navn og telefonnummer til kontaktpersoner 	<ul style="list-style-type: none"> • aktiviteter som kan bidra til mestring og interesser for positive fritidsaktiviteter • gruppesamtaler og temakvelder (f.eks. følelser, sinnemestring, vennskap osv.) – reflektere sammen, individuell oppfølging etterpå • opplæring og bevisstgjøring om grooming, rekruttering og utnyttelse (på skolen eller fritidsarena) • vurdere sammensetningen av grupper, ikke bare marginalisert ungdom 	<ul style="list-style-type: none"> • finn miljøer og aktiviteter som de mestrer, vis tillit og gi ansvar • mentor/miljøarbeider som aktivt følger opp ungdommene og er gode rollemodeller • bidra til å hjelpe ungdommen med å få til gjøremål i hverdagen: f.eks. vekking for å komme på skolen, hjelp til jobbsøking og annet praktisk • hjelpe ungdommen til å fullføre utdanning, eller komme ut i arbeidslivet • jobbe helhetlig med familien, skape felles mål og fellesskap sammen med ungdommen og familien • være tett på og omslutte ungdommen med positiv aktivitet og voksenpersoner, slik at de blir mindre attraktive å rekruttere



Avdekking av utnyttelse

«De trenger å snakke med noen, og få hjelp av noen som ikke dømmes og begynner å stille spørsmål med en gang om hva skjedde og hvorfor gjorde du det osv., men først får en relasjon med ungdommene og god kontakt med dem. Bare møt ungdommene med respekt og ikke vær dømmende.»

Innspill fra ungdom

For å avdekke at ungdom blir utnyttet til kriminalitet, trenger de voksne kunnskap om fenomenet, slik at de kan oppdage kjennetegnene hos ungdom som blir utnyttet og kan snakke med ungdom om sin bekymring på en tillitsvekkende måte. I tabell 2 på side 58 finner du en samlet oversikt over risikofaktorer og indikatorer, og i tabell 3 på side 62 finner du råd om hvordan du kan snakke med ungdom om situasjonen de er i og mulig utnyttelse.

«Kultursensitive tiltak og tilnærminger er svært viktig. Forstå fenomenet og miljøet. Snakk med ungdommene, skap relasjon og våg å spørre. Dette er ofte et ihjeltiet tema fordi hjelpere ofte føler seg maktesløse og ikke kan hjelpe til med f.eks. narkogjeld.»

Fra spørreundersøkelsen

Risikofaktorer og indikatorer

Når det gjelder utnyttelse til kriminalitet, bør man være særlig oppmerksom dersom ungdommen⁸⁶

- lyver eller det virker som de skjuler ting for voksne
- begynner å omgås med nye, eldre ungdommer eller voksne
- har nye klær, telefoner eller andre dyre gjenstander uten naturlig forklaring (eller blir forklart som «gaver»)
- slutter å be om penger, eller ser ut til å ha mer egne penger
- begynner å ha to mobiltelefoner
- sender eller tar imot mistenkelig mye penger via mobilapper eller bankkonto (uvanlig mange transaksjoner eller uvanlig høye pengesummer)
- uttrykker seg annerledes, nye uttrykk/slang eller meninger (f.eks. om kriminalitet)
- mer aggressiv/voldelig atferd, og/eller mer nervøs og tilbaketrukket
- uteblir ofte eller lenge fra skole, hjem eller institusjon, er ute sent eller hele natten, oppholder seg mye ute
- reiser til, oppholder seg eller blir funnet steder de ikke har noen naturlig tilknytning til
- oppbevarer rusmidler, penger eller våpen, f.eks. i nye eller ukjente sekker eller bager hjemme
- har skader som kan skyldes vold, men vil ikke snakke om det eller oppsøke medisinsk hjelp

⁸⁶ «Røde flagg» basert på flere indikatorlister fra [svensk politi](#), [Metropolitan Police](#), [The Children's Society](#), [National Society for the Prevention of Cruelty to Children \(NSPCC\)](#), og [Missing People](#).

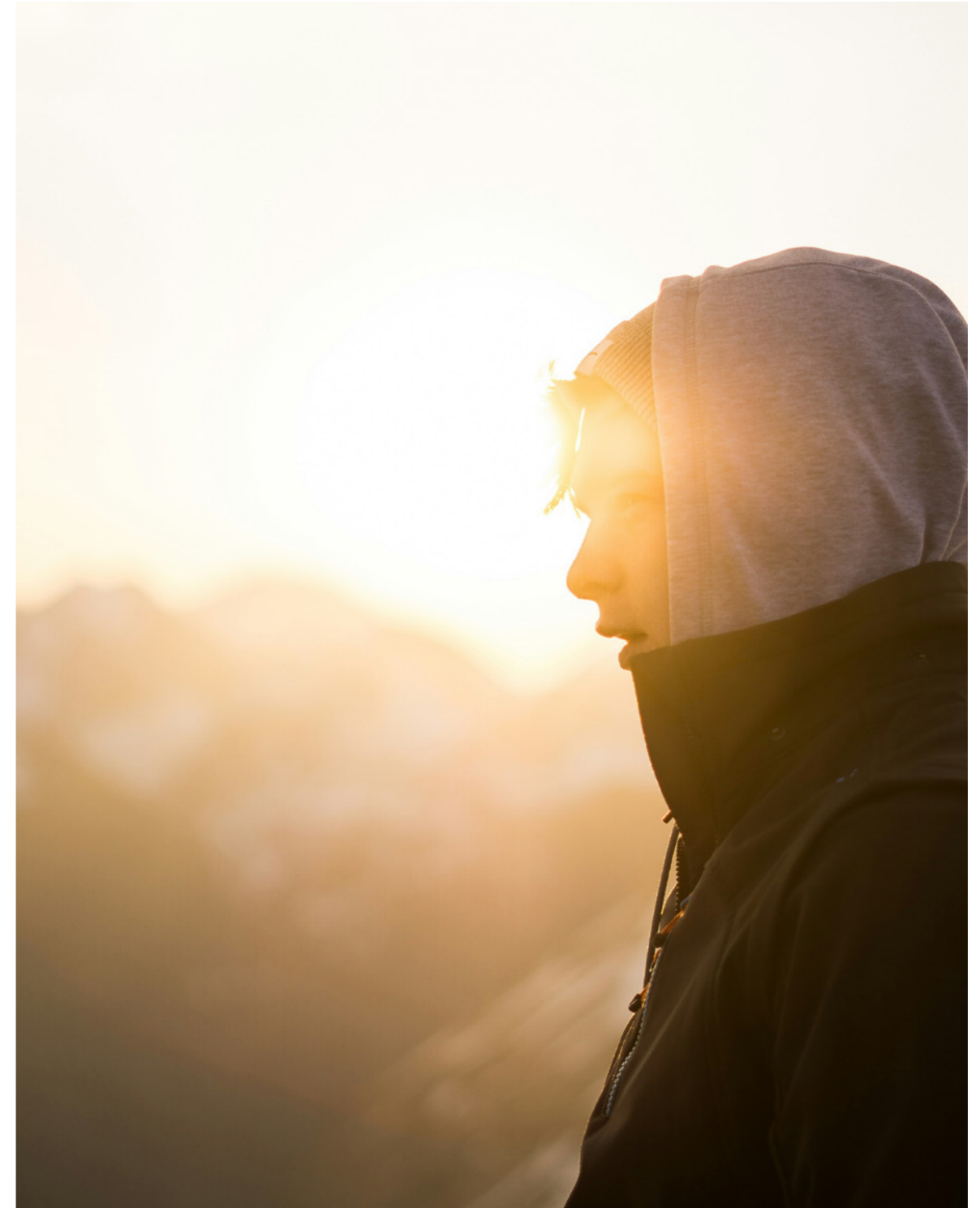
Det kan imidlertid være vanskelig å skille mellom tegn på at risikoutsatt ungdom ruser seg, begår kriminelle handlinger alene eller sammen med andre ungdommer, eller er rekruttert til og blir utnyttet av kriminelle miljøer. Når er de kriminelle aktivitetene selvbestemt, og når er ungdommen utsatt for kontroll, press og tvang? Tegnene kan være like, og man må som regel kartlegge situasjonen grundig for å – om mulig – avklare hva de bekymringsfulle tegnene skyldes.

Vi har utarbeidet en oversikt over risikofaktorer og indikatorer knyttet til ungdom utnyttet til kriminalitet, basert på innspillene til de erfarne fagpersonene som deltok på workshop om temaet (se tabell 2). Kjennetegnene er gruppert og presentert fra det generelle til stadig mer spesifikt og bekymringsfullt. Noen risikofaktorer er knyttet til individuelle forhold hos ungdommen eller familiens situasjon, og noen risikofaktorer og indikatorer er knyttet til nærmiljøet. Endringer i ungdommens nettverk og atferd, visse ytre kjennetegn og bruk av mobiltelefon og/eller sosiale medier kan være tegn på at ungdommen er involvert i noe bekymringsfullt. Det trenger ikke nødvendigvis være kriminalitet, men kan f.eks. dreie seg om salg eller bytte av seksuelle tjenester. Videre er det flere indikatorer som kan tyde på at ungdommen er involvert i rus og/eller kriminalitet, uavhengig av om ungdommen er

utnyttet eller ikke. Til slutt er det en oversikt over kjennetegn som *kan* være mer spesifikt knyttet til utnyttelse.

Ikke alle kjennetegn i vår oversikt er direkte tegn på utnyttelse. Vi har valgt å ta med også de mer generelle indikatorene og kjennetegn på involvering i rus og kriminalitet fordi disse tingene henger sammen. Vi håper denne oversikten vil være til hjelp når det gjelder å se ulike bekymringsfulle tegn i sammenheng, og at dette – sammen med kjennskap til den enkelte ungdom – kan bidra til å sortere bekymringene og legge grunnlag for en grundig kartlegging av ungdommens situasjon.

Det er viktig å presisere at dette ikke er en sjekkliste. Noen ungdommer kan vise flere av disse tegnene uten at de er utnyttet, og noen kan være utnyttet selv om de ikke viser noen synlige tegn på det. Det vil være i bakpersonens eller de kriminelle nettverkens interesse om ungdommen, så langt det lar seg gjøre, kan gå «under radaren» til politiet, barnevernet og andre voksne hjelpere. Ungdom det ikke er knyttet bekymring til fra de voksnes side, som ikke anses som sårbare, kan derfor også være attraktive å rekruttere og utnytte.



Tabell 2 – Ungdom utnyttet til kriminalitet: Risikofaktorer og indikatorer

Risikofaktorer / kjennetegn ved risikoutsatte	Nærmiljøet	Endringer i ungdommens nettverk og atferd	Ytre kjennetegn	Bruk av mobiltelefon og sosiale medier	Rus og kriminalitet	Tegn på utnyttelse
<ul style="list-style-type: none"> • sosioøkonomiske faktorer: familie i økonomisk krise, store familier, trangboddhet, eneforsørger • familiemedlemmer i fengsel eller involvert i kriminalitet • tidligere utsatt for vold, traumer • kontakt med barnevernet • nedsatte kognitive evner • nevroutviklingsforstyrrelser (ADHD, Tourettes syndrom, autismspekterforstyrrelser) • lave skoleprestasjoner • sosiale vansker • lav impuls kontroll, voldspotensial/-kapital 	<ul style="list-style-type: none"> • synlig kriminalitet, f.eks. narkotikasalg i nærmiljøet • nye folk i nærmiljøet, som medfører endret dynamikk og atferd blant barn og unge • ansamlinger og møteplasser, f.eks. kafeer, nærbutikker eller andre steder hvor det er mye omløp av barn og unge • barn og ungdom blir sett sammen med voksne eller eldre ungdom med dyre biler • observasjoner av at voksne eller eldre ungdommer kjøper og deler ut is, kebab e.l. til barn og ungdom i nærmiljøet 	<ul style="list-style-type: none"> • endring i vennekrets på skole og/eller fritid, bytter ut tidligere positive nettverk med nytt miljø • endring i status innad i vennegruppa, nye allianser • slutter med fritidsaktiviteter fordi de er utestengt eller «ikke har tid», blir unnvikende ved spørsmål rundt dette • økt skolefravær, går tidlig fra timene, får dårligere karakterer • blir mer tilbaketrukket, mer «ovenpå» eller mer irritert, aggressiv • endring i utetid: de kan være ute tidlig på morgenen, eller sent på kvelden • uteblir fra hjemmet/institusjonen over en eller flere netter • svarer ikke eller svarer unnvikende på vanlige spørsmål som «hvor skal du?», «hvor har du vært?» o.l. • blir avvisende til voksne personer de tidligere har hatt en god relasjon til: vil ikke lenger ha kontakt, går fra åpen dialog til at de ikke lenger vil si noe, nye negative beskrivelser av voksne hjelpere (f.eks. «du er barnevernet», som en anklagelse) • har tidligere etterspurt jobb, men ting har endret seg («det går bra», «trenger ikke», «ikke viktig») 	<ul style="list-style-type: none"> • nye dyre merkeklær, sko, klokker, smykker og andre gjenstander, som de egentlig ikke har råd til • har mye penger, spiser mye ute • blir kjørt til eller fra skole eller arbeidsplass i dyre biler • kjører selv dyre, lånte biler • økt forbruk av parfyme, dyre og hyppige frisørbesøk og andre velværetjenester som signaliserer penger og status 	<ul style="list-style-type: none"> • har mer enn én telefon • får mange «viktige» telefonoppringninger • bruker krypterte meldingsapper som Signal og Telegram e.l. • har flere kontoer på ulike apper, som brukes for å avtale kjøp/salg og eventuelt overføre penger • observerer uvanlig mye vippsing/overføring/mottak av penger 	<ul style="list-style-type: none"> • har flere telefoner, inkludert enkel mobiltelefon med kontantkort og uten nett, som ikke lett kan spores (har f.eks. ett nummer for å selge større kvanta illegale rusmidler, og ett nummer for bestillinger via app eller sosiale medier) • snakker i «koder» med andre ungdommer, og/eller på telefonen • prøver å skjule ting, vet hva de skal si til voksne så alt virker greit • ingen registrert inntekt, men søker ikke jobb eller penger fra NAV • endret hygiene: enten synlig dårligere hygiene eller økt forbruk av parfyme for å kamuflere • fremstår som ruset selv, og/eller er sammen med folk som ruser seg • er plutselig god i måleenheter (matte) • ønsker informasjon om temaer rundt kriminalitet, straff o.l. • bærer kniv og våpen • økt antall forhold hos politiet 	<ul style="list-style-type: none"> • isolert fra vennegjeng, er kun sammen med den/de som utnytter, har lite tid til andre fordi de alltid må stille opp • får sterke reaksjoner etter meldinger eller telefonanrop, blir sur, irritert eller redd • i samtaler eller når ungdommen er opptatt med andre gjøremål: får telefonanrop eller meldinger, og må plutselig gå • eldre ungdommer eller voksne avbryter samtale/kontakt mellom ungdom og voksen helper/fagperson • stor aldersforskjell og/eller maktbalanse mellom ungdommen og venner/kjæreste • blir fryktet av andre ungdommer • ungdommen har blitt filmet i sårbare situasjoner • gjentatte søknader om sosialhjelp kan være et tegn på mye gjeld • er mobile, reiser for å begå kriminalitet i andre byer • mistanke om bytte av seksuelle tjenester mot rusmidler eller penger • forteller eller viser tegn på at de er utsatt for trusler, f.eks. at de ikke har noe valg enn å gjennomføre et oppdrag, at noe vil skje dersom de trekker seg e.l. • viser tegn på å ha vært utsatt for fysisk eller seksuell vold

Hvordan snakke med ungdom om kriminalitet og utnyttelse?

«Ungdommen forteller at de trenger å bli møtt med forståelse. De vet de har driti seg ut, men de trenger ikke kjeft når de først har turt å fortelle hva som skjer med dem og i miljøet. Da trenger de støtte i hva som skjer nå, fremover og at vi er voksne personer med løsninger. Ungdommen sier også: 'Men noen ganger trenger jeg også kjeft.'»

Innspill fra ungdom

Ungdommer som er utnyttet til kriminalitet kan kvie seg for å snakke om dette av flere årsaker. Det kan være fordi de selv ikke anser seg om utnyttet og/eller føler lojalitet mot miljøet, eller fordi de frykter represalier. De kan også frykte konsekvensene av å fortelle om kriminelle handlinger de har gjort, selv om det ikke nødvendigvis har vært frivillig. Ungdomsarbeidere og forebyggere har gode samtaleferdigheter. For å avdekke eventuell utnyttelse er det ekstra viktig å skape tillit og møte ungdom på en trygg og ikke-dømmende måte. Voksne må være ærlige med ungdommene, og ikke gi lovnader som ikke kan innfris, men samtidig forsøke å skape tillit til at det er mulig å finne en vei ut.

«Det trengs et anonymt sted hvor ungdommen kan henvende seg og snakke åpent om situasjonen uten at det får noen konsekvenser.»

Fra spørreundersøkelsen

«Det er behov for at politi og offentlige tjenester samsnakker om hvordan man best kan hjelpe ungdom i slike situasjoner. Ungdom lar være med å informere politi i frykt for at det skal komme tilbake til dem. Dette må løses på en klok måte og kanskje ikke alltid 'etter boka'.»

Fra spørreundersøkelsen

I tabell 3 har vi samlet råd fra erfarne fagpersoner om hvordan vi kan avdekke at ungdom blir utnyttet til kriminalitet. Som i alt annet ungdomsarbeid, er det viktig å ha en god relasjon i bunn. Fagpersonene som deltok i spørreundersøkelsen og vår workshop om ungdom utnyttet til kriminalitet delte også av sin erfaring med relasjonsbygging. Det ble blant annet understreket at det er viktig å bruke tid på å bli kjent, å kunne by på seg selv og vise omsorg på ulike måter. Dette kan blant annet være å få på plass aktiviteter, sommerjobb eller noe annet ungdommer opplever som positivt. Slik praktisk hjelp gjør det lettere å bli kjent og «ufarliggjør» kontakten, slik at man lettere kommer i posisjon til å følge opp andre forhold også. Vis at du kjenner området og miljøet ungdommene er en del av, og har kunnskap om og forståelse for hvilke utfordringer ungdom står i. Det er nødvendig å tørre å stå i utfordrende relasjoner, og orke å bli avvist. Det er også viktig å være til stede når ungdommen trenger det, helst ikke vise til at du slutter på jobb og be de komme tilbake i morgen. Vær heller igjen en halvtime der og da, eller svar på meldinger på kveldstid og i helger, om mulig. Det anbefales også at man fremsnakker og går god for andre voksenpersoner: det er viktig å dele på ansvar,

og at flere har en relasjon til ungdommen. Ungdommer trenger voksne som er trygge i rollen og de valgene de tar, som sier hva de gjør og holder det de lover.

Rådene som er samlet i tabell 3 gjelder både hvordan man kan tilrettelegge for gode rammer for samtalen, hvordan man kan snakke med ungdom om bekymring for rus og kriminalitet, og

hvordan man kan snakke spesifikt om utnyttelse til kriminalitet. Dette er ikke en oppskrift på hvordan man skal gjennomføre slike samtaler, men innspill og råd som kan være til inspirasjon og nytte. Hvordan man går frem i en konkret sak, avhenger blant annet av relasjonen man har til ungdommen og hvor alvorlig og akutt bekymringen er.



Tabell 3 – Ungdom utnyttet til kriminalitet: avdekking

Generelle rammer for samtalen	Snakke om rus og kriminalitet	Snakke om utnyttelse
<ul style="list-style-type: none"> • Vurder om du har relasjon og kompetanse/erfaring til å gjennomføre samtalen selv, eller om det er lurt å bruke andre tillitspersoner som kjenner ungdommen godt. Eventuelt kan en møtes på tvers eller i trekantsamtaler. Det er noen ganger lettere å åpne seg for noen man ikke kjenner (fordi man kan være redd for å skuffe de man kjenner godt). • Gjennomfør samtalen på et sted og et tidspunkt som ungdommen føler seg komfortabel med. Hvis aktuelt kan du tilby å ta samtalen et sted utenfor bydelens/kommunens/byens grenser, eller et annet sted ungdommen ønsker. Av og til kan en biltur eller å lage mat sammen være en god inngangsport. • Gjennomfør samtalen når ungdommen er rolig og «tilgjengelig», og ikke er for stresset eller ruset. • Tenk på egen sikkerhet og hva som øker trygghetsfølelsen hos ungdommen. Vær bevisst på hvor du sitter, kroppsspråk m.m. Noen liker ikke direkte øyekontakt, at vi «låser» blikket. • Det er viktig å informere ungdommen og være tydelig om taushetsplikt, opplysningsplikt og avvergeplikt, og om hva som kommer til å skje. • Oppfordre ungdommen til å samtykke til informasjonsutveksling og samarbeid: Ungdommen har rett til å bli hørt når det gjelder hvilke opplysninger som skal deles med hvem, men dette må avgjøres ut fra hva som er nødvendig for å ivareta ungdommen på en forsvarlig og god måte. 	<ul style="list-style-type: none"> • Vær ærlig med ungdommen om din bekymring. Hvordan kan dere jobbe sammen om dette? • Den voksne må vurdere og prioritere, kunne unngå å gå inn med inngripende tiltak når ungdommen deler erfaringer som er i grenseoppgang til kriminalitet og mindre alvorlig kriminalitet, f.eks. røyking av cannabis. Det er viktig at den unge velger å dele, og at den voksne kommer i posisjon til å hjelpe når den unge viser tillit og deler. • Ikke møt ungdommen med moralisering og fordømmelse, men sett grenser og fortell ungdommen hva du kan og ikke kan akseptere, og hvorfor. Reflekter rundt disse rammene/grenseoppgangene med ungdommen: f.eks. «du kan ikke være rusa i møter», «du kan ikke bære kniv», «du kan ikke røyke når vi er sammen». • Kartlegg årsakene til at ungdommen ruser seg og/eller er involvert i kriminalitet, og vis at du har forståelse for hvilken funksjon det har i ungdommens liv. 	<ul style="list-style-type: none"> • Avhengig av alvorlighetsgrad og relasjon: Vurder å drøfte eller informere barnevern-tjenesten før samtalen, dersom du har en magesfølelse eller informasjon om at en ungdom blir utnyttet, i tilfelle det er risiko for at ungdommen stikker av og/eller det er behov for akutte tiltak. • Det er ikke ønskelig å ha venner/bekjente med i samtalen, de kan ha ulike roller og være i et asymmetrisk maktforhold. • Se etter mulighetsvinduer: Noen ganger er det lettere å komme i posisjon, f.eks. etter voldsepisoder i miljøet eller andre hendelser. • Snakk med ungdommen om både det som er positivt og negativt i situasjonen de er i, om hvem de er i relasjon til andre, om hva et vennskap innebærer og ikke innebærer. • Kom med eksempler, vis at du vet at dette skjer: «Jeg kjenner flere ungdommer som har opplevd...». Det er viktig at vi tør å sette fingeren på det vi ser. Være undrende, men også direkte. Ungdommen uttrykker ikke nødvendigvis redsel og frykt, selv om de beskriver alvorlige hendelser. Bruk gjerne dilemmaer: «Hvilke råd ville du gitt en i vennekretsen din som sto i dette dilemmaet?». • Unngå ord som «offer», «utsatt» og «menneskehandel». Det er heller ikke sikkert ungdommen kjenner seg igjen i ord som «utnyttet» eller «rekruttert», de kan selv oppleve at de begår kriminalitet med venner og får fordeler av det. • Ut fra situasjon og grad av bekymring: spør direkte om ungdommen er utsatt for press, har gjeld, får trusler om represalier e.l., eller åpne opp for temaet og ta opp tråden senere. • Bekreft at du skjønner at ungdommen er i en utsatt posisjon, og at det er vanskelig å fortelle. • Tål det ungdommen forteller, ta de på alvor og håndter det raskt dersom de ber om hjelp.

Selv om samtalen blir gjennomført på en god måte, er det ikke sikkert man får bekreftet eller avkreftet en bekymring for at ungdommen kan være utnyttet. Dette betyr ikke at man ikke har lyktes, man kan uansett ha satt i gang viktige bevisstgjøringsprosesser som bidrar til at ungdommen kanskje vil fortelle på et senere tidspunkt. For å avdekke utnyttelse vil det ofte være nødvendig med flere samtaler, annen kartlegging av ungdomsmiljøer eller -nettverk, og eventuelt politiuundersøkelser/etterforskning.

«Voksne må være til stede, de må følge opp det som blir snakket om, gjerne ha flere samtaler i måneden. Voksne må også vise at de «orker» å høre det som kommer, og være en tydelig voksen, slik at de vet hvordan den voksne personen som skal hjelpe er. Da fortsetter det å bygge tillit, så jeg tør å være ærlig.»

Innspill fra ungdom



Hvordan kan vi følge opp ungdom som er utnyttet?

Hva slags oppfølging en ungdom trenger for å komme seg ut av en utnyttelsessituasjon avhenger blant annet av rekrutterings- og kontrollmetodene ungdommen er utsatt for. Det er viktig å gjennomføre en grundig kartlegging og sikkerhetsvurdering⁸⁷. Det finnes en rekke ulike tiltak som kan settes inn ovenfor ungdom som begår gjentatt kriminalitet⁸⁸, som er involvert i ungdomsgjenger eller kriminelle nettverk⁸⁹, og som dermed er i risiko for å bli utnyttet til kriminalitet. Ungdommen og de voksne rundt vil ikke alltid være enige om hva slags tiltak som skal settes inn. Det er et komplisert regnestykke som skal gå opp når man må balansere hensyn til medvirkning og medbestemmelse opp mot hensyn til beskyttelse og sikkerhet, samt strafferettslige hensyn⁹⁰. *Barnets rettigheter og hensynet til barnets beste skal vektlegges mest.*

I dette kapitlet formidler vi erfaringsbaserte råd fra fagpersoner som har bidratt i spørreundersøkelsen, intervjuer og workshop om ungdom utnyttet til kriminalitet. Rådene dreier seg om kartleggings- og motivasjonsarbeid, oppfølging av familie og venner, tverrfaglig og

tverretattlig samarbeid⁹¹, sikkerhetstiltak og tett oppfølging over tid⁹². Det er fokus på overordnet, helhetlig oppfølging, ikke straffesak, saksbehandling i barneverntjenesten eller spesifikke behandlingstiltak. Til slutt oppsummeres rådene i tabell 4.

Kartlegging, informasjon og motivasjon

For å kunne sette inn riktig tiltak, er det nødvendig med en grundig kartlegging av ungdommens ressurser, utfordringer og behov, miljøet/nettverket, og forhold knyttet direkte til utnyttelsessituasjonen. Ungdommen har ikke nødvendigvis selv oversikt og kunnskap om nettverkets eller bakpersonens voldspotensiale. Ved behov bør man derfor få bistand av politiet med en sikkerhetsvurdering.

Det er viktig å informere ungdommen og være tydelig om taushetsplikt, opplysningsplikt og avvergeplikt. For å bevare tillit og relasjon, må ungdommen så langt det er mulig få vite hva som skal skje. Av samme grunn bør ungdommen og foreldre oppmuntres til å samtykke til informasjonsutveksling og samarbeid: Ungdommen har rett til å bli hørt når det gjelder hvilke opplysninger som skal deles med hvem,

87 Socialstyrelsen 2020

88 Socialstyrelsen 2021, Aase m.fl. 2020

89 Bogestam og Patel 2016, Forkby m.fl. 2019, Hedlund 2021, Hedlund 2023, Larsson 2023, SBU 2023

90 Lloyd m.fl. 2023a, Lloyd m.fl. 2023b

91 Rutiner og retningslinjer: se Bufdir 2021, Bufdir 2022, Bufdir og Politidirektoratet 2020

92 Ytreland m.fl. 2022

men dette må avgjøres ut fra hva som er nødvendig for å ivareta ungdommen på en forsvarlig og god måte. Her kan man formidle til ungdommen og foreldre at informasjonsutveksling er viktig for å sikre god hjelp, og for at de i størst mulig grad skal slippe å fortelle gjentatte ganger til ulike instanser. Politi og barneverntjeneste må i størst mulig grad ufarliggjøres: det er greit, og ofte nødvendig, å få hjelp av også disse instansene.

Voksne hjelpere kan stille noen krav, men det er viktig at også ungdommen blir med på endringsprosessen og «eier» løsningen. Man kan reflektere sammen med ungdommen: Hva tror du om å bryte med miljøet eller bakpersonen, hva vil skje? Hva trenger du, hva er du villig til å gjøre (f.eks. droppe venner/miljø), hva skal til for å danne fremtidshåp? Hva fungerer for deg?

Ungdom ser ofte an om de voksne kan gjøre noe med situasjonen de er i. Om du ikke kan gjøre noe med det aller vanskeligste, som f.eks. gjeld og trusler om represalier, så kan du kanskje hjelpe til med noe av det som er viktig for ungdommen her og nå. Slik hjelp, og det at voksne forstår og bryr seg, motiverer til åpenhet.

Oppfølging av familie og venner

Familie og venner blir sterkt berørt når ungdom er i en utnyttelsessituasjon⁹³, og det er viktig at pårørende og venner blir fulgt opp. Undersøk om venner eller familie kan ha risiko for represalier når ungdommen trekker seg eller blir trukket ut. Familie og venner bør ha tilgjengelige kontaktpersoner hos politi og barnevern, som kan bidra med informasjon og støtte.

⁹³ Hunter m.fl. 2019, Maxwell 2022

Noen ungdommer som er utnyttet til kriminalitet kan bli boende med familien, noen bør kanskje flytte for seg selv, noen flyttes til institusjon av barneverntjenesten, og i noen tilfeller bør hele familien få tilbud om å flytte⁹⁴. Dette avhenger blant annet av ungdommens utfordringer, ungdommens vilje og mulighet til å bryte med kriminelt miljø, familiens situasjon og trusselbildet fra bakperson eller nettverk. Uansett er det behov for tett oppfølging av både ungdommen og familien.

«I noen tilfeller bør ungdommen flytte ut hjemmefra og vil da trenge omfattende oppfølging i bolig. I de tilfellene der ungdom skal fortsette å bo hjemme så må hele familien jobbes med: hvordan kan foreldre og øvrig nettverk bistå eller støtte opp om ungdommens ønske om hjelp? Noen familier bør få tilbud om å flytte ut av bydel, men da må tiltakene fortsette på nytt sted slik at ikke det samme mønsteret gjentar seg i ny bydel eller kommune. I begynnelsen bør det kobles på personer som ungdommen og familien har tillit til, og som har kapasitet til mye kontakt og oppfølging. Og så kan dette trappes ned når ungdommen og/eller familien føler seg trygge nok til det. De fleste ungdommer har sammensatte utfordringer, så tiltaket rundt den enkelte må ha ulik kompetanse – etter modell av FACT-team eller Barne- og familieetatens ambulante team. Foreldrenes utfordringer må også ses i sammenheng og det bør kobles på god hjelp også til dem: oppfølging fra psykisk helse, NAV og boligkontor.»

Fra spørreundersøkelsen

⁹⁴ Wroe 2023

Også når ungdommen flytter ut fra familien, er det viktig med en helhetlig oppfølging av familien knyttet til bl.a. foreldreveiledning, bolig og økonomi. Dette er særlig viktig dersom ungdommen har søsken som også kan være i risiko for å bli rekruttert og utnyttet.

Tverrfaglig og tverretattlig samarbeid

Det er viktig med tydelig rolleavklaring og ansvarsfordeling mellom de ulike instansene som er involvert når en ungdom er utnyttet til kriminalitet. Det er ofte mange voksne hjelpere, og alle må vite hva de skal gjøre. For å vite hvordan man skal handle tverrfaglig og tverretattlig i akutte og alvorlige tilfeller, bør det lages beredskapsplaner eller tiltakskort.

Møter mellom ungdom og hjelpeapparat bør forberedes godt i forkant. Så langt som mulig bør de ulike instansene og ungdommen avklare hva de kan være enige om. På denne måten er det mulig å få gjennom det som ungdommen har behov for å avklare i møtet, og bidra til å gi ungdommen eierskap til egen endring og livsmestring. Det er uheldig dersom det oppstår «hull» i hjelpen eller samarbeidet ved eventuell flytting over kommune- eller bydelsgrenser. Det vil være en fordel med en tillitsperson og/eller koordinator som kan følge ungdommen også i slike tilfeller, som kan sikre at det ikke «glipper», og at det for ungdommen oppleves mest mulig som én dør inn.

Sikkerhetstiltak

Når det gjelder mindreårige og oppfølging fra barneverntjenesten, kan det være aktuelt med

alt fra hjelpetiltak til tvangsplasseringer. Det kan, dersom det er sannsynlig at barnet utnyttes til menneskehandel og det er nødvendig av hensyn til barnets sikkerhet, være aktuelt å fatte vedtak om å plassere barnet i institusjon etter barnevernsloven § 4–5 (akuttvedtak) eller § 6–6⁹⁵. Ved slike plasseringer er det mulighet til å sette inn strenge sikkerhetstiltak for å hindre kontakt med bakpersoner eller nettverk, men tiltakene skal ikke være mer inngripende enn det som er nødvendig for å beskytte barnet.

Det bør uansett utarbeides en sikkerhets-/beredskapsplan for ulike scenarier knyttet til trusler, på bakgrunn av en helhetlig kartlegging av ungdommens situasjon, og ev. sikkerhetsvurdering knyttet til nærmiljø, nettverk og bakperson(er). Aktuelle tiltak kan f.eks. være mulighet til å kontakte trygge voksenpersoner, Trygghetsprogrammet⁹⁶, kontaktforbud eller flytting, ev. med sperret adresse.

Råd og veiledning om menneskehandel: For råd og veiledning til tjenesteapparatet, kontakt

[Nasjonal veiledningsfunksjon for saker om mindreårige ofre for menneskehandel](#) (Bufdir).

Telefon 466 15 000,
e-post: menneskehandel@bufdir.no

⁹⁵ Lov om barnevern (barnevernsloven), § 4-5. Akuttvedtak om plassering av barn i institusjon når det er fare for menneskehandel og § 6-6. Vedtak om plassering i institusjon når det er fare for at barnet kan utnyttes til menneskehandel

⁹⁶ Trygghetsprogrammet er en modell for systematisk oppfølging av unge utsatte for kriminalitet, forankret i SaLTo og SLT-samarbeidet i Oslo, Bærum og Asker.

Oppfølging over tid

Det er viktig å tenke både akutt-, kortsiktig og langsiktig perspektiv, selv om situasjonen og behovene kan endre seg underveis. Ungdommen må få tett, koordinert oppfølging over tid, og få hjelp til en trygg overgang til voksenlivet, ikke bare til «ting har ordnet seg». Dette innebærer tilgjengelighet og fleksibilitet, og alltid gi ungdommen nye sjanser hvis det går galt – men da vurdere om tilbudet treffer ungdommens behov, eller om det er behov for å justere. Tjenestene bør være ungdomsvennlige, noe som innebærer at man ikke alltid møtes på kontor eller klinikk, men også på uformelle arenaer med «skuldrene nede», til enkle samtaler med en trygg voksen. Ungdommen vil ha god nytte av en mentor, en tilgjengelig følge-/tillitsperson som er med hele veien uavhengig av eventuelle flyttinger. Ungdommen og mentor bør dele interesser og drive felles aktiviteter, slik at de sammen kan bygge på ungdommens ressurser som ikke har med kriminalitet eller gatekultur å gjøre.

«Ungdom som allerede har blitt rekruttert, trenger å møte folk som har vært der selv og kommet ut av det. De trenger å se forbilder som har klart det, som kanskje har vært i tøffe miljøer da de var yngre, men funnet en annen vei. De trenger å få mer oppfølging.»

Fra Fem fagfolk forteller: Vi har alle et ansvar – om forebygging, tverretattlig samarbeid og hjelpetiltak (film)

Mange av ungdommene trenger støtte til å fullføre utdanning (i skolen eller på alternativ opplæringsarena) og støtte til å få jobb, og til å bli i jobben. Jobben bør være knyttet til interesse, og

arbeidsplassen må ha stor forståelse for disse ungdommene. Det kan være nødvendig med oppfølging av både ungdom og arbeidsgiver. Ungdommen vil trolig også ha behov for helsehjelp, både når det gjelder fysisk, psykisk og eventuelt seksuell helse, samt tannhelse.

Ungdommen vil også ha behov for rettshjelp og advokatbistand i forbindelse med eventuelle straffesaker, enten som utsatt eller utøver. Ungdommen kan trenge økonomisk rådgivning og eventuelt hjelp til å få på plass gjeldsordninger/avbetalingsavtaler, samt bistand med å få på plass bankID, pass og ID-kort, og annet som må være på plass for en hvit og lovlig økonomi.

Manglende tiltak?

Flere av fagpersonene som deltok i spørreundersøkelsen har erfart at det er hull i systemet for en del ungdom og unge voksne som har volds- og traumeerfaringer, psykiske utfordringer, ruser seg og/eller har mistet tillit til tjenesteapparatet. Særlig gjelder dette unge som er skrevet ut av barnevernet og som «faller mellom alle stoler». Noen steder blir de avvist pga. rus, de kan regnes som for unge til å få rusdøgnbehandling over tid, og det kan fungere dårlig å tilby DPS-døgnpost. Det er få institusjoner tilgjengelige og de har ofte flere måneders ventelister. Det betyr flere måneder ekstra med ny traumatisering, rus og overgrep. Ofte har ungdommene gitt opp, eller kommet inn i en enda tøffere kriminell løpebane eller rus-avhengighet, og er ikke lenger klare for behandling. Mange trenger omsorg, pleie, mat og hvile til å bygge seg opp over tid. Det etterlyses tiltak som er tilgjengelig utenfor «normal» arbeidstid. Mange unge strever på kveld/natt, men på dette tidspunktet finnes det få tiltak.

«Jeg håper vi i fremtiden får flere midler og fokus på denne gruppen og et trygt 'hjem' de kan komme til når de endelig klarer å komme ut av en kriminell løpebane, eller vekk fra overgrep og rus! Vi blir stående altfor ofte med ungdom som er knekt av livet og som ikke har noe fullverdig sted å få nok hjelp. Vi kan møte dem som forebyggere, og hjelpe dem på veien, men de trenger flere gode steder å komme til.»

Fra spørreundersøkelsen

«Vi trenger trygge døgnavdelinger som kan ta imot unge ofre for kriminalitet, og ha plasser klare på dagen. Disse ungdommene er traumatiserte, har ofte høyt nivå av post-traumatisk stress, søvnvansker, aggresjonsproblemer, angst, rusproblemer og få eller ingen støttepersoner utenom Utekontakter. Det trengs et døgntilbud som har både korttids- og langtidsbehandling, som kan trygge disse ungdommene og hjelpe dem videre. Mange av dem trenger tid og støtte for å komme seg gjennom og få troa på livet uten et liv i rus eller med en kriminell løpebane. Vi forebyggere har ofte ingen steder å sende dem!»

Fra spørreundersøkelsen

Gjeld og fare for represalier gjør det ofte vanskelig for ungdommen å trekke seg ut av kriminelle miljøer, og er kanskje vanskeligst for hjelpeapparatet å gjøre noe med. En av respondentene i spørreundersøkelsen trekker

frem alternative låneordninger for ungdommer med gategjeld som en mulig løsning for at de skal kunne komme seg ut av en avhengighetsrelasjon til utnytttere eller nettverk.

«Hvordan håndterer man svart gjeld? Betale eller ikke betale? Dersom ungdommen betaler blir han plutselig kredittverdig i miljøet igjen, og veien tilbake er dermed kortere. Dersom man ikke betaler, opplever man ofte trusler mot både ungdom og familie. Vanskelig problemstilling syns jeg, spesielt når ungdom er redd for eget liv og helse. Opplever at vi som støtteapparat ikke har nok tiltak å iverksette og at ungdommen på mange måter må håndtere disse problemene på egenhånd. Dette er ofte ungdom uten tillit til systemet eller politiet, og setningen 'politiet er informert om situasjonen og vurderer tiltak forløpende' bygger ikke tillit.»

Fra spørreundersøkelsen

Oppfølging av ungdom utnyttet til kriminalitet – samlet oversikt over råd og anbefalinger

I tabell 4 har vi oppsummert fagpersonenes råd om hva det er viktig å vurdere og hva slags hjelp som kan være nyttig for ungdom utnyttet til kriminalitet. Hvilke tiltak som settes inn må vurderes i hver enkelt sak.

Tabell 4: Ungdom utnyttet til kriminalitet – hjelp og oppfølging

Kartlegging, informasjon og motivasjon	Vurdering av tiltak	Miljø, venner og familie	Tverrfaglig og tverretattlig samarbeid	Eventuelle sikkerhetstiltak	Oppfølging over tid
<ul style="list-style-type: none"> • Det er viktig å informere ungdommen og være tydelig om taushetsplikt, opplysningsplikt og avvergeplikt, og om hva som kommer til å skje. • Oppfordre ungdommen og foreldre til å samtykke til informasjonsutveksling og samarbeid. Hvilke opplysninger som skal deles med hvem må avgjøres ut fra hva som er nødvendig for å ivareta ungdommen på en forsvarlig og god måte. • Gjennomfør en grundig kartlegging av ungdommens ressurser, utfordringer og behov, og forhold knyttet til utnyttelses-situasjonen. Ved behov bør politi foreta en sikkerhetsvurdering. • Reflekter sammen med ungdommen for å få de med på endringsprosessen: Hva tror du om å bryte med miljøet/bakpersonen, hva vil skje? Hva trenger du, hva er du villig til å gjøre (f.eks. droppe venner/miljø)? Hva funker for deg? • Hjelp til med det som er viktig for ungdommen her og nå. 	<p>Ved vurdering av hvilke tiltak som skal settes inn må ulike, kanskje motstridende, hensyn veies opp mot hverandre:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ungdommens egen forståelse av sin situasjon, behov og ønsker • Foreldres, hjelpeapparatets og politiets forståelse av situasjonen • Ungdommens rett til medbestemmelse må veies opp mot ungdommens rett til beskyttelse, samt sikkerhets- og strafferettslige hensyn • Barnets beste skal ligge til grunn <p>(Politiet foretar egne vurderinger knyttet til det strafferettslige)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Undersøk om venner eller familie kan være i risiko for represalier når ungdommen trekker seg eller blir trukket ut. • Helhetlig oppfølging av familien knyttet til bl.a. foreldreveiledning, bolig og økonomi. Dette er særlig viktig dersom ungdommen har søsken som kan være i risiko for å bli rekruttert og utnyttet. • Tilgjengelige kontaktpersoner hos politi og barnevern, som kan bidra med informasjon og støtte. • Noen ganger bør/må familien flytte til en annen by eller kommune. 	<ul style="list-style-type: none"> • Det er viktig med tydelig rolleavklaring og ansvarsfordeling. Lag beredskapsplaner/tiltakskort så alle vet hvordan de skal handle i akutte og alvorlige tilfeller. • Tilby fast tillitsperson/koordinator. • Møter mellom ungdom og hjelpeapparat bør være godt forberedt. • Sørg for at det ikke oppstår «hull» i hjelpen/samarbeidet ved eventuell flytting over kommune- eller bydelsgrenser. 	<p>Det bør utarbeides en sikkerhets-/beredskapsplan for ulike scenarioer knyttet til trusler. På bakgrunn av en helhetlig kartlegging av ungdommens situasjon, og ev. sikkerhetsvurdering knyttet til nærmiljø, nettverk og bakperson(er), kan ulike sikkerhetstiltak vurderes, for eksempel</p> <ul style="list-style-type: none"> • Trygghetsprogrammet • kontaktforbud • flytting, ev. med sperret adresse • institusjonsplassering med eller uten samtykke fra ungdom/foreldre, med eventuelle restriksjoner (telefon, sosiale medier og besøk) <p>Merk at dette ikke må være mer inngripende enn nødvendig for ungdommens sikkerhet.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Gi tett, koordinert tverrfaglig oppfølging over tid, preget av fleksibilitet og tilgjengelighet. • Gi støtte til å fullføre utdanning (i skole eller alternativ opplæringsarena, hjelp til å skaffe lærlingplass og/eller kompetansebevis). • Gi støtte til å få jobb, og til å bli i jobben, oppfølging av både ungdom og arbeidsgiver om nødvendig. • Sørg for at ungdommen får nødvendig helsehjelp: fysisk og psykisk helse, tannhelse, seksuell helse (fastlege, BUP/DPS, helsesykepleier/skolehelsetjenesten/Helsestasjon for ungdom). • Sørg for at ungdommen får rettshjelp/advokatbistand ved eventuelle straffesaker, som utsatt eller utøver. • Bistå så ungdommen får bankID, pass og ID-kort, PC, alt på plass for hvit og lovlig økonomi. • Få på plass økonomisk rådgivning, eventuell gjeldsordning. • Tilby mentor, tilgjengelig følgeperson/tillitsperson som er med hele veien. • Ungdommen må følges opp over tid, og få hjelp til en trygg overgang til voksenlivet.

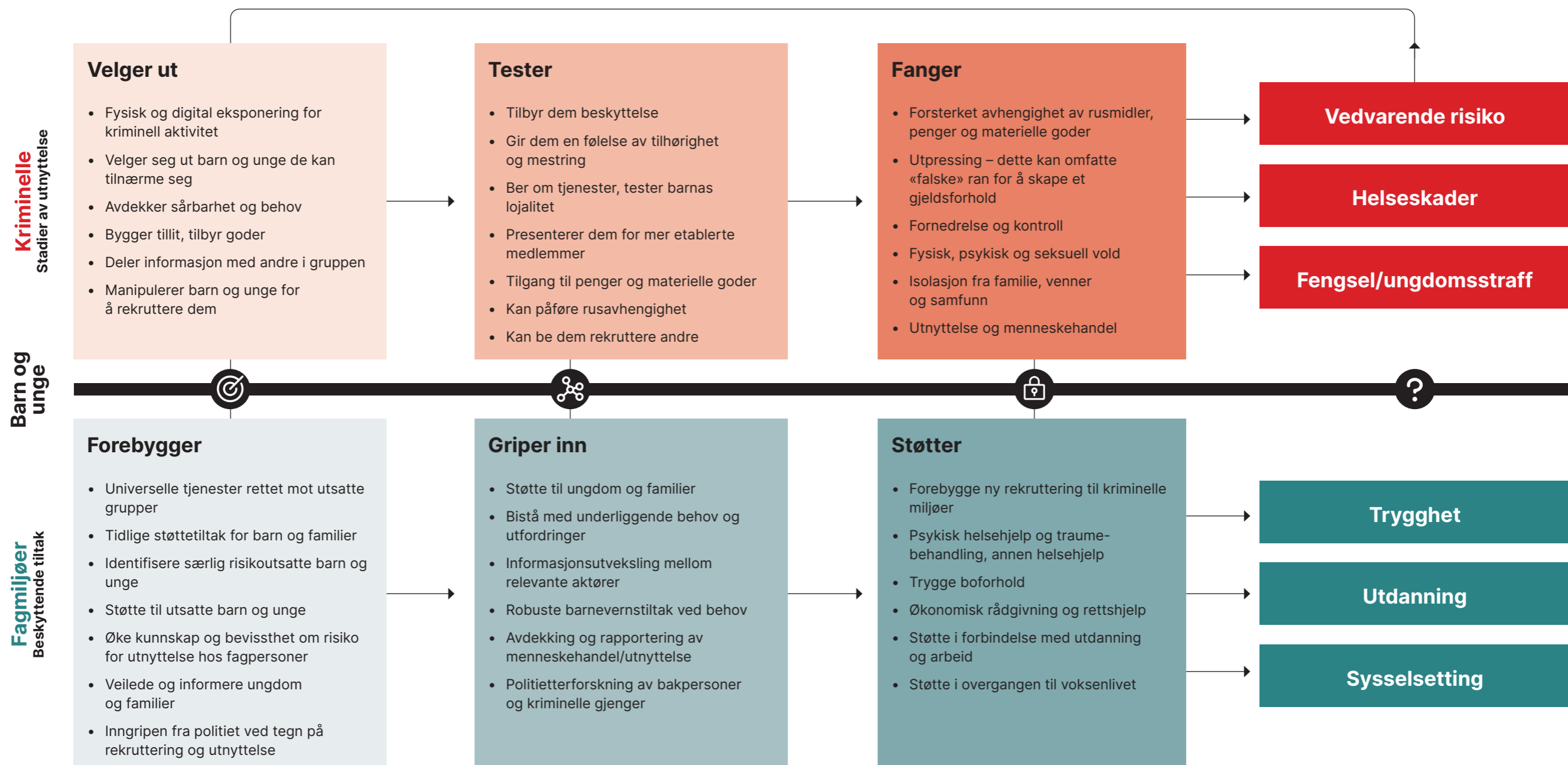


Ungdom utnyttet til kriminalitet og hjelpeapparatets innsats – en prosessmodell

The Children's Society⁹⁷ (Storbritannia) har laget en modell som viser sammenhengene mellom ulike stadier når barn og unge utnyttes til kriminalitet, og innsats fra hjelpeapparat og politi. Vi har oversatt modellen og tilpasset den til norsk kontekst (med tillatelse fra rettighetshaver). Modellen fungerer som en oppsummering og illustrasjon av denne håndboka.

97 Turner m.fl. 2019

Ungdom utnyttet til kriminalitet og hjelpeapparatets innsats – en prosessmodell (The Children's Society og RVTS Øst)



Referanser

- Allvin, A. & Søderholm, T. (2023). *Barne- og ungdomskriminalitet i Oslo 2022. Utfordringer i ulike geografiske områder* (Rapport 23:01). Oslo politidistrikt.
- Bakken, I. M, Rudlende, G. S., Asri, B., Brostigen, M. & Kvernmo, L. K. G. (2020). *Hurtig Kartlegging og handling. Ungdom, rus og kriminalitet*. Lørenskog kommune
- Bakosgjelten, A. & Kjenn, B. L. (2022). *Risiko og livssammenheng for unge kriminelle i Oslo. En ustødig grunnmur for mestring*. Oslo: SaLT0 (Oslo politidistrikt og Oslo kommune)
- Barlow, C., Kidd, A., Green, S. T. & Darby, B. (2022). Circles of analysis: a systemic model of child criminal exploitation. *Journal of Children's Services*, Vol. 17 No. 3, pp. 158-174. <https://doi.org/10.1108/JCS-04-2021-0016>
- Bjørge, T. (2015). *Forebygging av kriminalitet*. Oslo: Universitetsforlaget
- Bogestam, N. & Patel, E. (2016). *Stöd til avhoppere från kriminella grupperingar. En nasjonell kartlegging*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet (Brå)
- Brattbak, I. & Andersen, B. (2017). *Oppvekststedets betydning for barn og unge. Nabolaget som ressurs og utfordring*. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet ved OsloMet
- Buudir (2013). *Oppslagsverk: Hvordan kan vi hjelpe ungdom som står i fare for å falle utenfor skole og arbeidsliv?* Oslo: Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet
- Buudir (2021). *Lovbrudd: Retningslinjer for barnevernets ansvar for barn som begår lovbrudd*. Oslo: Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet
- Buudir (2022). *Mindreårige ofre for menneskehandel – veileder for barnevernet*. Oslo: Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet
- Buudir og Politidirektoratet (2020). *Politi og barnevern – nasjonale retningslinjer for samhandling*. Oslo: Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet og Politidirektoratet
- Caluori, J., Hull, J., Mooney, B. & Lumley, J. (2022). *County Lines: Breaking the Cycle*. London: Crest Advisory
- Carlsson, Y. (2005). *Tett på gjengen. En evaluering av gjengintervensjonsprosjektet «Tett på» i Oslo*. Oslo: NIBR
- Chabchoub, J. (2019). *Unge på Oslo S. En kartlegging av mindreårige i et ungdomsmiljø*. Oslo: Uteseksjonen i Oslo kommune, Velferdsetaten
- The Children's Society (2018). *Children and young people trafficked for the purpose of criminal exploitation in relation to county lines. A toolkit for professionals*. London: The Children's Society, Victim Support og National Police Chief's Council (NPCC)
- The Children's Society (2022). *Debt Bondage in a Criminal Exploitation and County Lines context: A support resource for professionals*. London: The Children's Society & National County Lines Coordination Centre (National Police Chief's Council & Home Office)
- Dando, C. (2020). *Psychology Used to Groom Children for County Lines*. *Psychology Today* (psychologytoday.com)
- Dixon, N. (2023). *Understanding Child Criminal Exploitation in Scotland: A Scoping Review*. Glasgow: Children and Young People's Centre for Justice (CYCJ).
- Dyb, E. (2014). *Unge ranere i den globale byen. En kvalitativ studie*. Oslo: NIBR, Norsk institutt for by- og regionforskning
- Firmin, C. (2020). *Contextual Safeguarding and Child Protection. Rewriting the Rules*. London: Routledge
- Firmin, C., Lefevre, M., Huegler, N. and Peace, D. (2022) *Safeguarding Young People Beyond the Family Home – Responding to Extra-Familial Risks and Harms*. Bristol: Policy Press (Open access)
- Forkby, T., Kuosmanen, J. och Örnlinde, H. (2019). *Vägen ut ur gänget. Om manligheter, broderskap och svikna förhoppningar*. Forskning och utvärdering inom Kriminalvården. Norrköping: Kriminalvården.
- Frisby-Osman, S. & Wood, J. L. (2020). Rethinking How We View Gang Members: An Examination into Affective, Behavioral, and Mental Health Predictors of UK Gang-Involved Youth. *Youth Justice*, 20(1-2), 93-112. <https://doi.org/10.1177/1473225419893779>
- Gerell, M., Hallin, P.-O., Nilvall, K. & Westerdahl, S. (2020). *Att vända utvecklingen – från utsatta områden till trygghet och delaktighet*. Malmö: Malmö universitet
- Harding, S. (2020). *County Lines. Exploitation and Drug Dealing among Urban Street Gangs*. Bristol: Bristol University Press
- Havard, T. E., Densley, J. A., Whittaker, A. & Wills, J. (2021). Street gangs and coercive control: The gendered exploitation of young women and girls in county lines. *Criminology & Criminal Justice*, 23(3), 313-329. <https://doi.org/10.1177/17488958211051513>
- Hedlund, A. (2021). *“Ingen förtjänar att dö”: En intervjustudie om hur individer i kriminella miljöer i Malmö ser på skjutvapenvåld och möjligheten att hoppa av*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Hedlund, A. (2023). *Avhopp från kriminella grupperingar i storstäderna. Hur fungerar kommunernas verksamhet?* Stockholm: SNS Förlag, Studieförbundet Näringsliv och Samhälle

- Helsedirektoratet (2019). Tidlig oppdagelse av utsatte barn og unge. Nasjonal faglig retningslinje. Oslo: Helsedirektoratet, Utdanningsdirektoratet, Arbeids- og velferdsdirektoratet, Barne-, ungdoms- og familie-direktoratet, Integrerings- og mangfolds-direktoratet og Politidirektoratet.
- Hollerud, S. M. S. (2017). Under brua. En kartlegging av unge menn som selger rusmidler på Vaterland. Oslo: Uteseksjonen i Oslo kommune, Velferdsetaten
- Home Office (2018). Serious Violence Strategy. London: HM Government
- Hunter, J., Dickson, J. & Allan, J. (2019). «All of us were broken». An exploratory study into family experiences of child criminal exploitation. London: Missing People.
- ICAT (2020): Issue Brief: Non-punishment of victims of trafficking. United Nations, The Inter-Agency Coordination Group against Trafficking in Persons
- James, E. (2021). Exploited and Criminalised. What can the Police, Crime, Sentencing and Courts Bill do to ensure that children who are criminally exploited receive the care and support they need? London: Barnando's
- Jones, M., Alzayegh, N., Diriye, J. E., Haidari, S. & Demiri, Y. (2023). Å finne fellesskap i utenfor-skap. Oslo: Utekontakten i Bydel Gamle Oslo
- Jovanović, M. & Niezna, M. (2023). Non-Punishment of Victims/Survivors of Human Trafficking in Practice: A Case Study of the United Kingdom. Strasbourg: Council of Europe
- Justis- og beredskapsdepartementet (2021). Meld. St. 34 (2020-2021) Sammen mot barne-, ungdoms- og gjengkriminalitet
- Jönsson, E. & Nilsson, E. (2019). Skjutningar i kriminella miljöer. En intervjustudie. Stockholm: Brottsförebyggande rådet
- Kalkan, H. (2021). Veje til respekt. Om gadens liv på Nørrebro. København: Hans Reitzels Forlag
- Kindt, M. T. og Strand, A. H. (2020). Hele mennesker – delte tjenester. Utenforskap blant unge i utsatte boområder. Oslo: Fafo
- Koordineringsenheten mot menneskehandel (2023a). Rapport fra Koordineringsenheten mot menneskehandel 2022. Oslo: Politidirektoratet
- Koordineringsenheten mot menneskehandel (2023b). Rettsavgjørelser om menneskehandel. Oppdatert 31. august 2023. Oslo: Politidirektoratet
- Koordineringsenheten mot menneskehandel (2023c). Veileder – Identifisering av mulige ofre for menneskehandel. Oslo: Politidirektoratet
- Larsson, J. (2023). Att förebygga rekrytering till kriminella nätverk och att utarbeta stöd till avhoppare. Stockholm: FoU Nordväst, Stockholms län
- Lid, S., Rosten, M. G., Dullum, J. V., Hyggen, C. & Andersen, P. L. (2022). Forebyggende tiltak mot ungdomskriminalitet i Oslo kommune. Følgeforskning og evaluering. Oslo: NOVA/OsloMet
- Lidén, H. & Sandbæk, M.L. (2009). Ungdomsgjenger – En kunnskapsstatus. Oslo: Institutt for samfunnsforskning
- Lidén, H. & Salvesen, C. H. (2016). «De sa du må». Mindreåriges erfaringer med menneskehandel. Oslo: Institutt for samfunnsforskning, rapport 2016:09
- Lidén, H. (2022). Barn, menneskehandel og nærliggende utnyttingsformer. Oslo: Institutt for samfunnsforskning, rapport 2022:10
- Lien, I.-L. (2004). Ugripelig ung. Kriminalitetsforebygging og gjengbekjempelse i innvandringsmiljøene. Oslo: NIBR, Norsk institutt for by- og regionforskning
- Lien, I.-L. (2011). I bakvendtland – kriminelle liv. Oslo: Universitetsforlaget
- Lillestrøm kommune (2022). Tilstandsrapport – Ungdomsmiljøet på Skjetten og Strømmen: Trygghet og rekruttering til kriminalitet. Lillestrøm: Oppsøkende ungdomsteam (OUT), Lillestrøm kommune
- Lillestrøm kommune (2023). En kartlegging av ungdomsmiljøet i tilknytning til Lillestrøm stasjon og Strømmen storsenter. Lillestrøm kommune og KORUS Øst
- Lloyd, J., Hickie, K., Owens, R. & Peace, D. (2023a). Relationship-based practice and contextual safeguarding: Approaches to working with young people experiencing extra-familial risk and harm. *Children & Society*, 00, 1–17. <https://doi.org/10.1111/chso.12787>
- Lloyd, J., Manister, M. & Wroe, L. (2023b). Social Care Responses to Children who Experience Criminal Exploitation and Violence: The Conditions for a Welfare Response. *British Journal of Social Work*, Volume 53, Issue 8, December 2023, Pages 3725–3743, <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcad145>
- Maxwell, N. & Wallace, C. (2021). Child Criminal Exploitation in Wales. Cardiff: Children's Social Care Research and Development Centre (CAS-CADE), Cardiff University
- Maxwell, N. (2022). I'm Trying to Save My Family: Parent Experiences of Child Criminal Exploitation. *Youth Justice*, 23(2), 243-258. <https://doi.org/10.1177/14732254221122559>
- Moyle, L. (2019). Situating Vulnerability and Exploitation in Street-Level Drug Markets: Cuckooing, Commuting, and the "County Lines" Drug Supply Model. *Journal of Drug Issues*, 49(4), 739-755. <https://doi.org/10.1177/0022042619861938>
- Nedberge, M. U. (2021). Mortensrud – mer enn hva media skriver! En kartlegging av ungdomsmiljøet på Mortensrud. HKH rapport. Oslo: Oslo kommune Bydel Søndre Nordstrand, SaLTo og KORUS Oslo.
- Oslo Economics (2022). Kjennetegn ved barn og unge som begår kriminelle handlinger og virkninger av straff.
- OSCE (2023). Putting victims first: The 'social path' to identification and assistance. Wien: Organization for Security and Co-operation in Europe, Office of the Special Representative and Co-ordinator for Combating Trafficking in Human Beings

- Papadaki, H. (2020). *Underground Lives: Criminal Exploitation of Adult Victims*. London: Hestia
- Politiet (2021). *Politiets trusselvurdering 2021*
- Politiet (2022). *Politiets trusselvurdering 2022*
- Robinson, G., McLean, R. & Densley, J. (2019). Working County Lines: Child Criminal Exploitation and Illicit Drug Dealing in Glasgow and Merseyside. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 63(5), 694-711. <https://doi.org/10.1177/0306624X18806742>
- ROSA & Kriminalomsorgen (2023). *Veileder for identifisering av menneskehandel i kriminalomsorgen*. Oslo: ROSA (Krisesentersekretariatet) og Kriminalomsorgen Innlandet
- Rosten, M. G. (2017). Territoriell stigmatisering og gutter som «leker getto» i Groruddalen. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, Vol.1, Utg.1, s. 53-70 <https://doi.org/10.18261/issn.2535-2512-2017-01-04>
- Runhovde, S. R. & Skjevrek, P. E. (2018). *Kriminalitetsforebygging på norsk: En kunnskapsoversikt*. Oslo: Politihøgskolen
- Sandberg, S. & Pedersen, W. (2007). *Gatekapital*. Oslo: Universitetsforlaget
- SBU (2023). *Psykososiale insatser for å forebygga og minska gängkriminalitet bland barn och unga vuxna*. Stockholm: Statens beredning för medicinsk och social utvärdering
- Skinnari, J., Jonsson, A. & Vesterhav, D. (2019). *Tystnadskulturer. En studie om tystnad mot rättsväsendet*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet (Brå)
- Strand, A. H. & Kindt, M. T. (2019). *Unge i utsatte boområder – en kunnskapsoversikt*. Oslo: Fafo
- Socialstyrelsen (2020). *Bedöma risk och behov för barn och unga som begår brott eller har annat normbrytande beteende. Kunskapsstöd för socialtjänsten*. Stockholm: Socialstyrelsen
- Socialstyrelsen (2021). *Insatser för att motverka fortsatt normbrytande beteende och återfall i brott. Kunskapsstöd med rekommendationer för socialtjänstens arbete med barn 6–17 år*. Stockholm: Socialstyrelsen
- Søgaard, T. F., Bræmer, M. H & Pedersen, M. M. (2020). *Drug supply, violence and exploitation of vulnerable groups in Denmark*. Lisboa: The European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction
- Søgaard, T. F. (2022). *Udsatte unge udnytted til narkotikakriminalitet. STOF Nr. 41 forår 2022*, s. 8-13
- Tollin, K., Hammar, L. & Jonsson, A. (2021). *Narkotikamarknader. En studie av smuggling, gatuförsäljning, internethandel och köpare*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet (Brå)
- Tollin, K., Angerbrandt, H. & Jonsson, A. (2023). *Barn och unga i kriminella nätverk. En studie av inträde, brott, villkor och utträde*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet (Brå)
- Turner, A., Belcher, L. & Pona, I. (2019). *Counting lives. Responding to children who are criminally exploited*. London: The Children's Society
- Tyldum, G., Lidén, H., Skilbrei, M.-L., Dalseng, C. F., & Kindt, K. T. (2015). *Ikke våre barn. Identifisering og oppfølging av mindreårige ofre for menneskehandel i Norge*. Oslo: Fafo
- UN Human Rights (2020): *The importance of implementing the non-punishment provision: the obligation to protect victims*. Rapport fra Maria Grazia Giammarinaro, Special Rapporteur on trafficking in persons, especially women and children.
- UN Human Rights (2021). *Implementation of the non-punishment principle*. Report of the Special Rapporteur on trafficking in persons, especially women and children, Siobhán Mullally
- UNODC (2012a). *Issue Paper – Abuse of a position of vulnerability and other “means” within the definition of trafficking in persons*. Wien: United Nations Office on Drugs and Crime, Human Trafficking and Migrant Smuggling Section
- UNODC (2012b). *Guidance Note on ‘abuse of a position of vulnerability’ as a means of trafficking in persons* Wien: United Nations Office on Drugs and Crime, Human Trafficking and Migrant Smuggling Section
- UNODC (2023). *Global Report on Trafficking in Persons 2022*. Wien: United Nations Office on Drugs and Crime, Human Trafficking and Migrant Smuggling Section
- Uteseksjonen i Trondheim (2017). *En strek i regningen – en HKH-kartlegging av ungdom og narkotikagjeld i Trondheim*. Trondheim: Trondheim kommune, Barne- og familietjenesten Midtbyen
- Vollebæk, L. R. (2022). *Sosialt arbeid med sårbare migranter. Kunnskap, regelverk og praktiske råd*. Oslo: RVTS Øst og KORUS Oslo
- Wacquant, L. (2008). *Urban Outcasts. A Comparative Sociology of Advanced Marginality*. Cambridge: Polity Press
- Wagner, K. (2017). *Pojkarna och de ensamma poliserna*. Stockholm: Natur & Kultur
- Wroe, L. E., Peace, D. & Firmin, C. (2023). ‘Relocating’ Adolescents from Risk beyond the Home: What Do We Learn When We Ask about Safety? *British Journal of Social Work*, Volume 53, Issue 5, July 2023, Pages 2958–2978, <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcad077>
- Ytreland, K. A., Aleric, M. & Wigenstad, S. (2022). *Når folk viser at de bryr seg – du våkner opp. Unge som begår gjentatt kriminalitet: En evaluering av tett oppfølging i syv bydeler i Oslo*. Oslo: KORUS Oslo.
- Økokrim (2023): *Unge og sårbare misbrukes som pengemuldyr av kriminelle*.
- Aase, H., Lønnum, K., Sørli, M.-A., Hagen, K. A., Gustavson, K. & Utgarden, I.-H. (2020). *Barn, unge og kriminalitet. Hvordan forhindre at barn og unge kommer inn i eller fortsetter med en kriminell løpebane? Oppsummering og vurdering av virksomme tiltak, behandling og organisering*. Oslo: Folkehelseinstituttet

Vedlegg: Bidrag til kunnskapsinnhenting

Spørreundersøkelse 2021

«Flott at RVTS griper fatt i dette, det er trolig et delvis oversett felt i arbeid med ungdom.»

For å undersøke hvilken kjennskap fagpersoner som jobber med ungdom involvert i kriminalitet har om utnyttelse til kriminalitet, gjennomførte RVTS-ene en spørreundersøkelse i perioden juni–september 2021. Spørreundersøkelsen ble spredt via e-post i ulike nettverk, og via relevante grupper på sosiale medier. 190 respondenter svarte på den anonyme spørreundersøkelsen. Respondentene var fagpersoner i SLT (45), utekontakter (33), politiet (25), Konfliktrådet (23), barnevernet (18), NAV (15), Kriminalomsorgen (9), helsetjenesten (7), skole (5), kultur og fritid (3). 7 respondenter svarte «Annet» på spørsmål om arbeidssted. Både små og store kommuner var representert, men det var flest respondenter fra store kommuner. Vi fikk respondenter fra alle fylker, bortsett fra Møre og Romsdal.

«Supert at dette settes på dagsorden!»

Respondentene utgjorde ikke noe representativt utvalg av personer som jobber med ungdom involvert i og/eller utnyttet til kriminalitet i Norge. Det er sannsynlig at en del av de som tok seg

tid til å svare på spørreundersøkelsen gjorde det fordi de hadde relevante erfaringer eller en spesiell interesse for temaet. Vi kan ikke si noe om omfang av utnyttelse av ungdom til kriminalitet basert på spørreundersøkelsen, men funnene bekrefter at dette er en reell problematikk også i Norge. Spørreundersøkelsen bidro til at vi fikk tilgang til nyttig og viktig erfaringsbasert kunnskap om temaet, som vi håper vil inspirere til forskning og ytterligere fagutvikling.

«Jeg syntes det er helt fantastisk at dette temaet endelig kommer opp, og at noen tar tak i det. Jeg håper vi klarer å samorganisere tjenestene, slik at vi kan hjelpe barn og ungdom, som opplever dette.»

En stor andel av respondentene (opp til 125 på enkelte av spørsmålene) bidro med utdypende svar, eksempler og refleksjoner i de åpne, valgfrie spørsmålene. Flere ga også tilbakemelding om at det er viktig å løfte frem denne problematikken.

«Jeg synes at det er fint at dere driver med undersøkelser.»

Resultatene fra spørreundersøkelsen blir brukt i kapitlene 3–7 i denne håndboka.

Spørreundersøkelse for deg som jobber med ungdom involvert i kriminalitet

RVTS (Regionalt ressurscenter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging) Nord, Midt, Vest, Sør og Øst arrangerer nasjonalt nettseminar om ungdom utnyttet til kriminalitet 12. oktober 2021. I den forbindelse gjennomfører vi denne spørreundersøkelsen blant fagfolk som jobber med ungdom involvert i kriminalitet.

Målgruppe: Alle som jobber med ungdom involvert i kriminalitet, f.eks. politi, SLT, kriminalomsorgen, barnevernet, utekontakter, helse-tjenesten, skole, fritid, frivillige organisasjoner m.m.

Spørreundersøkelsen er anonym. Resultatene av spørreundersøkelsen vil bli presentert på nettseminaret om ungdom utnyttet til kriminalitet 12. oktober 2021, og kan også brukes i annen fysisk og digital undervisning, samt i artikler publisert via RVTS-enes nettressurser.

Tidsbruk vil variere ut fra hvor utdypende du svarer, vi anslår ca. 5–15 minutter.

Ved spørsmål om undersøkelsen, ta gjerne kontakt med Line Ruud Vollebæk, spesialrådgiver ved RVTS Øst: line.vollebæk@rvtsost.no, tlf. 988 25 305.

* Obligatorisk

Bakgrunnsspørsmål

1. Hvilket fylke jobber du i? *
 - Troms og Finnmark
 - Nordland
 - Trøndelag

- Møre og Romsdal
- Vestland
- Rogaland
- Innlandet
- Viken
- Oslo
- Vestfold og Telemark
- Agder

2. Hvor mange innbyggere er det i kommunen du jobber i? *

- Under 2000
- 2000 - 5000
- 5000 - 10 000
- 10 000 - 20 000
- 20 000 - 50 000
- Over 50 000

3. Hvor jobber du? *

- Politiet
- SLT
- Barneverntjenesten
- Barneverninstitusjon
- Andre barneverntiltak
- Kriminalomsorgen (fengsel, Friomsorgen)
- Konfliktråd
- Utekontakt, Uteseksjon e.l. (oppsøkende sosialt ungdomsarbeid)
- Barne- og ungdomspsykiatri
- Kultur og fritid
- Skole (lærer, PPT, minoritetsrådgiver, sosialrådgiver)
- Helsetjenesten
- NAV
- Flyktingtjenesten, bofellesskap for enslige mindreårige flyktninger
- Frivillig sektor
- Kompetansesentre, universiteter og høyskoler
- Annet

4. Hvor jobber du? * (for de som svarte «Annet» på spørsmål 3, åpent tekstfelt)

Kjennskap til at ungdom blir utnyttet til kriminalitet

Vi vil nå stille deg noen spørsmål om din eventuelle kjennskap til ungdom som har blitt utnyttet til kriminalitet

Utnyttelse av ungdom til kriminalitet defineres slik (oversatt fra engelsk, Knowsley Safeguarding Children's Board): Kriminell utnyttelse innebærer utnyttende situasjoner og relasjoner der unge mennesker får noe (f.eks. mat, overnatting, narkotika, alkohol, sigaretter, hengivenhet, gaver, penger) som et resultat av at de utfører en tjeneste på vegne av en annen person eller gruppe personer – ofte av kriminell karakter.

Den kriminelle utnyttelsen skjer ofte uten at barnet umiddelbart gjenkjenner den – barnet tror som regel at de har kontroll over situasjonen. Uansett har de som utnytter barnet eller den unge personen makt over dem i kraft av alder, kjønn, intellekt, fysisk styrke og/eller økonomiske eller andre ressurser. Vold, tvang og trusler er vanlig. Barns involvering i utnyttende forhold karakteriseres hovedsakelig av barn eller ungdoms begrensede valgmuligheter som følge av deres sosiale, økonomiske og/eller emosjonelle sårbarhet.

5. Kjenner du til tilfeller der ungdom har blitt utnyttet til f.eks. narkotika- eller vinnings-kriminalitet *
 Ja
 Nei
 Usikker

6. Hvis du svarte «usikker» på forrige spørsmål: Hvorfor er du usikker? (åpent tekstfelt)

7. Ca. hvor mange ungdommer du har vært i kontakt med, tror du kan ha blitt utnyttet til kriminalitet? *

- Ingen
- 1-2
- 3-10
- 10 - 20
- 20 - 50
- Over 50

8. På hvilke måter har ungdommen blitt utnyttet? (flere svar er mulig) *

- Ikke aktuelt, har ikke kjennskap til at ungdom har blitt utnyttet
- Frakte narkotika eller penger (løpegutter/løpejenter)
- Selge illegale rusmidler
- Oppbevare narkotika, penger eller tyvegods
- Personran
- Butikktyverier
- Lommetyverier
- True og/eller utøve vold mot andre for å presse, kreve inn gjeld e.l.
- Seksuelle tjenester
- Annet

9. Hvis du svarte "annet" på forrige spørsmål: På hvilken måte ble ungdommen utnyttet? (åpent tekstfelt)

10. Hvilke rekrutterings- og kontrollmetoder blir brukt når ungdom blir utnyttet til kriminelle handlinger? (flere svar er mulig) *
 Ikke aktuelt, har ikke kjennskap til at ungdom har blitt utnyttet
 Bygge tillit, relasjon og lojalitet
 Tilby penger, rusmidler, materielle goder
 Manipulering, forledelse
 Trusler og tvang

- Vold
- Gjeld
- Vet ikke
- Annet

11. Hvis du svarte "annet" på forrige spørsmål: Hvilken rekrutterings- og/eller kontrollmetode ble brukt for å utnytte ungdommen? (åpent tekstfelt)

12. Hvem har stått bak utnyttelsen? (flere svar er mulig) *
 Ikke aktuelt, har ikke kjennskap til at ungdom har blitt utnyttet
 Organiserte gjenger
 Mindre organiserte grupper i lokalområdet, nabolaget e.l.
 Voksne enkeltpersoner
 Jevnaldrende eller eldre venner/bekjente
 Familiemedlemmer
 Vet ikke
 Andre

13. Hvis du svarte «andre» på forrige spørsmål: Hvem sto bak utnyttelsen av ungdommen? (åpent tekstfelt)

14. Kan du gi en kort beskrivelse av en sak (eller flere saker) der en ungdom ble utnyttet av voksne eller andre ungdommer til å begå kriminelle handlinger? Hvordan ble ungdommen rekruttert, på hvilken måte ble ungdommen utnyttet, ble det brukt makt- og kontrollmidler? (åpent tekstfelt)

15. Hvordan beskriver ungdommen selv sin situasjon? (flere svar er mulig) *
 Ikke aktuelt, har ikke kjennskap til at ungdom har blitt utnyttet
 Ga uttrykk for at det var frivillig, ønsket/hadde blitt vant til tilgang til penger, rusmidler eller annet

- Ga uttrykk for at det var frivillig, følte lojalitet til andre i miljøet/gruppa
- Ga uttrykk for at det var frivillig i starten, men at det er vanskelig å trekke seg ut av miljøet
- Ikke frivillig, ble lurt eller truet til å begå kriminelle handlinger
- Er utsatt for vold og/eller trusler dersom han/hun trekker seg ut eller ikke begår nye kriminelle handlinger
- Vet ikke
- Annet

16. Hvis du svarte "annet" på forrige spørsmål: Hvordan beskrev ungdommen sin egen situasjon? (åpent tekstfelt)

17. Ut fra din erfaring med ungdom involvert i kriminalitet, hvor utbredt tror du det er at ungdommen er i en utnyttelsessituasjon? *
 Svært sjeldent
 Sjeldent
 Litt utbredt
 Svært utbredt
 Vet ikke

18. Har du noen gang tenkt at utnyttelsen ungdommen(e) har blitt utsatt for kan omfattes av menneskehandelsbegrepet? *
 Ikke aktuelt, har ikke kjennskap til at ungdom har blitt utnyttet
 Ja
 Nei
 Vet ikke

Kunnskap og hjelpetilbud

Nå er du snart ferdig med spørreundersøkelsen! Først vil vi gjerne at du svarer på noen få spørsmål om kunnskap/kunnskapsbehov og hjelpetilbud for ungdom utnyttet til kriminalitet.

19. Ta stilling til følgende utsagn om ungdom utnyttet til kriminalitet (fra helt enig til helt uenig): *

	Helt enig	Litt enig	Vet ikke/ nøytral	Litt uenig	Helt uenig
Jeg har god kunnskap om temaet	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Jeg synes vi har et godt tverretatlig samarbeid om ungdom involvert i kriminalitet	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Jeg synes vi har et godt forebyggende arbeid rettet mot barn og unge generelt	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Jeg synes vi har et godt forebyggende arbeid rettet mot ungdom som er spesielt utsatte for rekruttering til kriminalitet	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Jeg synes vi har gode tiltak for ungdom som ønsker seg ut av kriminalitet	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Jeg synes vi har gode tiltak for ungdom som er utsatt for utnyttelse (gjeld, trusler, vold e.l.)	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>

20. Hva skal til for å forebygge at ungdom blir utnyttet? (åpent tekstfelt)

21. Hva skal til for å hjelpe ungdom som allerede er utnyttet?

Hvordan kan eksisterende tiltak tilpasses?

Er det behov for nye/spissede tiltak, i tilfelle hva? (åpent tekstfelt)

22. Hva trenger du kunnskap om for å kunne hjelpe ungdom som blir utnyttet? (åpent tekstfelt)

23. Er det noe mer du ønsker å formidle om dette temaet? (åpent tekstfelt)

Intervjuer med fagpersoner 2021

RVTS-ene gjennomførte en rekke samtaler og intervjuer med erfarne fagpersoner som en del av forberedelsene til det nasjonale nettseminaret høsten 2021. Vi lagde tre filmer på bakgrunn av intervjuene:

Fire fagfolk forteller: Hvordan blir ungdom utnyttet til kriminalitet? (07:29)

- Hva betyr det at ungdom blir utnyttet?
- Hvilke typer kriminalitet blir ungdommen utnyttet til?
- Er dette menneskehandel, og hvilken betydning har det i så fall?

Fem fagfolk forteller: Sårbare ungdommer, rekruttering og skadevirkninger (11:09)

- Hvilke ungdommer er sårbare for utnyttelse?
- Hvordan rekrutteres ungdommene?
- Hvilke konsekvenser får utnyttelsen for ungdommene?

Fem fagfolk forteller: Vi har alle et ansvar – om forebygging, tverretatlig samarbeid og hjelpetiltak (10:12)

- Hvordan kan vi forebygge at ungdom blir utnyttet til kriminalitet?
- Hvordan kan vi hjelpe ungdommene?

Følgende fagpersoner bidro i filmene:

- Marie Gullestad, Barne- og familieetaten, Oslo kommune
- Vebjørn Brækken, Uteseksjonen i Trondheim
- Kenneth Wøhni Helberg, Troms politidistrikt
- Morad Aziman, Kingwings Crew
- Muhammed Elfström, Utekontakten i bydel Søndre Nordstrand
- Anette Storm-Aafoss, Eir Barnevern

Filmene blir brukt i undervisning, og er tilgjengelig på www.utnyttelse.no.

Sitater fra filmene blir brukt i kapittel 3, 5, 6 og 7 i denne håndboka.

Nasjonalt nettseminar 12. oktober 2021

RVTS-ene arrangerte det nasjonale nettseminaret «Ung, kriminell og utnyttet» 12. oktober 2021, med i underkant av 1000 påmeldte. Opptak av arrangementet er tilgjengelig på [YouTube](#) og www.utnyttelse.no.

Program:

Konferansierer: Kirsten Eriksen (RVTS Nord) og Pernille Lavoll Baade (RVTS Sør)

09:00–09:10 Velkommen

09:10–09:50 **Utnyttelse av ungdom til kriminalitet i Norge:**

- Hva er utnyttelse av ungdom til kriminalitet?
 - Line Ruud Vollebæk, RVTS Øst
- Ungdom utnyttet til kriminalitet i Norge: Funn fra en spørreundersøkelse fra RVTS (2021)
 - Line Ruud Vollebæk, RVTS Øst
- Fem fagfolk forteller: Hvordan blir ungdom utnyttet til kriminalitet i Norge? (film)

09:50–10:00 *Pause*

10:00–10:30 **Erfaringer fra Storbritannia:**

- Disrupting child criminal exploitation – Iryna Pona, The Children's Society

10:30–10:50 **Enslige mindreårige migranter utnyttet til kriminalitet i Sverige (og Norge)**

v/Katia Wagner, journalist og forfatter

10:50–11:00 *Pause*

11:00–11:30 **Erfaringer fra Sverige**

- Ungdomskriminalitet i Sverige i et menneskehandelsperspektiv – Maria von Bredow, Brottsförebyggande rådet

11:30–12:00 **Det strafferettslige perspektivet:**

- En kort oppsummering av det internasjonale og norske lovverket – Line Ruud Vollebæk, RVTS Øst
- Ungdom utnyttet til kriminalitet: Strafferettslig praksis i norsk kontekst – Rudolf Christoffersen, statsadvokat i Hordaland

12:00–12:45 *Lunsj*

12:45–13:30 **Hva gjør ungdom sårbare for utnyttelse, og hvordan kan vi hjelpe?**

- Fem fagfolk forteller: Sårbare ungdommer, rekruttering og skadevirkninger (film)
- Et barne- og ungdomspsykologisk perspektiv på utnyttelse til kriminalitet – psykologspesialist Lars Lyster, RVTS Øst
- Fem fagfolk forteller: Vi har alle et ansvar om forebygging, tverretattlig samarbeid og hjelpetiltak (film)

13:30–13:40 *Pause*

13:40–14:30 **Panel samtale ledet av Kadafi Zaman: Refleksjoner rundt menneskehandelsperspektivet på ungdomskriminalitet og veien videre.** Paneldeltakere:

- Dishanie Amit Eliassen – politiadvokat, Ungdomsavsnittet ved Enhet sentrum, Oslo politidistrikt
- Kenneth Wøhni Helberg – politioverbetjent/politikontakt, Seksjon for etterretning og forebygging, Troms politidistrikt
- Younas Mohammad-Roe – leder ved Barnevernvakten, Oslo kommune
- Signe Horn – generalsekretær, Voksne for Barn

Innspill fra ungdom 2022

RVTS Øst og SaLTo-sekretariatet i Oslo kommune ønsket å samle inn innspill fra ungdom om deres kjennskap til og erfaringer med at ungdom blir utnyttet til kriminalitet, i forkant av workshop med fagpersoner høsten 2022. SaLTo-sekretariatet sendte derfor en forespørsel til erfarne fagpersoner som jobber tett på ungdom, om de kunne bistå med å innhente deres tanker og erfaringer om temaet. Det ble understreket at dette måtte gjøres på en trygg, personvernssensitiv måte. Ungdommene skulle ikke oppfordres til å fortelle om sine egne erfaringer, men anonymisert og om ungdomsmiljøene generelt.

Spørsmål til ungdommene:

- Vet du om ungdom som har blitt rekruttert eller følt seg presset av andre til å begå kriminalitet?
- Hvordan skjer det? Kom gjerne med konkrete eksempler.
- Hvordan tenker du at ungdom som er i en sånn situasjon trenger å bli møtt for å tørre og fortelle til voksne hjelpere?
- Har du noen tips til voksne som vil hjelpe ungdommer som er i en sånn situasjon?

Vi fikk inn innspill fra to bydeler (vi har valgt å ikke identifisere hvilke bydeler). Innspillene er oppsummert av fagpersonen som var i kontakt med ungdommene. Vi kjenner ikke til hvor mange ungdom som bidro. Sitater fra ungdommene er brukt i kapittel 4 og 6 i denne håndboka.

En rekke lokale kartleggingsrapporter om ungdomsmiljøer og ungdomskriminalitet har også med innspill fra ungdom om rekruttering til kriminelle miljøer og narkotikasalg⁹⁸.

Workshop 17. oktober 2022

RVTS Øst og SaLTo-sekretariatet i Oslo kommune arrangerte en workshop om ungdom utnyttet til kriminalitet 17. oktober 2022. Det deltok ca. 50 erfarne fagpersoner fra politi, utekontakter, barnevern, miljøarbeidere, Konfliktrådet, Kriminalomsorgen m.m. Deltakerne var hovedsakelig fra Oslo. Første del av dagen besto av faglige innlegg om ungdom som begår gjentatt og alvorlig kriminalitet, ungdom som blir utnyttet til kriminalitet, samt hvordan vi kan komme i dialog med ungdom om disse temaene. Vi hadde i forkant innhentet innspill fra ungdom i to bydeler, som ble presentert for deltakerne. Andre del av dagen ble brukt til gruppearbeid, der fagpersonene delte kunnskap og erfaringer om tegn og indikatorer, avdekking, forebygging og oppfølging av ungdom som blir utnyttet til kriminalitet. Resultatet fra gruppearbeidet danner, sammen med innspill fra spørreundersøkelsen, grunnlaget for anbefalingene i kapittel 5, 6 og 7.

Program for workshop 17.oktober 2022: Ung, kriminell og utnyttet

Hva vet vi om ungdom utnyttet til kriminalitet?

09.00–09.15 Velkommen, praktisk info om dagen
Film: «Fire fagfolk forteller: Hvordan blir ungdom utnyttet til kriminalitet?»

⁹⁸ Bakken m.fl. 2020 (Lørenskog kommune), Chabchoub 2019 og Hollerud 2017 (Uteseksjonen i Oslo), Jones m.fl. 2023 (Utekontakten i Bydel Gamle Oslo), Lillestrøm kommune 2022 og 2023, Nedberge 2021 (Mortensrud, Bydel Søndre Nordstrand), Uteseksjonen i Trondheim 2017

09.15–09.30 Hva vet vi om ungdom som har begått gjentatt og alvorlig kriminalitet i Oslo? Presentasjon av SaLTo-rapporten
09.30–09.45 Hva vet vi om ungdom utnyttet til kriminalitet? Resultater fra spørreundersøkelse v/Line Ruud Vollebæk, RVTS Øst
09.45–10.00 *Pause*

Erfaringer: Hvordan komme i dialog med ungdom?

10.00–10.30 Morad Aziman, Kingwings Crew
10.30–11.00 Jørgen Gulbrandsen, Rask psykisk helsehjelp (ung) – Bydel Stovner
11.00–11.15 *Pause*

Ungdom rekruttert til kriminalitet: Fagfolks og ungdommenes perspektiver

11.15–12.00 Film: «Fem fagfolk forteller: Sårbar ungdom, rekruttering og skadevirkninger» Ungdommenes perspektiv
12.00–12.45 *Lunsj*

Gruppearbeid: Hvordan kan vi best mulig møte ungdom som er i risiko eller allerede er utnyttet?

12.45–13.00 Film: «Fem fagfolk forteller; Vi har alle et ansvar – om forebygging, tverretattlig samarbeid og hjelpetiltak» Innledning til gruppearbeid
13.00–13.30 Gruppearbeid del 1: Hvordan kan vi avdekke at ungdom blir utnyttet til kriminalitet?
13.30–13.45 *Pause*
13.45–14.30 Gruppearbeid del 2: Hvordan komme i posisjon for å få ungdom til å ville snakke med voksne om situasjonen de er i?
14.30–14.45 *Pause*
14.45–15.30 Gruppearbeid del 3: Hvordan kan vi forebygge rekruttering, og hvordan kan vi hjelpe de som allerede er rekruttert og blir utnyttet?

Gruppearbeid 1: Hvordan kan vi avdekke at ungdom blir utnyttet til kriminalitet?

Stikkord: ytre kjennetegn, endring i atferd, miljø/ relasjoner, hva utløser magefølelse/bekymring? Vær så konkret som mulig!

Gruppearbeid 2: Hvordan komme i posisjon for å få ungdom til å ville snakke med voksne om dette?

Stikkord: ord og uttrykk, hvilke spørsmål kan man stille for å skape et trygt rom? Fysisk setting/aktivitet/situasjoner, relasjon – hvem egner seg best? Hvem skal gjøre hva når? Fra åpent/retorisk til konkret. Fallgruver – Rolleavklaringer

Gruppearbeid 3: Hvordan kan vi forebygge at ungdom vi vet er særlig sårbare blir rekruttert og utnyttet?

Stikkord: tidlig intervensjon (ikke bruk mye tid på generell forebygging på universelt nivå)

Hvordan kan vi hjelpe ungdom som allerede har blitt rekruttert? Stikkord: tiltak på gruppe- og individnivå. Husk de som er under tvang, i en trusselsituasjon

Seminar 29. mars 2023

RVTS Øst og SaLTo-sekretariatet i Oslo kommune arrangerte seminaret «Hvordan kan vi møte ungdom som er utnyttet til kriminalitet» 29. mars 2023. Seminaret startet med en introduksjon om utnyttelse av ungdom til kriminalitet som en form for menneskehandel, før resultatene fra workshopen høsten 2022 presentert. Dette ble deretter kommentert av representanter fra ulike fagmiljøer (som hadde fått tilgang til å lese anbefalingene i forkant av seminaret). Innlederne (og deltakerne) formidlet at det er viktig å ha fokus på mulig utnyttelse og menneskehandel i forbindelse med ungdom som begår kriminelle handlinger. Dette perspektivet er viktig både for å ivareta ungdommenes rettigheter, og for å kunne sette inn tiltak som «treffer» best mulig. Det var også innlegg om nytten av erfaringskompetanse i arbeid med unge i risiko for utnyttelse til kriminalitet.

Program for seminar 29. mars 2023: Hvordan kan vi møte ungdom som er utnyttet til kriminalitet?

09.00–09.45: Velkommen – SaLTo og RVTS Øst
Utnyttelse og menneskehandel – Line Ruud Vollebæk (RVTS Øst)

10.00–10.45 Om ungdom utnyttet til kriminalitet, risikofaktorer, indikatorer og avdekking

– Line Ruud Vollebæk (RVTS Øst)

11.00–11.45 **Rettighetsperspektivet**
– Cecilia Dinardi (advokat) og Thov Midtsund Nordbø (Barneombudet)


11.45–12.45 *Lunsj*

12.45–13.30 Praksisperspektivet: Hvordan kan erfaringskompetanse brukes i arbeid med unge i kriminalitet?

– Ghulam Abbas (bydel Alna, aktuell med boka «Gudfaren»), Berat Jusufi og Nils Fredrik Tvetter (bydel Grünerløkka, aktuell med filmen «Krigere»)

13.45–14.30 **Anbefalingene, med kommentarer**
– Hvordan kan vi hjelpe ungdom utnyttet til kriminalitet? v/Line Ruud Vollebæk (RVTS Øst)
– Katinka Hartmann (Konfliktrådet i Oslo) og Anne Kristin Stakston Langvik (Oslo pd)

14.45–15.30 **Veien videre, panelsamtale** med innlederne



Barn og unge som utfører kriminelle handlinger gjør det ofte sammen med andre. Selv om de opplever at de får fordeler av kriminaliteten, kan de også bli utnyttet av eldre ungdom eller voksne, og det kan være vanskelig å trekke seg ut. For å gi riktig hjelp til barn og unge som begår kriminelle handlinger, er det viktig å forstå hva som ligger bak. Dersom kriminaliteten ikke bare forårsakes av rus- og/eller atferdsproblemer, et ønske om vinning e.l., men også at det er vanskelig å trekke seg ut pga. press, gjeld, vold eller trusler, kan ungdommen trenge andre former for beskyttelse og bistand. Dette er viktig både for å ivareta hensynet til barnets beste, og for å forebygge videre kriminalitet.

Håndboka gir en innføring i hva utnyttelse til kriminalitet er, og hvordan slik utnyttelse kan være en form for menneskehandel. Den beskriver hvordan ungdom rekrutteres og utnyttes til kriminalitet i Norge, og hvordan hjelpeapparatet i slike situasjoner kan forebygge, avdekke og gi ungdom en god og helhetlig oppfølging. Håndboka er basert på erfaringsbasert kunnskap innhentet hos norske fagpersoner som jobber tett på ungdom involvert i kriminalitet, supplert med forskning og erfaringer fra andre land (særlig Sverige og Storbritannia).

Dette er viktig kunnskap for alle som jobber med ungdom involvert i kriminalitet og ungdom som står i fare for å bli utnyttet, for eksempel ansatte i barnevernet, SLT/SaLTo, utekontakter, NAV, skole, fritidssektoren, politi og rettsvesen, forsvarsadvokater, Konfliktråd og Kriminalomsorgen.

Boka presenterer også et nytt overordnet perspektiv på ungdoms- og gjengkriminalitet, som det er viktig å inkludere i forebyggingsstrategier og utforming av hjelpetiltak.

RVTS Øst – Regionalt ressurscenter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging

T: 22 58 60 00

post@rvtsost.no

rvtsost.no

